STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02697

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר=ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

צווייטער באַנד

נײע פערבעסערטע אויסגאבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל“, ווארשא, נאָוואָליפקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים
(ש. י. אבראמאָוויץ)

דאס קליינע מענשעלע

אָדער א לעבענסבעשרייבונג פון יצחק אברהם תקיף

געדרוקט בהשתדלות
מענדעלע מוכר־ספרים

פערלאַג „מענדעלע“ װארשא
1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

דאָס קליינע מענשעלע

„דאָס קליינע מענשעלע אָדער אַ לעבענס-בעשרייבונג פון יצחק אברהם 1) תקיף‟ איז בכלל דאָס ערשטע יודישע ווערק פון שלום יעקב אַבּראַמאָוויטש און אויך דאָס ערשטע ווערק, וואָס איז פערעפענטליכט געוואָרען אונטער דעם נאָמען מענדעלע מוכר ספרים.

צוערשט איז „דאָס קליינע מענשעלע‟ געדרוקט געווען אין יודישען „קול מבשר‟ (פון נום. 45 יאָהר 1863, ביז נום. 6—1864), וואָס איז אַרויס אַלס יודישע בּיילאַגע צום „המליץ‟.

ביז יענער צייט האָט ש. י. אַבּראַמאָוויטש געשריבען בלויז העבּרעאיש און אַרויסגעגעבען אַ רייהע העבּרעאישע ווערק—„משפט שלום‟, „תולדות הטבע‟, אַ ליעבּע־מעשה „למדו היטב‟. אָבער, ווי מענדעלע דערצעהלט אין זיינע זכרונות 2), האָט ער דעמאָלט בּיי זיך אַזוי געטראַכט: „איך קוק זיך צו צום לעבען פון מיין פאָלק און איך וויל אים געבען סיפּורים פון יודישען קוואַל אויף דער הייליגער שפּראַך. דאָס רוב אָבער פערשטעהט דאָך נישט די דאָזיגע שפּראַך און רעדען גאָר אויף עברי־טייטש, און וואָס זשע קומט אַרויס דעם שרייבער פון זיין גאַנצער מיה און פון זיין גאַנצען דענקען, אויב ער ברענגט דערמיט קיין נוצן נישט זיין פאָלק? די דאָזיגע פראַגע: פאַר וועמען מיה איך זיך? האָט מיך נישט גע־

---

1) יצחק אברהם און נישט אברהם יצחק, ווי ס'איז געדרוקט אין פיעל ערטער, אויך אין מענדעלע'ס „רשימות לתולדותי‟ (כל כתבי ממו״ס, כרך ז'), און אין יודיש—אין באַנד XX ז' 149, ביי י. ח. ראַווניצקי א. א. וו.

2) אין די „רשימות לתולדותי‟, יודיש—אין באַנד XX פון דער איצטיגער אויסגאַבע, ז. 148—149.

לאָזט רוהען און געבראַכט מיך אין גרויס פאַרלעגענהייט: וואָרום אין מיין צייט איז די יודישע שפּראַך געווען אַ פּוסטע כלי, זי האָט נישט פערמאָגט קיין שום גוטע זאַך אויסער שפּאָטעריי, נאַרישקייטען, און פּלאַפּלערייען—די אַרבייט פון נאַרישע לייט, וואָס קאָנען נישט רעדען ווי מענשען... און אונזערע שרייבער, די בעלי־הלשון, וואָס האָבען נאָר אין זינען געהאַט די הייליגע שפּראַך און זיך גאָרנישט אינטערעסירט מיט'ן פאָלק—זיי האָבען געקוקט אויף יודיש פון אויבען אַראָב און מיט גרויס שפּאָט. און אויב איינער פון צעהן האָט זיך אַמאָהל דערמאָנט אָן דער „פערשאָלטענער" און האָט עפּעס וואָס אָנגעשריבען, האָט ער עס בעהאַלטען אונטער זיבען שלעסער, האָט ער עס בעהאַלטען אונטער זיין הייליגען טלית, כדי די שאַנד זאָל נישט ענטפּלעקט ווערען און עס זאָל נישט שאָדען זייער גוטען נאָמען. און ווי גרויס איז דעריבער געווען מיין פערלעגענהייט, אַז איך האָב זיך דערמאָנט, אַז אויב איך וועל מיך אַריינלאָזען אין דער „אומווירדיגער", וועט מיין כבוד בעדעקט ווערען מיט שאַנד. איך האָב אויך אויסגעהערט די שטראָף־רייד פון מיינע פעּרעהרער, די „חובבי־ הלשון העברית", פאַרוואָס איך וויל פערשוועכען מיין נאָמען און כבוד צווישען יודען, אָבגעבענדיג מיינע כוחות דער דאָזיגער פרעמדער. די ליעבשאַפט אָבער צום נוצליכען האָט אין מיר מנצח געווען דעם פּוסטען כבוד און איך האָב בעשלאָסען: זאָל זיין, וואָס עס וועט זיין—איך וועל מיך דערבאַרעמען אויף יודיש, די פערשטויסענע טאָכטער, און ס'איז צייט צו טהון פאַר מיין פאָלק. אויך איינער פון מיינע גוטע פריינד (יהושע מרדכי ליפשיץ) איז צו מיר צוגעשטאַנען און ס'איז ביי אונז ביידע געבליבען צו אַגיטירען און איבעררעדען דעם בעל־„המליץ", ער זאָל אַרויסגעבען אַ צייטונג אויף אונזער פאָלקס־שפּראַך.. האָט אויף מיר גערוהט גאָט'ס גייסט און איך האָב אָנגעשריבען מיין ערשטע ערצעהלונג „דאָס קליינע מענשעלע".

וועגען דער צייט און וועגען די אומשטענדען, אין וועלכער ס'איז אָנגעשריבען „דאָס קליינע מענשעלע", דערצעהלט אונז שלום עליכם 3), וואָס ער האָט וועגען דעם געהערט פון מענדעלע'ן גופא:

3) שלום עליכם—פיר זענען נ״ר געזעסען. אלע ווערק, ב. XV, ז. 156, זעה אויך אַלע ווערק פון מענדעלע מו״ס ב. XXI.

„צו שרייבען יודיש, דאָס הייסט, צו רעדען מיט'ן גאַנצען פאָלק אויף
זיין לשון, האָט איהם שוין לאַנג געצויגען... און מחמת שרייבען יודיש
איז מיט פערציג יאָהר פריהער (שלום עליכם'ס ערינערונגען זענען אָנ־
געשריבען און יאָהר 1908—איז עס שוין אויך דאַן געווען אַ קיימא־לן
נישט פון 40, נאָר פון 45 יאָהר—נ. מ.) נאָך געווען אַ שאַנדע,
ובפרט נאָך פאַר אַזאַ יונגען מאַן אַ משכיל, ווי ער, וואָס „קלוגע מענ־
שען" האָבען אויף אים געזאָגט, אַז דאָס וואַקסט אַ „חיים זעליג סלאָ־
נימסקי",—האָט ער זיך מיט זיין ערשטען ווערק „דאָס קליינע מענ־
שעלע" בעהאַלטען בחדרי־חדרים, אַז קיינער זאָל נישט וויסען, און
האָט אַוועקגעשטעלט דערויף אַ נאָמען פון אַ לעבעדיגען פאַרשוין, איי־
נעם אַ סענדערעל, אַ מוכר ספרים'ניק, וואָס האָט זיך אַרומגעשלעפט
אין יענער צייט מיט זיין פערד און וועגעלע אין דער סביבה פון
באַרדיטשעוו, דאָס בעריהמטע גלופסק אַליין. „דאָס קליינע מענשעלע
אָדער יצחק אברהם'על תקיף" איז גענומען געוואָרען פון אַ לעבעדיגען
פאַרשוין, וואָס האָט אין יענער צייט געקנאַקט אין גלופסק מיט דער
גרויסער בייטש און אָנגעטריבען די כנסת־ישראל... אָנגעשריבען האָט
ער „דאָס קליינע מענשעלע" אין פערלויף פון צוויי טעג, נישט מעהר,
מיט פחדים און מיט פיבער, און אַוועקגעשיקט עס אין „קול מבשר"
אַריין, צו אַלקסנדר צעדערבוים, דערזעהן אויפ'ן שער דעם נאָמען
„סענדערעל מוכר ספרים", האָט זיך אלקסנדר צעדערבוים דערשראָקען,
צי מיינט מען דאָס נישט איהם אַליין טאַקי (אלקסנדר—סענדער—סענ־
דערעל)? האָט ער זיך מיישב געווען—קיין גרויסע צערעמאָניעס מיט אַ
יודישען מחבר דאַרף קיינמאָל אַ רעדאַקטאָר נישט מאַכען, ובפרט נאָך
אין יענער צייט—און האָט איהם איבערגעמאַכט דעם נאָמען סענדערעל
אויף מענדעלע, -און אָט אַזוי איז זיך אַרויס אויף דער וועלט „מענ־
דעלע מוכר ספרים"...

דעם פאַקט, אַז שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט זיך אָנגערופען
„ס ע נ ד ע ר ע ל מוכר ספרים" אין זיין ערשטען יודישען ווערק „דאָס
קליינע מענשעלע", בעשטעטיגט אויך י. ח. ראַווניצקי אין זיין מענדע־
לע־ביאָגראַפיע. ווי ער דערצעהלט, האָט ש. י. אַבראַמאָוויטש „פון דער
יוגענד געדענקט איינעם אַ סענדערעל מוכר ספרים, וואָס פלעגט אַמאָל
אַראָבקומען קיין קאַפוליע".

„די דאָזיגע ערצעהלונג—זאָגט מענדעלע אין זיין אויטאָביאָגראַפיע—האָט געמאַכט אַ שטאַרקען רושם צווישען יודען, אַזוי אַז אינגיכען איז געווען געדרוקט די דריטע אויפלאַגע (אין ווילנע), און שפּעטער די פערטע אויפלאַגע (גאָר אינגאַנצען אויף דאָס ניי איבערגעמאַכט) אין ווילנא 1879. דאָס דאָזיגע העפט מיינע איז געווען דער פונדאַמענט־שטיין אין דער ניי־יודישער ליטעראַטור. פון יענער צייט אָן האָט מיין האַרץ געצויגען צו יודיש (חשקה נפשי ביהודית), און איך האָב זי פער'קנס'ט צו מיר אויף שטענדיג. איך האָב איהר געגעבען די בשמים און די גאָבען, וואָס איהר קומט און זי איז געוואָרען אַ שעהנע און בע'חנ'טע האַרין און זי האָט מיר געווינען פיעל קינדער".

אין „דעם קליינעם מענשעלע" שילדערט מענדעלע אויף זיין אייגענאַרטיגען אופן אַ רייהע טיפּען, געשטאַלטען פונ'ם אַמאָליגען יודישען לעבען און, ווי זיין שטייגער איז, דערצעהלט ער אויף יעדען טריט און שריט וועגען די כאַראַקטער־שטריכען פון די שטעדטעלדיגע יודען, וועגען זייער לעבען, פּיהרעכצען, רייד און העויות. ער דערצעהלט וועגען ראשי־קהל און סתם יודען, און, אגב, לאָזט ער נישט אדורך קיין איין געלעגענהייט אויסצודריקען דורך זיין „נישט דאָס בין איך אויסען" זיין בעציהונג צו די יודישע „שוואַכקייטען". אין „קליינעם מענשעלע" ווערען ארויסגעפיהרט פיעל רעאַלע טיפּען, עס זענען געשילדערט איניגע מאָמענטען און עפּיזאָדען פון מענדעלעס אייגענעם לעבען, ווען ער איז אַלס יונגעל אָנגעקומען קיין קאַמענעץ־פּאָדאָלסק, געפּרובט דאָרט ווערען אַ משורר ביי אַ חזן, און ווי אַזוי ער איז אַריינגעפיהרט געוואָרען צום משכיל, וואָס האָט געוואָהנט הינטער דער שטאָדט. מענדעלע האָט זיך דאַן אָנגעזעהן מיט פערשיעדענאַרטיגע יודען און מיט זיין גוטען און שאַרפען אויג און אויער האָט ער בעוויזען אויפצונעהמען זייערע בעוועגונגען, זייער בערעדעוודיגקייט. ער האָט אין „קליינעם מענשעלע" געבראַכט אַ גאַלעריע יודען און יודענעס, אָרימע און רייכע, תקיפים און דערשלאָגענע, אכזרים, אויף וועלכע ער גיסט בסדר אויס זיין ביטער האַרץ, און אויך ליעבע, סימפּאַטישע, טיפּען—גוטמאַן און זיין פאַמיליע. אין גוטמאַנען—ווי מענדעלע'ס נאָהענטסטער פריינד י. ל. בינשטאָק

האַט געשריבען—איז געגעבען געוואָרען מענדעלע׳ס לעהרער—דער בעוואוס־טער העברעאיש־יודישער שריפטשטעלער און השכלה־קעמפער אברהם בער גאָטלאָבער, וואָס מענדעלע האָט זיך מיט איהם געטראָפען אין קאמענעץ־פּאָדאָלסק און וועמען ער האָט פיעל־פיעל צו פערדאַנקען. אברהם בער גאָטלאָבער האָט געשטעלט דעם יונגען שלום יעקב אַב־ראַמאָוויטש אויף די פיס, ער האָט איהם מיטגעהאָלפען צו ווערען מענדעלע מוכר ספרים.

די הקדמה פון מענדעלע מוכר ספרים, וואָס ווערט ווייטער געבראַכט, איז אין די שפּעטערדיגע אויסגאַבען פון מענדעלע׳ס ווערק אויסגעוואַקסען פון עטלעכע שורות, מיט וועלכע עס הויבט זיך אָן מענ־דעלעס ערשטע ווערק „דאָס קליינע מענשעליך", אין דער ווילנער אויס־גאַבע פון 1866. אין דער ביז־איצטיגער יובילעאום־אויסגאַבע איז די הקדמה געגעבען אין באַנד 1 פאַר „דער אלטער מעשה".

נ. מ.

א

זײט=זשע מוחל, רבותי, און שטעלט אײַך פֿאַר מענדעלי מוכר ספֿרים, מיך אַלײן, הײסט עס, װי איך שטעה מיר הערבסטצײט מיט מײַן בײדעל ערגעץ אויף אַ װעג, שטאַרק פֿערטראַכט און ריהר מיך נישט פֿונ׳ם אָרט. אפֿשר װעט איהר װעלען מײנען, אַז מײַן בײדעל האָט זיך אײַנגעזונקען אין בלאָטע און איך טראַכט דאָ, װי אַזוי עס אַרויסצושלעפּען? — נײן! דאָס איז געװען טאַקי הײנטיגס יאָהר תרט״ו, װאָס מען מעג איהם פֿערשרײַבען אין די קראָניקעס פֿאַר אַ װאונדער מיט זײַן טרוקענעם זעהר שענעם הערבסט. אין דרויסען איז געװען גאָר זומער: װאַרעם, לויטער. בהמות האָבען זיך געפּיטערט אויף די פֿעלדער, פֿון װעלכע עס האָט גערדיכט אַרויסגעשפּראָצט יונגע גרינע תּבֿואָה. בײמער האָבען אויף זיך געהאַט אַ געל=גרין העמדעל, ערטערװײז אפֿילו מיאוס אָבגעבליאַקעװעט, צוהאַקט, צופֿאַלען מיט אויסגעטריפֿעלטע לעכער, נאָר דאָך האָבען זײ נישט געהאַט נאָך בדעה אויסצוטון זיך אינגאַנצען נאַקעט אויף צושלאָפֿען זײער געװעהנטליכען האַרטען שלאָף דעם גאַנצען װינטער. אין דער לופֿט זענען אומעטום געפֿלויגען לאַנגע װײסע פֿעדים שפּינגעװעב, אַ סמן אויף גוט, שען װעטער, הגם דער לוח האָט געשריבען אויף װאָלקענדיגע טריבע טעג און קאַלטע רעגענס. ער האָט, זאָל ער מוחל זײַן, נישט געטראָפֿען, געזאָגט, װי דער שטײגער איז, אַ גרויסען ליגען... נישט דאָס בין איך אויסען.

אפֿשר װעט איהר װײטער װעלען מײנען, אַז איך בין געשטאַנען מיט מײַן בײדעל, װײל איך האָב נישט געװאוסט דעם װעג? נאָך אַ מאָל נײן! איך האָב זעהר גוט געװאוסט, אַז דאָרט, װאו דער װעג צוטײלט זיך, נעהמט מען זיך רעכטס קײן גלופּסק און לינקס ערגיץ אַנדערש אין

א שטעדטעל. לאז זיך אייך דאכטען — קאבצאנסק. נאר וואס דען זשע? פשוט איז פשוט, איך האב מיר קיין עצה נישט געקענט געבען, אין וועלכער זייט זיך צונעהמען. איך האב געהאט טעמים פאהרען קיין גלופסק, צו מאכען דארט עפים א שטיקעל חילוף און אבצוזעצען דארט סמאטשקעס און וועקסענע חנוכה=ליכטלעך, אקעגען=זשע האב איך ווידער געהאט טעמים צופאהרען אופ׳ן יריד דארט אין שטעדטעל, און מחמת דעם בין איך געבליבען שטעהן אויפ׳ן וועג נישט אהין, נישט אהער, אזוי ווי אין דער קלעהם. טראכטענדיג האב איך מיך גראד פערקוקט אויף מיין פערדעל, וואס איז געשטאנען זעהר רוהיג, געקראצט דעם האלז אין דער האלאבלע און איז פונ׳ם שטעהן, א פנים, שטארק צופרידען געוועזן. איך האב געקוקט אויף איהם עפים מיט אזעלכע אויגען, גלייך ווי איך וואלט פערלאנגט פון איהם עפים אנ׳עצה. און באלד טאקי איז מיר איינגעפאלען איבערצוגעבען די גאנצע זאך איהם, דעם פערדעל, ווי ער וועט וועלען, אזוי זאל זיין. לאכט נישט, לאכט נישט, רבותי! אז מען איז א מאל מסופק און מען ווייסט נישט, וואס צו טון, פערלאזען זיך קלוגע אפילו אויף משונה׳דיגע מיטעל. זאגט מיר, איך בעט אייך, וואס איז אזוינס א פאטש טון זיך, אין אזא פאל, אין שטערען און מאכען אויף דער האנד קנייטשען? אדער וואס שטעקט אזוינס נאך אין אנדערע אזעלכע גורלות און אלערליי סימנים? א נאר אפילו גילט דענסטמאל זעהר שטארק, מען פרעגט איהם און מען נעהמט=אן זיין עצה. עס טרעפט זיך אין דער וועלט זעהר אפט, אז קלוגע גיבען זיך איבער נאראנים אין די הענד און לאזען זיך פון זיי פיהרען. איך קען א סך אזעלכע נאראנים, וואס שפילען א ראליע, און דוקא ביי סוחרים, לייטישע מענשען... נישט דאס בין איך אויסען.

איך האב א שמיץ געטאן דאס פערדעל, אבגעלאזט די לייצען און עס געלאזט געהן פריי. פיהרען מיך, וואהיז עס וויל. דאס פערדעל האט זיך גענומען רעכטס אויף דעם וועג קיין גלופסק. נו, האב איך מיר נעטראכט, א מאך געבענדיג מיט דער האנד, פיהר מיך, פיהר מיך, אפשר ביסט=דו גערעכט. אז דיר געפעהלט גלופסק, לאז זיין גלופסק!

אויף מארגען פריה נאכ׳ן דאווענען בין איך אנגעקומען קיין גלופסק און בין מיר, ווי מיין שטייגער איז, צוגעפאהרען גלייך צום בית=מדרש. איידער איך האב נאך צייט געהאט מיך אומצוקוקען, האבען זיך א לאז געטאן צו מיר אנ׳עולם יודען בעלי=בתים, בעלי=בית׳לעך, בחורים מיט

דאָס קליינע מענשעלע.

שלום־עליכם׳ס, מיט אַ טאַפּ — אַ לאַפּ, אַ קוק אין בײדעל, און מיט שאלות, ווי דער שטײגער איז פון יודען. די ווײסע חברה, די תּלמוד־תּורה־יונגלעך, האָבען זיך פרעהליך־לעבעדיג געוויטעט מיט מײן פערדעל, גאָר פרײנדליך מקבּל־פּנים געוועזען זײער אַלטען בעקאַנטען און שוין אפילו זיך מכין געוועזען רײסען סטרונעס פון זײן ווײדעל.

אויפ׳ן שולהויף האָב איך געזעהן רעדלעך מענשען, עפּיס האַמפּערט מען זיך, מען שמועסט, מען זאָגט ווערטלעך, מען אָכט און שאָקעלט מיט דעם קאָפּ. באַלד האָבען עטליכע רעדלעך זיך צונויפגענומען אין איין רעדעל, עס האָט געאַרבּייט, געפּילדערט, געמאַכט מיט הענד אי מיט פּיס, און באַלד איז דאָס צונויפגעשטיקטע רעדעל צושפּרונגען געוואָרען, ווי אַ זײפענבולבע, אויף קלײנע רעדלעך. אַ פּנים, טראַכם איך, ס׳איז עפּיס געשעהן. אַז מען קלינגט איז אַ חגא. איך בּין שטאַרק צעקאַווע געוועזען צו וויסען, וואָס טוט זיך דאָ אַזוינס, עפּיס בּין איך דאָך אַ יוד, מײן נשמה איז, ווי זאָגט מען עפּיס, ניט פון קלאָטשע, זי וויל אויך אין דער וועלט אַלצדינג הערען, שמעקען, ווי אַלע יודישע נשמות. עס קומט דאָך טאַקי אַ מאָל שטאַרק צו ניץ. עס זענען דאָ זעהר פיעל יודען, וואָס ציהען זײער שטיקעל פּרנסה דערפון, וואָס זײ שטעקען אומעטום אַרײן די נאָז און שמעקען, וואָס וואו צווײ זענען זײ דריטע און פאָדערען חלק, אָדער העפּ, ווי מען רופט עס אויף זײער לשון. יח״ו איז אַ יודישע זאַך... נישט דאָס בּין איך אויסען.

אַז איך האָב מיך צוגעהערט צו אַ נײ רעדעל מענשען, וואָס איז אויסגעוואַקסען נעבען מיר, איז מיר אַרײן אין אויער אַט דער פאָזינגער שמועס:

— אָ־וואַ, אָ־וואַ! בּרוך דין אמת! נאָך כּמעט גאָר אַ יונגער מאַן, איך מײן אַרום ארבעים און אפשר טאַקי, האַ, אַרום חמשים. אָ־וואַ! ס׳טײטש אַזאַ מענש, אַזאַ מענש!

— מילאָ וואָס־זשע זאָרגט איהר זיך דאָ אַזוי, רב אברהם׳צע, און קענט זיך נעבעך נישט טרײסטען? אַ שענע, רײנע כּפּרה, כ׳לעבען! נישט אַזאַ גרויסער יחוס? טאַקי, באמת טאַקי, וואָס?

— בּײ דיר, יוסי׳ל, איז אַלץ נישט קײן יחוס! מסתּמא איז טאַקי ר׳ אברהם׳צע גערעכט. אָ־וואַ, אַזאַ רײכער מענש! אַ רחמנות, ווי איך בּין אַ יוד!

— נאט איך א נייעם בעל־רחמים, לייבצע טעמעס! וואס, הא, האט מעלתו פריהער געזאגט? דארטען וואס געזאגט?

— געזאגט?! וואס, יוסי'ל, האב איך געזאגט, איך? וואס אדרבה!

— טאקי אדרבה ואדרבה, רב לייבצע אליין מיט זיין כשר מיילכען האט געזאגט: „איך מיר א מענש איציק אברהם'יל תקיף! ער איז געווען, זאל ער מיר מוחל זיין, נישט מוחל זיין, א גראבער יונג, א רמאי, אנ־אכזר און דערצו נאך א ביסעל חושים".

— וואס איך, יוסי'ל? עט, נישטא מיט וועמען צו רעדען... א גוטען טאג!

— א גוטען טאג, א גוט יאהר! קומט, ר' אברהם'צע, אין בית־מדרש אריין, לאמיר דארט נעהמען ביים שמש צו ביסלעך בראנפען.

— זעהסט־דו, יוסי'לע, א ביסעל בראנפען אצינד שאדט טאקי אפשר נישט. הא? האסט, כ'לעבען, קלוג געטאן, יוסי'לע, וואס דו האסט אזוי גוט מכבד געווען דא דעם ליגנער. לאמיר זיך נישט נארען, באמת טאקי, וואס איז ער דא אזא פארנעהם? ער איז, עליו השלום, געווען אנ'עם־הארץ, א קאכלעפעל, א בערייסער.

— אט דערפאר, ר' אברהם'צע, האב איך אייך טאקי ליעב. זעהט איהר, דערפאר טאקי, וואס איהר האט תמיד ליעב צו זאגען דעם אמת.

— ממון קורח!... אנגעשטאפט מיט געלד געהען, עליו השלום— רייסען זיך איין יודען דאס געזונד, שרייענדיג דארט אין א צונויפגע־שטופט רעדעל.

— וויפיעל, א שטיינער, וועט איהר איהם געבען?
— א ק"ן אלפים מיין איך איהם זיכער געבען.
— קארג, ניש'קשה, איהר מעגט צולעגען נאך, נאך...
— מהיכא תיתי, אז איהר ווילט...
— איך האב מורא טאקי די גאנצע ש"ן אלפים.
— איהר זענט א נאר!... טאקי ת"ק אלפים.

דאָס קליינע מענשעלע.

— איך בין אַ נאַר, און איהר זענט אַ קבצן!

— ווענסט חאַפּען אין באַק!

— ווענסט חאַפּען אין ביידע.

עס ווערט אַ קאָכעניש, אַ בוצקעניש, יודען צולויפען זיך.

— ניין, ניין! — הערט זיך שרייענדיג אַ געמבע נאָך פון אַ רעדעלמענשען — דאָס איז פאַר איהר נישט קיין שידוך! איהר שפּילט זיך מיט אַזאַ רייכע אַלמנה? איך האָב פאַר איהר אַנ'אַנדער שידוך, עס וועט מיט גאָט'ס הילף געהן. ס'איז איהר איבערגעבליבען אַ פאַרמעגען, זי האָט אַ געבליאַטעוועטע כתובה און מיינער וועט זי מיט גאָט'ס כח נעהמען, חאַפּען מיט ביידע הענד.

— יחדו, יאָקיל־גרונם! — קוויטשעט אַ ביי־קולכען — איך בין דאַרויף אויך געפאַלען. יחדו, יודען, זייט עדות!

— אַ רוח אין דיין טאַטענס טאַטען אַריין! — לאָזט זיך הערען אַ קול, און דאָס רעדעל איז ווי אַ בולבע זיך צופלויגען.

איך האָב אויסגעשפּאַנט דאָס פערדעל, איהם אומגעקעהרט צווישען די האַלאָבלעס מיט דעם פּנים צום וואָגען, אונטערצופּאַסען עס מיט אַביסעל סיטשקע, און דערנאָך האָב איך מיך גענומען צו דער אַרבייט אויספּאַקען מיין בידעל. נאָר קוים וואָס איך האָב געמאַכט אַ שטיקעל סדר, אַרויסגעהאַנגען פון ביידע זייטען בויד אַ קרענצעל קמיע'לעך, בליטשקענע יאַרמורקעלעך, עטליכע פּעקלעך ציצית און אַרויסדערטאַפּט אַ סטאַטשיק, אַ טלית־קטן וכדומה, איז דער בית־דין־שמש געקומען צולויפען הענדום־פּענדום אין איין אָטעם:

— אוי גוואַלד, ר' מענדעלי! שלום עליכם, ר' מענדעלי! דער רבי, זאָל לעבען, האָט אייך זעהר שען געלאָזט בעטען, איהר זאָלט זיך מטריח זיין מיט אייער כבוד. גיכער, טאַקי גיכער, ר' מענדעלי

ב

דאָס וואָס דער רב איז אַזוי גיך געוואָהר געוואָרען, אַז איך בין געקומען — דאָס גראָד איז מיר קיין חידוש נישט געווען. וואָרום גלופּסק איז אַ יודישע שטאָדט, און יודען דערגעהען זיך תמיד אַלצדינג געשווינד. לאָז איינער ביי זיך אויסרעדען עפּים אַ וואָרט, באַלד טאַקי ווייסט מען דאָס אויף דער צעהנטער גאַס און מען צוטראָגט עס אויף טעלערלעך, אַ סך גיכער ווי דער טעלעגראַף. אַ חדוש איז מיר נאָר געווען, וואָס בעדאַרף מיך אַזוי דער רב האָבען? און צו וואָס האָט ער נאָך מיר געשיקט דעם בית־דין־שמש אין אַזאַ אַיילעניש? באַלד אָבער איז מיר אַרויף אויפ׳ן זינען — אַ דין־תורה׳לע... דאָ מוז עפּים זיין אַ קרעצעל... און עס האָט מיר אַ טיאָכקע געגעבען אין האַרצען! וואָרום וואו האָט איהר דען אַ יודען, וואָס ער זאָל נישט פיהלען ביי זיך אין די געשעפטען עפּים אַ מכה׳לע, וואָס מען זאָל נישט קענען צו איהם נעבעך זיך זוכען?... נישט דאָס בין איך אויסען.

איך האָב איבערגעמישט אין קאָפּ מיינע געשעפטען און מיר איז אַרויף אויפ׳ן געדאַנק דער מחותן! אפשר טשאַטעוועט אויף מיר דער מחותן, וויל מיך צווינגען אַיינצולעגען דעם נדן און וויל ווּיסען אַנ׳עק, אַ סוף. דער מחותן מיינער איז אַ פּראָסט מענשעל, ער מיינט, וואָס עס שטעהט אין די תנאים, מוז מען האַלטען און וואָס מען האָט זיך מתחייב געווען, מוז מען טאַקי סילוק׳ן. ער פאַרשטעהט נישט, דער נאַר, אַז דאָס אַלצדינג איז לאו־דוקא, עס געהט אַזוי נאָר אין שמועס, גלאַט אַזוי פון איידעלקייט וועגען. מען בעדאַרף זיך בריט שטעלען מיט׳ן פולען מויל. עס זאָל פאַר דער וועלט אַ פּנים האָבען, ווי אונזערע טאַטעס און זיידעס האָבען זיך נוהג געווען... נישט דאָס בין איך אויסען. אָדער, האָב איך געטראַכט, אפשר גאָר חלילה דער מוכר ספרים! יענער מוכר ספרים, מיט וועלכען איך האָב פאַר אַ יאָהריגען זומער געשטעכעוועט

אויף פאַרלעגערטע מינים: איך האָב איהם אין חלוף אָבגעגעבען הגדות, תקון=שבועות'לעך, הה'עלעך, וואָלפציינדלעך, היינטיגע נייע מעשיות, שמאָכטעס, קיי און שפיי. און ער מיר — מענה=לשון'ס, תפלה=זכה'ס, חנה=בת=טובים, מעש, מחזורים, וכדומה נאָך מיני ספרים. אַ קשיא אויף אַ מעשה, אפשר האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אַז ער האָט זיך אָבגענאַרט און וויל איצט טענה'ן אַ מקח טעות, אויסצומאַנטען ביי מיר עפּיס! גאָט זאָל שומר ומציל זיין האָבען צו טון מיט אַ היגען מוכר ספרים. עס קען צוזעצט ווערען די גאַל פון זייערע טענות און תביעות!... נישט דאָס בין איך אויסען. הכלל, ס'איז מיר געוואָרען אויפ'ן האַרץ עפּיס נישט פרעהליך. אַהער, אַהין, מען מוז דאָך געהן.

מישב האָב איך מיך געווען מיטצונעהמען אַ פּאָר סטאַטשקעס, עטליכע קליינינקייטען, גאָר אַ שפּאָגעל נייע תחנה. אפשר וועט דאָס דער רבי'צען טויגען און מיר צוניץ קומען... נישט דאָס בין איך אויסען.

אויף מיין פערדעל בין איך געווען עפּיס ברוגז, וואָס איהם איז געפעהלען געווען גלופּסק, דערפאַר האָב איך איהם מכות אונטערגעשאָטען סיטשקע, איהם דערלאַנגט אַ זעץ אין דער מאָרדע מיט עטליכע שטעכווערטלעך און, איבערגעבענדיג איהם מיט דעם ביידעל אונטער דעם שמש'ס השגחה, בין איך אַוועקגעגאַנגען אין כעס, זאָלען איהם זיינע גלופּסקער יונגלעך רייסען סטרונעס, וויפיעל זייער האַרץ גלוסט. רעכט אויף איהם, ער האָט אַזוי געוואָלט. אַז איהם איז ניחא גלופּסק — איז מיר אויך ניחא, וואָס פאַר אַ דאגה איך האָב.

ווי איך האָב נאָר געעפענט די טיר און אַריינגעטראָטען מיט אַ פוס אין שטוב, איז מיר דער רב געלאָפען אַקעגען מיט אַ קול:

— אוי, ר' מענדעלי! אוי, שלום עליכם, ר' מענדעלי! טאַקי נאָר איין גאָט האָט אייך געבראַכט אַהער פונקט אין דער צייט, וואָס איהר זענט אונז נייטיג, טאַקי שטאַרק נייטיג, ליבער האַרצעדיגער ר' מענדעלי! ר' מענדעלי, דאָס איז מן השמים, דאָס איז בעשיינפערליך טאַקי אַ נס. ר' מענדעלי! איהר האָט געטאָן אַ גרויסע חכמה, וואָס אַ צינד גראָד זענט איהר אָנגעקומען, ר' מענדעלי

„די גרויסע חכמה האָט געטאָן נישט איך, מענדעלי, נאָר מיין פערדעל" — אַזוי האָב איך דענסטמאָל צו מיר אַליין געלאַכט און זיך איבערגעבעטען אין האַרץ מיט מיין שלים'מזל'ניק, דעם פערדעל נעבעך

אויף דין־תורות, ווי עס האָט גאַנץ קלאָר אויסגעזעהן, האָט מען מיך דאָ נישט גערופען, נאָר וואָס דען־ושע? — דאָס האָב איך נישט געקענט טאַקי פאַרשטעהן. אַנ'אַנדערער וואָלט זיכער געמיינט, אַז מען האָט דאָ שטאַרק אַרויסגעקוקט אויף זיין ביידעל מיט סחורה; נאָר איך אָבער בין ניט קיין מלופם־קינד און ניט ערשט נעכטען פונ'ם איי אַרויסגעקראָכען, אַז איך זאָל מיך נישט קענען אָנשטויסען.

יהר זאָלט וויסען אַ כלל: די וועלט בעשטעהט אויף אָבנאַרעכטץ. דער וואָס בעדאַרף האָבען עפּיס אַ נייטיגע זאַך, מאַכט זיך כלומר'שט גע'פגר'ט, אַזוי ווי די זאַך טויג איהם לחלוטין נישט, בכדי ער זאָל עס קענען קויפען בחצי־חנם. ווען, למשל, איינער געניטיגט זיך אין אַ מחזור, דינגט ער כלומר'שט אַ סליחה, אַ קינה, אַ פעקעל ציצית, דערוויל טוט ער אַ חאַפּ, אויף קאַטאָוועס, דעם מחזור, גיט כלומר'שט אַבי אָט אַ קוק און לעגט עס אַנידער מיט אַ קנייטש און מיט אַ שמייכעלע: אָט פאַר אַ קלייניגקייט וואָלט איך עס אפשר אויך געקויפט. די גאַנצע וועלט איז אַ מאַרק, איטליכער זוכט מציאות, איינער ביים אַנדערן אָבצורייסען; איטליכער וויל, יענער זאָל פערלירען און ער זאָל געפינען; איטליכער מיינט קודם כל זיך, און ערשט דערנאָך, אַז גאָט האָט איהם געהאָלפען חאַפּען אַזוי מציאות, און צומאַכען אַ גליק, ערשט דענסטמאָל, אַז עס קריכט איהם שוין פונ'ם האַלז, מיינט ער — ווייטער טאַקי זיך... נישט דאָס בין איך אויסען.

איך האָב אין דעם רב'ס פּנים מיך אָנגעשטויסען, אַז קויפען וויל ער ביי מיר כלל ניט. זיסט. וואָלט ער דאָך נישט אַרויסגעוויזען, אַז ער האָט אויף מיר אַרויסגעקוקט. אמת טאַקי, דער רב איז אַ העכסט אָרענטליכער כשר'ער יוד, אַזאַ יאָהר זאָל איך האָבען! אָבער אויף דער וועלט מוז מען דאָך נאַרען. אפילו די מלאָכים האָבען געמוזט ביי אברהם אבינו נאָכטון דעם סדר פון דער וועלט, ויאכלו — און זיי האָבען געטאָן טון גלייך ווי זיי האָבען געגעסען... נישט דאָס בין איך אויסען.

דער רב, זאָל לעבען, האָט מיך פאַרבעטען צו זיך אין זיין בעזונדער שטיבעל, און אָנווייזענדיג מיט דער האַנד מיך געבעטען זיצען אויף אַ ביינקעל איהם אַקעגען. דאָס ביינקעל אָבער האָט בעדאַרפט האָבען, ווי דער שטייגער איז ביי אַ רב, אַ צובראָכען פיסעל, און צוטראָגען בין איך דאָך דענסטמאָל פונ'ם גאַנצען ענין אויך געווען — דעריבער

פאַרשטעהט זיך, אַז ווי באַלד איך האָב אין חאַפעניש און אייל׳עניש מיך דערויף געזעצט, בין איך מיר געפאַלען. נאָר פונדעסטוועגען אָהן סכנות, דער רב האָט זיך געמאַכט נישט זעהענדיג און איך ניט אויסענדיג.

צום צווייטען מאָל האָב איך מיך דערויף געזעצט שוין פאַמעליכען, נישט געלאָפט, גוט היטענדיג זיך די ביינער. דער רב, זאָל לעבען, האָט שווייגענדיג געריבען מיט ביידע הענד דעם שטערען, געגלעט די באָרד, עפּיס ווי ער האָט זיך שטאַרק גע׳ישוב׳ט. איך האָב אָסור נישט געקענט פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אַזוינס בעטייטען. איך האָב אָפּילו אָנגעהויבען גאָר שטאַרק זיך וואונדערן, וואָס זאָל דאָס באמת מאַקי בעטייטען? נאָר איך האָב מיך ווידער מאַקי מישב געווען: לאָס איך נישט זיין אַזוי נייציג, איך וועל עלטער ווערען נאָך אַ ווייל׳ע, וועל איך דאָך שוין אַלצדינג וויסען. כך הוה: נאָך אין אַ ווייל׳ע אַרום נעהמט דער רב אַרויס פון דער בוזעם־קעשענע עפּיס אַ היבש פּעקעל פּאַפּירען און, אַ מאַך־געבענדיג מיט די אַקסלען, זאָגט ער צו מיר מיט אַנ׳ערענסט פּנים כהאי לישנא:

רב מענדעלי! אָט דאָס פּעקעלע פּאַפּירען האָט מיר איבערגעגעבען פאַר׳ן טויט יצחק אברהם עליו השלום, מיט אַ בקשה, אַז תיכף נאָך זיין יציאת נשמה, זאָל איך עס איבערלייענען פאַר אַלע אונזערע נגידים און מקיים זיין אַלצדינג, ביז אויף אַ האָר, וואָס דרינען שטעהט. צוואת המת, ווי איהר ווייסט, איז דאָך אַ מצווה מקיים צו זיין, לכן האָב איך באַלד נאָך דער פּטירה זיינער, היינט מאַקי, פאַרבעטען צו מיר די אַלע נגידים, אליפי הקהל אונזערע, און האָב זיי געלייענט אַ מקצת פון די פּאַפּירען היינט, און דאָס איבעריגע האָבען מיר אָבגעלייגט אויף מאָרגען. וואָס זשע וויל איך פון אייך? פון אייך, רב מענדעלי, וויל איך, איהר זאָלט זיך מטריח זיין מיט אייער כבוד אויך קומען צו מיר מאָרגען פריה, אם־ירצה־השם, בשעת קריאת הפּאַפּירען. פאַר וואָס? אָט דאָס וועט איהר וויסען, אם־ירצה־השם, לאחר הקריאה. מסתמא איז רעכט. מאָרגען וועט איהר שוין וויסען, אַז איך האָב אייך מטריח געווען איבער אַ דבר גדול. לעת־עתה גיב איך אייך לייענען, פאַר זיך אין דער היים, ביחידות אָט די עטליכע בלעטלעך, וועלכע איך האָב היינט פירגעלייענט פאַר אונזערע נגידים, כדי איהר זאָלט בעקאַנט ווערען מיט דעם ענין מתחלת ועד סוף

אז איך בין צוריקגעקומען צום בית־המדרש, האָב איך געטראָפען מיין הונגעריג פערדעל נעבעך ווי עס שטעהט, מיט אויפגעשטעלטע אויערען, און קוקט אין ביידעל אריין. נו, חכם מיינער, זאָג איך, א נעהם־געבענדיג איהם פריינדליך ביי דער טשאָפרינע, קום, זאָג איך, עסען סיטשקע! לעת־עתה, חכם מיינער, ביסט דו נישט קראַנק צו עסען סיטשקע. מאָרגען, אם־ירצה־השם, אז די חכמה דיינע וועט איינגיין און איך וועל זעהן דעם פועל־יוצא דערפון, זיך זעהן מיט א גראָשען, דענסט־מאָל, זעהסט־דו, האָסט־דו ביי מיר א גאַנץ מעסטעל האָבער, איך נעהם פאַר עדות די אלע בהמות, וואָס נעלטיגען דאָ אויפ'ן שוהלהויף!...

אויף איינעם פון יענע בלעטלעך, וואָס דער רב האָט מיר געגעבען, זעה איך, שטעהט אָנגעשריבען מיט גרויסע אותיות:

ווידוי ליצחק אברהם

און דערנאָך הויבט זיך אָן צו דערצעהלען עפּיס גאָר אַ גאַנצע מעשה, אַזוי,

איך בין געבוירען געוואָרען, דערצעהלט יצחק אברהם, אין דעם שטעדטעל בעוליודעוו ביי אָרעמע עלטערען. מיין טאַטען געדיינק איך נישט, וואָרום ער איז געשטאָרבען בשעת איך בין נאָך געלעגען אין די וויקעלעך. ער האָט איבערגעלאָזען נאָך זיך טויט ירושה אַ שלאָפע ווייב מיט אַ היבש ביסעל קינדערלעך און מיך אַ צוגאָב. ווייטער גאָר גישט. איך הייב אָן צו געדיינקען, וואָס מיט מיר האָט זיך פּאַסירט, ערשט און דעם עלטער פון אַ פינף, זעקס יאָהר. ווערליג ווי איך געדענק, האָט מען מיך אין דער יוגענד, אַ פּנים, נישט געהאַלטען פאַר אַ גרויסען חכם. אַז איך פלעג עפּיס זאָגען אָדער עפּיס טאָן, פלעגט מען זעהר לאַכען. געבאַלעוועט האָט מען מיך בכלל נישט. מען האָט מיך נישט געקושט, נישט געגלעט, נישט געהאַלזט, ווי אַנדערע קינדער, און אַז איך האָב אַ מאָל געוויינט, האָט מען מיך נישט איינגענומען מיט לאַקעטקעס, מיט צוקערקעלעך, מיט שפּילעכלעך, נאָר מיט פּעטש און מיט קלעפּ. דאָס וואָרט רחמנות האָב איך קיינמאָל נישט געהערט. איך האָב נישט געהערט, אַ שטייגער, מען זאָל זאָגען: אַ רחמנות, ער האָט געבעך נישט געגעסען; אַ רחמנות, דאָס פּנים איז איהם געבעך געשוואָלען; אַ רחמנות, ער האָט געבעך זיך נישט אויסגערוהט, ער קומט נעבעך אָב און וואַלגערט זיך נעבעך; אַ רחמנות, ער ליידט נעבעך קעלט, ער געהט נאַקעט, באָרפיס; אַ רחמנות, עס שווידערט איהם די ביינער, ער האָט געבעך אויף זיך קיין לויט פלייש ניט, איך האָב געהערט נאָר זאָגען: קוקט נאָר

אָן דאָס שענע פּנים, די אָנגעבלאָזענע צורה, די רויטע פּיס ווי בעריקעס; קוקט נאָר אָן דעם פּרעסער, עס געהט איהם שוין איבער די סלונע; זעהט נאָר דעם שענעם נפש, ער הייבט שוין אָן זיינע אָנשטעלען — צאַפּלען, ציטערן און קלאַפּען מיט די ציינדלעך... אַן'אָריטאַן'ס אַ קינד איז אויף דער וועלט אַ איבעריגע זאַך, איטליכען גרויס אין די אויגען, מען ווינשט איהם נעבעך שטילערהייט דעם טויט נאָך ליגענדיג אין בויך, מען נעהמט אויף ביים געבוירען ווערען ווי אַן'עקזעקוציע, נאָך איידער ער קוקט אָן די ליכטיגע וועלט איז מען איהם נעבעך שוין דם-שונאים. איז ער שוין דאָ, האָדעוועט ער זיך ווי עס איז און דערוועקט אפילו ביי זיינע אייגענע עלטערען נישט קיין געפיהל פון רחמנות צו זיך, סיידען ווען ער ווערט נעבעך מסוכן קראַנק, ערשט דענסטמאָל רופט זיך אין זיי אָב דאָס מענשליך הארץ, וואָס איז פערשטיינערט געוואָרען פון צרות און לייד אין דער ביטערער אָרעמקייט: ערשט דענסטמאָל צוגיסען זיך אין זיי די אמת'ע ריינע עלטערענס-געפיהלען און שטעלען זיך פאָר דאָס גאַנצע אומגליקליכע לעבען פון זייער בידנע קינד נעבעך, וואָס אַזאַ טייערע, כשר'ע נשמה איז אומשולדיג פערוויסט, פערשוואַרצט געוואָרען נעבעך, נישט געהאַט קיין גוטע, רוהיגע שעה. זיי מאָלען זיך דאָס אַלצדינג אויס מיט שרעקליכע פאַרבען און זייער הארץ שרייט, וויינט מיט בלוטיגע טרעהרען. אַז אַ פערשטיינערט האַרץ עפענט זיך, איז עס נאָר אַ טייך בשעת דאָס אייז לאָזט און עס געהט די קריהע — דאָס האָב איך אין דער לעצטער צייט אַליין געפיהלט — עס טראָגט, קאָכט, רוישט מיט אַ שרעקליכער קראַפט! זעהר אָפט טאַקי בעוויינען דעריבער אָרעמע עלטערען זייער'ס אַ קינד אַ סך שטאַרקער און ריהרענדיגער ווי די רייכע לייט...

געהאָדעוועט האָב איך זיך ווי אַ ווילד פערד אין סטעפּ—פאַרגרעבט, פאַרווילדעט, און האָב אין מיר געהאַט די אַלע מיאוס'ע קונדייסקע זאַכען מיט אַלע אָבשניצלעך. אַ טבע האָב איך געהאַט קוקען יענעם אין מויל אַריין בשעת ער האָט גערעדט און קוקען אויך אין די אויגען. די מאַמע מיינע פלעגט מיך דערפאַר נישט איין מאָל הרג'נען — שלאָגען און אויס-רייסען מיר שטיקער פלייש. אַמאָל אַז איך בין עפּיס געלעגען קראַנק און די מאַמע איז צו מיר גוט געוואָרען, האָב איך מיך שטאַרק פערקוקט איהר אין די אויגען, און אַז איך האָב געזעהן, אַז זי לאָזט זיך קוקען נישט צורעדען קיין קרום וואָרט, האָב איך מיך נישט געקענט איינהאַלטען און זי אַ פרעג געגעבען: איך בעט דיך, מאַמע, וואָס איז עס פאַר

דאָס קליינע מענשעלע.

אַ מענשעלע בײַ דיר אין די אויגען? די מאַמע האָט אַ שמייכעל געטאָן און געענטפערט: נאַרעלע, דאָס קליינע מענשעלע איז די נשמה! דאָס קליינע מענשעלע איז נישטאָ אין קיינעם׳ס אויגען, נישט אין די אויגען פון די חיות און בהמות, נאָר אין יודישע אויגען.

דער מאַמעס דאָזיגער ענטפער איז מיר אַריין שטאַרק אין קאָפּ און האָט אין מיר דערוועקט אַ סך פרישע צאַפּעלדיגע געדאַנקען. אַז די מאַמע זאָגט, מסתמא ווייס זי דאָך, וואָס זי זאָגט, זי איז דאָך אַ מאַמע. אַ גרויסע, אפשר צעהן מאָל גרעסער פון מיר, איהר איין פינגער איז גרעבער פון מיין גאַנצער האַנד. דעריבער האָב איך אָנגענומען איהרע ווערטער שוין גלייך ווי אַ געוויסע, אויסגעמאַכטע זאַך און דרינען געגלויבט פון גאַנצען האַרץ.

פון דענסטמאָל אָן איז מיין כח־המדמה שטאַרק בעשעפטיגט געווען מיט דעם קליינעם מענשעלע. עס איז דאָך עפּיס גאָר אַ חידוש, אַ ציקאַווע זאַך! אין שלאָף אפילו האָב איך ניט פאַרגעסען דאָס קליינע מענשעלע, עס האָט מיר זיך גע׳חלום׳ט, איך האַלט דאָס קליינע מענשעלע, איך שפּיל זיך מיט דעם קליינעם מענשעלע, איך בין גאָר אַליין אַ קליין מענשעלע, שפּרינג אין די אויגען ווי אַ קליין מענשעלע! הכלל, דאָס קליינע מענשעלע איז מיר נישט אַרויס פון׳ם זינען. עס האָט מיר עפּיס זיך אַזוי געגלוסט אויך צו זיין אַ קליין מענשעלע. אַ קאַטאָוועס, אַ קליין מענשעלע איז דאָך די נשמה! איינגאַנצען גרויס ווי אַ פּ׳לוי, דאַכט זיך, אַ גאָרנישט און איז דאָך דאָס חיות, דאָס לעבען!... מיר איז אַרויף אַ געדאַנק, ווי אַזוי דערטאַפּט מען דאָס קליינע מענשעלע? און האָב אָנגעהויבען וועגען דעם שטאַרק צו טראַכטען.

איינמאָל בין איך געפאַלען אויף אַן׳אויבער־הסברה. בשעת די מאַמע האָט אַיינגעבויגען דעם קאָפּ אַרויסצונעהמען אַ טעפּעל פון׳ם אויווען, בין איך פּלוצים צוגעלאָפען ווי אַ פאַרמישטער — איך ווייס אַליין נישט, וואָס מיר איז דענסטמאָל געשעהן — און האָב איהר פון הינטען אויף גאָט׳ס בעראָטה אַ זעץ געטאָן מיט דעם קולאַק אין דער פּאָטיליצע, כדי דאָס מענשעלע זאָל איהר פון די אויגען חאָטש אויף אַ ווײַלע אַרויסשפּרינגען. איהר קענט אַייך משער זיין, וויפיעל פּעטש און קניפּ איך האָב דערפאַר געלייזט. אַ חוץ דעם האָב איך אַ גאַנצען טאָג נישט געגעסען, וואָרום די מאַמע נעבעך האָט מיט איהר שטערען צובראָכען דאָס טעפּעל קאָליש.

אַנ'אַנדערסטמאָל האָב איך געחאַפּט נאָך אַ גרעסערן פּסק. ס'איז אין מיר אַריין אַנ'אַפּיקורסישער געדאַנק, נישט צו בעגניגען זיך מיט דעם גלויבען אין דער מאַמעס ווערטער, נאָר טאַקי אַליין צו פּריווען, מיך צופּשיקאָנען אויב אַ בהמה האָט אַ מענשעלע, אַ נשמה הייסט עס, צי ניט. נו איז מיינער צוגעגאַנגען אויף דער גאַס צו אַ קוה, און בשעת איך האָב מיך גענומען אַריינקוקען איהר אין די אויגען, האָט זי מיך דורס געווען מיט די הערנער און שרעקליך שטאַרק צובייַלט, דער צייכען איז מיר טאַקי עד היום אויף דער לינקער באַק געבליבען. די אַלע קלעפּ האָבען נישט אַרויסגעשלאָגען, פאַרקעהרט, זיי האָבען נאָך מעהר אין מיר אַריינ-געשלאָגען דעם געדאַנק פון אַ קליין מענשעלע.

געלערענט האָב איך אין דער תּלמוד-תּורה. וואָס אַ תּלמוד-תּורה איז, ווייסט איהר זעהר גוט אַליין און איך פערשפּאָר עס אייך צו שיל-דערן. דאָס איז אַ קבר אויף צו בעגראָבען אָרעמע יודישע קינדער, צו פערשלאָגען זיי דו קעפּ און אָבצורייסען פון דער וועלט; דאָס איז אַ פאַבריקע אויף צו פאַבריצירען טויגעניכטסען, לעדיגגעהער, בידנע, פערוואָהרלאָזטע אומגליקליכע נפשות; דאָס איז אַ ווייסטע גרוב, אַ לאָך, אַנ'אומריינע חורבה אויף היהנערשע פיסלעך, ווי געוועהנטליך ביי אונז אין די שטעדטלעך, וואָס איז אַ הרפה, אַ בושה, זיי זאָלען טראָגען אויף זיך אזא טייערן, היילינען נאָמען... ווי מיר דאַכט זיך, בין איך נישט געווען אַ גראָב יונגעל. ביי אַכט יאָהר לערך האָב איך שוין געלערענט חומש מיט חבור, מיט אַלע אויסערדענישען פון רש"י, חאָטשע איך בין נאָך שטומפּיג געווען אויף דער עברי. אַ פּנים, מע קען זיך זיין אַ למדן און פונדעסטוועגען פאָרט אַ גרויסער נאַר, איינס צום אַנדערן האָט נישט...

די מאַמע מיינע פלעגט מיך רופען שלים'מזל און איז באמת טאַקי זעהר גערעכט געווען. אין דער תּלמוד-תּורה בין איך שלים'מזל'דיגער געווען מעהר פון אַלע אַנדערע קינדער. דער רבו, וואָס פאַרדינט אָסור נישט אזוי צו הייסען, האָט זעהר ליעב געהאַט דעם ענין פון שמייסען, אפשר נאָך מעהר ווי דעם ביטערן טראָפּען. ער האָט פּשוט גרויס הנאה געהאַט צו פּייניגען, גלאַט אַזוי זיך, די פאַרווייסטע, פערוואָגעלטע קינדערלעך נעבעך, וואָס זענען אָהן דעם אויך געגוג אָבגעקומען און קיום וואָס די נשמה האָט זיך אין זייער דאַרען אויסגעדייוועטען גוף געהאַלטען. ער האָט געבראָכען די צובראָכענע ביינער, געצופּט, געריסען דאָס דאַרע

שטיקעל לייב, און דער בעסטער חלק קלעפּ איז מיר, שלים'מזל, אָנ־געקומען. ער האָט צום סוף אויף מיר זיך שטאַרק פאַרעסען מחמת אַ זאך, מיך נע'הרג'עט־געשלאָגען אַזוי, אַז איך בין פון זיינע הענד קוים לעבעדיג אַרויס און געמוזט אויפהערען צו געהן אין דער תלמוד־תורה. די מעשה איז אַזוי געשעהן:

דער רבי האָט מיט מיר אין דער סדרא בראשית אויסגערעדט אויף דעם פסוק „ויאמר למך לנשיו“ אַזוי: למך איז געוועןאַ בלינדער, תובל־קין האָט איהם געפיהרט, און אַז ער האָט דערזעהן פון וויטען זיין זיידען קין, האָט איהם זיך אויסגעדאַכט, אַז דאָס איז אַ חיה (דער רבי האָט גע־זאָגט אַ פוקס, בכדי דאָס בעסער מסביר צו זיין) האָט ער צו דעם בלינ־דען, צו למך'ן, געזאָגט, אַז ער זאָל צילען אויף דעם פוקס. האָט ער געצילט און איהם נע'הרג'עט. און אַז למך איז געוואָהר געוואָרען, אַז דאָס איז גאָר קין זיין זיידע, האָט ער געפּאַטשט איין האַנד אין דער אַנדערער האַנד און ער האָט דערוויל זיין זוהן תובל־קין צוקלאַפּט אויף טויט. האָבען זיינע ווייבער דערפאַר פון איהם זיך פורש געווען, דאָס טייטש אָבגעשיידט, האָט ער זיי איבערגעבעטען, ויאמר — און ער האָט געזאָגט, לנשיו — צו זיינע ווייבער, עדה וצלה — עדה וצלה, שמען — הערט, קולי — מיין קול, נשי — ווייבער, למך — למך!...

ויהי היום איז מיט אַ מאָל געקומען אין תלמוד־תורה עפּיס אַ דייטש, אַ געגאָלטער, דאכט זיך, אַזש פון פעטערבורג. מיט איהם זענען גע־קומען אַלע גבאים פאַרהערען די קינדער. צום שלים'מזל בעדאַרף ער מיר גראָד הייסען פערטייטשען אַ שטיקעל חומש און נאָך דעם גוטען פסוק „ויאמר למך לנשיו“! ווען האָב איך דען גערעדט מיט אַ מענשען און בפרט נאָך מיט אַ דייטש, אַ גלוח? איך האָב געפלאָטערט, געציטערט אַזוי ווי אַ פיש אין וואַסער. עס האָט מיר גערוישט אין די אויערען, געקלאַפּט אין האַרץ, די האָר האָבען מיר זיך געשטעלט קאַפּויר, און אין די אויגען איז מיר געוואָרען פינסטער און ליכטיג צוגלייך, אַקוראַט ווי בשעת מען קוקט אין דער זון אַריין. איך האָב געפיהלט, אַז איך וועל נישט אין שטאַנד זיין אויסצודערצעהלען אַזאַ גרויסע לאַנגע מעשה מיט למך'ן און דאָ שטעהט מען איבער'ן האַלז, איין קול: זאָג, זאָג! — וואָס זאָל איך טאָן, מען מוז זאָגען. עס האָט מיר פערנומען דעם אָטהעם, איך בין אַרויס מיט דער שפּראַכע, מיך שטאַרק פערבאַלעמוטעט און אָנגידערגעלעגט, מ'שטיין'ס־געזאָגט. אַ מין טייטש: „ויאמר — אַ פוקס,

למך — אַ בלינדער, לנשיו — האָבען די ווייבער פון איהם זיך אָבגעשיידט, תובל-קין האָט איהם נעפיהרט, עדה, עדה וצלה — און ער האָט איהם גע׳הרג׳עט״ — דער דייטש איז געבליבען שטעהן, ווי מען קאָכט איינעם אָב מיט אָקרעפּ, איז אָקאָרשט פון דער הויט נישט אַרויסגעשפּרונגען פאַר כעס. ער האָט צוגערופען דעם רבי און מיט אַ בייזער איהם געזאָגט: האַ, וואָס ער איך? ווי זאָ לערהרנען זי איהרע תלמידים?! שאַנדע און שפּאָט! שעמען זי זיך, הער רבי!... דער רבי האָט זיך געקראַצט, קאַליפּעט די נאָז און געטאַלעפּעטשעט מיט דער צונג: מיין האַרענקע, דער קנאַב האָט זיך פאַרשראָקען, דער קנאַב זוי אַ גוטשקער יונגעל אויף נאמנות! נו — האָט דער דייטש געזאָגט צו מיר — פירכטע ניכט, מיין קינד, עס ווירד דיר ניכטס געשעהן. זאָגע מיר וויאמר, וואָס טייטש וויאמר? איך אָבער האָב שוין נישט געוואוסט, וואָס מיט מיר טוט זיך, האָב אויסגעשטעלט אַ פּאָר אויגען ווי אַ ליימענער גולם און אַ זאָג געטאָן דעם דייטש גלייך אין פּנים: פוקס!... מיין איך וויאמר, ער האָט זיך געבעטען צו די ווייבער... דער רבי נעבעך איז געשטאַנען ווי אין געהאַקטע וואונדען און זיך שיעור נישט בעגראָבען אין דער פּאַד גרויסן בזיון. ער האָט געלייזט פאַר דאָס זייניגע וויפיעל אין אידם איז אַריין און געהאַט אַ וויסטען, פינסטערען טאָג. זיין שווער ביטער האַרץ האָט ער דערנאָך צו מיר אויסגעלאָזען. פון יענער צייט אָן פלעגט ער תמיד צו מיר זיך טשעפּען און מיך שלאָגען, ממית׳ן אויף וואָס די וועלט שטעהט, ביז וואַנען מיר איז שוין אונמעגליך געווען אויסצוהאַלטען. איך בין פערשלאָפט געוואָרען און אויפגעהערט צו געהן אין דער תלמוד-תורה.

ד

די מאמע מיינע האט געלעבט אין דחקות און נישט געהאט פשוט מיט וואס א טאג איבערצוקומען. זי פלעגט ארבייטען זאקען, פליקען פעדערען, זיך שטעלען א מאל פאר א ווארטערין ביי א קינפעטערין, און אונטער א פסח וועלגערן מצה. זי פלעגט טאג ווי נאכט נעבעך ארבייטען, טאן, און פון איהר גאנצער ארבייט קוים געהאט וואסער אויף קאשע. וויבערשע מלאכות האבען אין דער וועלט נישט קיין ווערטה און ווערען זעהר וועניג בעלוינט. ווארום וואס זענען דען וויבער אינגאנצען? וואס פאר א פנים, וואס פאר א ווערטה, האט מ'שטיינ'ס-געזאגט, די גאנצע יודענע, אז זי איז שוין אפילו א בריה? פון וויבער, אזוי איז ביים עולם שוין איינגערעדט, קען קיינמאל קיין גוטס נישט ארויסקומען, זייערע אלע מלאכות האבען קיין שום ממשות. עפים רעכטס אין תוך אריין, גוט אי ניצליך, איז נישט פאר'ן וויבערשען מח... פונ'ם טאטענס ירושה איז געווארען א גוטער סך-הכל: צוויי מיידלעך מיט א יונגעל זענען געשטארבען, מען קען מאקי זאגען, פשוט פאר הונגער, איין גרויסער בחור האט ערגיץ זיך אוועקגעשלעפט און איז פערפאלען געווארען ביז אויף היינטיגען טאג, מען ווייסט עד-היום נישט, וואו זיין געביין איז הינגעקומען. נעבען דער מאמען איז געבליבען א קראנק, שלאף מיידעל, אינגאנצען א צוברעכענער שארבען, און איך, שלים'מזל, וואס איך בין איהר געזעסען אויפ'ן האלז. אנ'אפעטיט האב איך געהאט אהן עין-הרע זעהר א גוטען, דאס ביסעל עסען, וואס איך פלעג אלץ פון איהרם נעבעך אוועקנעהמען, האט מיר נישט געקלעקט אויף א צאהן. איך פלעג אלץ בעטען עסען, עסען! האטש וואס עס-איז, אבי עסען! די מאמע נעבעך האט געליטען און נישט געוואוסט, וואס מיט מיר צו טאן. לייט פלעגען זי ראטען, מיך אוועקצוגעבען עפים צו א בעל-מלאכה, נאר זי פלעגט פערווארפען מיט'ן קאפ און דערביי רעדען מיט הארץ:

— א־אַ, די כפרה בעסער זאָל ער ווערען איידער אָבצוגעבען איהם צו אַ בעל־מלאכה, צו פערשווארצען מיר דאָס פנים און דאָס פנים פון זיין טאַטען עליו־השלום!... ער, דער טאַטע זיינער, וועט דאָך דאָרט נישט קענען רוהיג ליגען אין קבר. ס׳טייטש, רב טעביל דעם מלמד׳ס אַ זוהן זאָל זיין אַ בעל־מלאכה, איינגעקויפט אין דער חברה פ״ץ! ס׳איז דאָך נאָר אַ וועהטיג אַזוינס צוהערען. אַ, נישט דערלעבען, נישט דערהאַרען, רבונו של עולם, זאָלען עס מיינע שונאים.

אַט האָט צום סוף דער טאַטע געהאָלפען, מיך אַריינצוגעבען אין אַ קלייט פון צעלניק. זי איז געווען איבערגליקליך און האָט געמיינט, איהר זוהן איז שוין אַ סוחר.

נאָר איהר זוהן אָבער איז גאָר געוואָרען אַ הונד! איך וועל עס אייך באַלד טאַקי מפורש זיין

מיין עובדא איז געווען אַנצוהאַפּען איטליכען, וואָס איז דורכגעגאַנגען, מיט אַ ליאַרעם, מיט אַ געשריי און שלעפּען איהם אין קלייט אַריין. איז עמיצער פאַרביי געגאַנגען אויף דער גאַס, פלעגט מען מיך אָנרייצען אַזוי ווי אַ הונד און איך האָב בעדאַרפט אַרויסלויפען, שרייען אין איין אָטהעם: אַהער, פאַני! וועבעלנע טיכלעך, לייוואַנד, שלייקעס, מעסערלעך, קאָלאָשען אַמעריקאַנישע, ים־שווימענע שטעקלעך, מאַנדעל־זייף, פּאָמאַדע! וכדומה נאָך אַזעלכע זאַכען. תחילת איז מיר דאָס געווען אַביסעל פריקרע, ווי נעהמט מען עס גלאַט אַרויס שרייען אויף דער גאַס און פארשטעלען יענעם דעם וועג. ס׳איז דאָך עפּיס משונה ווילד! איך פלעג אַביסעל אונטערפאַלשעווען, מאַכען די שפּיל בקיצור און אַריינבריינגען דערדורך אין כעס מיין בעל־הבית מיט דער בעל־הבית׳טע, וואָס פלעגען מיך ווילען, ווייסטרישען גלייך מיט דער בלאָטע און אויפפרעסען מיר, אז איך פרעס אומזיסט זייער זאַלץ און ברויט. האָטש איך נעבעך האָב געהאָרעוועט, געאַרבייט איבער מיינע כחות און געטאָן אַלערהאַנד מלאכות אין קלייט און אין שטוב, דערצו נאָך בין איך געווען אַ משרת ביי די עלטערע משרתים, פלעג זיי פאָלגען אין פייער, אין וואַסער אַריין, קריכען ווי אונטער די נעגעל און בין נאָך זעהר נערן געווען, אז איך האָב דערביי פון זיי נישט געהאַפּט קיין פּסק און טרוקען פון זייערע הענד אַרויס. ווער שמיסט, ווען אַ משרת׳ל פון דער אַנדערער קלייט פלעגט אַ מאָל אַרויסרייסען אַ קונה ביי מיר פון די הענד, דאָ האָב איך שוין געטענט

זיך געזעגענען מיט דעם לעבען. אַלע בײַ אונז אין קלייט זענען אויף מיר אַרויף, דער מיט דער צונג, דער אַנדערער מיט דער האַנד און מען האָט מיר געגעבען וויפיעל אין מיר איז אַריין. מיין מאַמע און דער טאַטע, ר׳ טעביל דער מלמד, עליו השלום האָבען דענסטמאָל אויך גוט געלייזט, מען האָט זיי חלילה נישט פאַרגעסען. געגעבען אי אין דער מאַ־מען, אי אין דעם טאַטען אַריין, העט־העט ביז אברהם אבינו! פון עסען אין אַזאַ ביטערען שווערען טאָג איז גאָר קיין רעדע נישט געווען, איך האָב געפאַסט, נישט טועם־טעם געווען. מען האָט מיר אַפילו מתיר גע־מאַכט עסען ווערים, קרענק, נאָר אַזוי ווי עסען ווערים, קרענק איז נישט פאַר קיין מענשליכען מאָגען, האָב איך פערבראַכט דעם טאָג פשוט אין אַ תענית. און אַזעלכע תענתים פלעגען מיר אָפט זיך מאַכען אַפּאָר מאָל אין וואָך, אַז איך האָב אַ קוק געטאָן, ס׳איז שלעכט, האָב איך אַ נעהם געגעבען זיך צו מיין זאַך בשלמות. ווי באַלד אַז עמיצער, וואָס דאַכט זיך נאָר אַז ער איז אַ קונה, האָט זיך אַ וויז געגעבען פון דערוויטענס, אַז מיינער האָט ווי אַן׳אָבגעריסענעד הונד פון דער קייט געשווינד אַקעגען אים זיך אַלאַז געטאָן, פאַרשריגען איהם דעם קאָפּ מיט דעם גאַנ־צען צעטעל סחורות, איהם פערלאָפען דעם וועג און געשלעפט פאַר די פּאָלעס. איך פלעג אפילו אַ מאָל פון אַזעלכען בעקומען אַ קלאַפּ אָדער אַ שפּיי אין פנים, נאָר איך אָבער פלעג מיר טאַקי טאָן דאָס מייניגע, גלייך ווי מיר איז גאָרנישט געשעהן. מיט דער צייט האָב איך דרינען מיך אַזוי איינגעוועהנט, אַז דאָס שרייען איז בײַ מיר געווען אַ חדוה, אַ פרייד. איך פלעג זעהר הנאה האָבען, ווען עס פלעגט מיר זיך מאַכען אַריינדערטאַפּען עפּיס אַ פריץ, איהם פערדולען דעם קאָפּ און צווישען דעם צעטעל מיני צעלניק־סחורה איהם אויך רעכענען מיט אַ געשריי: מאָזשע פּאַני פּאַרי־זשעסקי האַרצוועהטיג מיינע אויף דיין קאָפּ! פּאָמאַדע, מכות, צרעת דיר, פּאַני!

דער דאָזיגער ענין המסחר מיינער אויף דער גאַס פלעגט מיך אָפט ברענגען אין אַ סכסוך מיט משרתים פון אַנדערע קלייטען, וואָס פלעגען אויך אָנחאַפּען קונים און שרייען. מיר האָבען זיך געריסען אין דרויסען, אַקוראַט ווי אונזערע בעלי־בתים האָבען זיך געריסען צווישען זיך אינווע־ניג אין די קלייטען איבער׳ן לייזעכטס, ניש־מעהר נאָר מיט דעם חלוק: בײַ זיי האָט מען געוואָרפען מקחים, אַראָבגעלאָזען די פרייזען, און בײַ אונז, משרתים, האָט מען געוואָרפען קלעפּ, אַראָבגעלאָזען פעטש. און אַזוי ווי איך בין געווען דער קליינסטער, דער שלאַפסטער, איז פאַררעכענט גע־ווען אַ מצוה, די אַלע בעסטע קלעפּ מיט די הייסע פייערדיגע פעטש.

על פּי מענשליכקייט, מיר איינעם צו־צולאָזען. אַזעלכע מתּנות אָבער זע־נען מיר נישט וואויל בעקומען, און פון אַזעלכע מצות על פּי מענשליכ־קייט, בין איך אויס מענש געוואָרען. הגם צו אַזעלכע מיני מסחרים איז אַ מענש נישט אַזוי שטאַרק נייטיג, אָהן דעם קען מען אויך זיין אַ „מענש", אַ משרת הייסט עס, נאָר כח, געזונד אָבער בעדאַרף מען דאָך טאַקי האָבען, און איך בין געוואָרען, פּשוט איז פּשוט, אויס מענש, דאָס הייסט אָהן כח, אָהן קראַפט, קוים וואָס איך האָב מיר געהאַלטען אויף די פיס. אַ קאַטאָוועס וואָס איך בין נעבעך אויסגעשטאַנען! אין שטוב האָב איך בעדאַרפט טאָן, העלפען אין בעל־הבית'ישקייט, אין קלייט האָב איך בעדאַרפט אַרבייטען, ראַ־מען, קעהרען, איטליכען בעדינען. איטליכען צופרידען שטעלען און עסען פלעג איך יסורים, קלעפּ האָב איך געלייזט פון פרעמ־דע אי פון אייגענע. דער גרויסער משרת אין קלייט פלעגט מיר נאָך מעהר פון אַלע מאַן צום טויט. איהם איז עפּיס נישט געפעלען געווען, וואָס איך נעכטיג אין דער קיך, וואוהין ער פלעגט זיך שטילערהייד אַריינכאַפּען. ער פלעגט זיך אַלץ זו־כען צו מיר, ווי מיך פון דאָרט משלח צו זיין און בכלל מיינער פּטור צו ווערען. איך בין איהם געווען עפּיס ווי אַ דאָרען אין די אויגען. פונדעסטוועגען וואָלט איך עפּי אפשר אַלצדינג איבערגעטראָגען, ווען עס זאָל נישט געווען זיך טאַ־כען די מעשה מיט אַ קנעפּעל.

איך האָב אַמאָל דערזעהען אין קלייט, וואַלגערענדיג זיך אַ מוטערפּערלען קנעפּעל, וואָס האָט געפינקעלט, געלויכטען מיט אַלערליי קאָלירען און פערשיינט די אויגען אַזוי, אַז איך האָב בע־קומען צו איהם אַ גרויסען יצר הרע. דערביי איז מיר אַרויף אויפ'ן זינען מיין קראַנקע שוועסטער. איך וועל איהר עס געבען אַ מתּנה, זי וועט אַ שבת, אַ יום־טוב, דערמיט זיך אויספּוצען און זיך בעריהמען פאַר איהרע חבר'טעס. דער דאָזיגער געדאַנק האָט מיר נאָך אונטער־געגעבען חשק. איך האָב גענומען דאָס קנעפּעל און אַריינגע־לעגט עס אין קעשענע, איז דער גרויסער משרת, וואָס האָט עס אַלצדינג פון דערווייטענס צוגעזעהן, באַלד צוגעלאָפען צו מיר מיט אַ געשריי: „אַזוי, שייגעץ, גנב איינער, דו לעגסט אין קעשע־נע! זעהט איהר — בעל־הבית'טע, האָט ער געזאָגט — יענע

דאָס קלײנע מענטשעלע.

[illegible], וואָס האָבן געפעהלט, איז אויך זײן מלאכה!׳ דאָס
האָט ער שוין געזאָגט בכיון, כדי אַרויפצוואַרפען אויף מיר
זײנע אײגענע חטאים, אַ פּנים, און איך געדענק ווי פון שלאָף,
אַז ער פלעגט אַ מאָל טאַקי אונטערדרוקען דער דינסט קלײנינג־
קײטען... קורץ, מען האָט מיר געמאַכט אַ װיסטע פינסטע־
רע סוף, גוט אויסגעפּאַטשט און אַרויסגעטריבען.

ה.

די מאַמע האָט מיך ווידער בעקומען צו זיך צו גאַסט אין אַ גוטער, מזל'דיגער שעה! איך זאָג נישט אומזיסט „אין אַ מזל'דיגער שעה", וואָרום יענע צייט גראָד איז געווען די צייט, וואָס זי האָט ערגיץ בײַ אַ בעקער געוועלגערט מצה, און דורך איהר חשיבות איז איהר געראָטען, אויסצואַרבייטען דאָרט פאַר מיר אַ התמנות פון אַ גיסער, דאָס הייסט אונטערצוגיסען וואַסער, מיט אַ פסח'דיג קריגעל, דער קנעטערין, וואָס דענסטמאָל האָט עס בײַ מיר אַזוי פיעל פערנומען ווי די גרויסע שטעלע פון אַ שר-המשקים.! איך האָב מיך מיט דער שטעלע בײַ זיך אין האַרץ מיחס געווען און געקוקט אויף זיך עפּיס מיט דרך-ארץ, ווי אויף אַ מענשען, וואָס מען בעדאַרף צו איהם אָנקומען און זיין הילף איז שטאַרק נייטיג. אין דער ערשטער צייט איז מיר אפילו אָנגעקומען שווערליך צו צוטרעפען אַקוראַט די מאָס וואַסער, און עס זענען דורך מיר חמץ'דיג געוואָרען עטליכע מיערעס און מען האָט מיר דערפאַר מיאוס אָנגעריבען אַ נאָז, נאָר דערנאָך איז עס בײַ מיר געגאַנגען ווי אַ פּוטער. איך האָב מיך געהאַלטען בײַ זיך פאַר איין גיסער אין דער וועלט, אפילו אין פּאַריז קען שוין קיין בעסערער פון מיר נישט זיין. צווישען די מענשען, וואָס האָבען ביים בעקער זיך איבערגעוואָרפען מצה באַקען, איז געווען אויך איינער, אַ דרדקי-מלמד. ער איז געווען מיט מיין גיסען זעהר צופרידען און מיך אַפילו אַ קניפּ געטאָן אין בעקעלע. די מאַמע מיינע האָט מיט דעם מלמד עפּיס אַלץ גערעדט, גערעדט, דערנאָך האָט זי מיך צוגערופען און געזאָגט: זעהסט-דו, יצחק-אברהם'צע, רב עזריאל נעמט דיך צו, בײַ זיך אין חדר, פאַר אַ בעהעלפער! דערבײַ האָט זי געמאַכט צו דעם מלמד: איך חידוש מיך מעהר נישט, רב עזריאל, ווי אַזוי דאָס איז מיר ביז אַצינד נישט אַרויף אויפ'ן מוח! זיין טאַטע, עליו השלום, ווי איהר ווייסט, איז געווען אַ מלמד, זאָל דער זוהן זיינער, איהם צו לאַנגע יאָהר, אויך זיין אַ מלמד, גאָר אויך די אייגענע מעשה טאַקי, זאָלט

איהר מיר געזונד זיין, אז דער מח, נישט פאר אייך געדאכט, נישט פאר קיין יודען געדאכט, ליגט מיר, שונא=ציון, אין דער ערד. איהר האט דאך טיינעם, אייך אויף צו לאנגע יאהר, געקענט. אויך די אייגענע מעשה, מסתמא איז דאך אזוי אנגעשריבען געווארען, דער זוהן זאל אויך בלייבען ביים טייטעל. אז זיין ליבען נאמען איז ווהא, איז מיר אויך ניחא. נימערערגער, זאל זיין מוט'ן מיט..

ס'איז אבער נישט געווען, ווי די מאמע האט געזאגט. מיט'ן טייטעל, ס'איז גאר געווען מיט דער וויג, מיט דער ציג וכדומה מיט אזעלכע זאכען! רב עזריאל=מלמד'ס וויב האט מיך גענומען אין איהרע הענד אריין, מיט מיר געשמאק געקנעלט און מיך מכבד געווען מיט אלערליי מלאכות. איך בין ביי איהר געווען א פארשטעקעל, א קארק, מיט וועלכען זי האט פערשטאפט אלע לעכער. אלע טאג אין דער פריה האב איך בעדארפט, ווי א יוד פארפעהלט נישט דאווענען, אפפיהרען די ציג אין דער טשעו ע"ע. זעלטען, זעלטען אז ר' עזריאל פלעגט זי, די ציג הייסט עס, מיט זיין כבוד אליין פיהרען פאר די הערנער און איך פלעג זי מיט א ריטעל פון הינטען אנטרייבען. אבגעפארטיגט זיך מיט דער ציג, איז געגאנגען א סדרא פון אנטראגען האלץ, צונויפקלייבען אין הויף, אויפ'ן מיסט, דארע שפענדלעך, אויסגיסען די פאמייניצע, אויסקעהרען די שטוב און האלטען אויף די הענד דאס קליינע קינד מיט א נאס פערקאשעט העמדעל, וואס האט געוויינט, זיך געריסען נאך דער ברוסט, געצאפעלט מיט הענטלעך אי מיט פיסלעך, זיך פערגאנגען, פערקייכט און, מחילה, געפייפט מיט'ן נעזעל. איך האב עס בעדארפט איינגעהמען, אויסטראכטען שפילכלעך, בלאזען אין קולאק ווי אויף א טרומייט, קנאקען מיט דער צונג, מאכען „סאראקע=וואראנע“ און זינגען „פי=פי=פי“, „ציגעלע=מיגעלע“ און נאך אנדערע קינדערשע לידלעך. חלילה אבצושטעלען זיך א רגע! די רביצען האט געעפענט א פיסק און אויסגעגאסען אויף מיר א תוכחה, האלטענדיג די קאטשערע, פאר אויף צו פלעטען מיר דעם מח.

איבערגעקומען בשלום אט די דאזיגע מלאכות, בין איך געלאפען צונויפנעהמען די קינדער אין חדר אריין. דא האט זיך אנגעהויבען גאר א ניי קאפיטעל — דער „מודה=אני“ מיט אלע תרי"ג בעהעלפערשע מלאכות: פוצען שטיוועלעך, שיכלעך, ארויסנעהמען נאסע יונגלעך פון אונטער די איבערבעטעו, אויסזוכען זיי דאס אנטאן, פערשפילען שפענצערס, אב-

דייסען שלומפערס, אבגעבלאזען פעדערען פון יארמעלקעלעך, אבגעווישען נעז־לעך, שלעפען מיט געוואלד פון דער שטוב און ארויסשטופען אין דרויסען... אט אזוי בין איך געגאנגען פון שטוב צו שטוב ביז איך האב צונויפגעזאמעלט די גאנצע קאמאנדע, דערנאך האט זיך אנגעהויבען דער משונה ווילדער מארש, וואס מען האט איהם געמיינט אויף חרושים אנ־קוקען. פאראויס און אונטער איר לויפען, שפרינגען, קריכען יונגלעך אין דער „פאלנער פארמע", מיט ארויסגעשטעקטע העמדלעך אונטען פונ'ם שפענצער. דער געהט טרויעריג מיט אנ'אראבגעלאזענעם קאפ, ווי צו דער שחיטה, יענער האלט א שטיק ברויט מיט א'איי און עסט, איינער מאכט קוקוריקו! און דער אנדערער — ציגעלע מע־מע־מע! איך אליין געה האפערדיג אין דער מיט, אנגעלאדען אין די קעשענעס. אין דעם בוזעם, אין א קוישל אויפ'ן ארעם פלעשעלעך מיט פוטער, ברויט בע־שמירט מיט שמאלץ, ריפטלעך ברויט מיט א ווידעל פון א הערינג, מיט טעפלעך קאשקע, זויערמילך, קעז, ציבעלעס, קנאבעל און שאר ירקות. און פיהר פון ביידע זייטען ביי די הענטלעך א האלב טוץ יונגלעך. א טייל יונגלעך חליפען, סמארען מיט דער נאז, א טייל שפארען זיך איין און ווילען נישט געהן, א טייל פארדרעהען דעם קאפ אהינטער, וויינען שרייען מאמע, מאמע! הויך אויף א קול איבער דער גאנצער גאס...

אנקומענדיג אין חדר האט דער רבי מיט דעם עלטערען בעהעלפער איבערגענומען דעם גאנצען עסאס קליינע ארעסטאנטלעך, און זיך גענומען צום שמייסען. איך האב בעדארפט דערלאנגען ריטער און האלטען פאר די פיסלעך. אבגעשפילט און געלעגט אויפ'ן בענקעל האט דער רבי מיט זיין כבוד אליין, אז די אבגעשמיסענע קינדער האבען זיך א לאז געטאן שפילען אויפ'ן בערגעל מיסט אין דרויסען, האב איך מיך געוועצט אבוואהען — וויגען דאס קינד, רבי עזריאל'ס דעם מלמד'ס קדיש, זינגען איהם דערביי „אונטער הייקעלעס וויגעלע שטעהט א ווייס קלאר ציגעלע", אדער אויפפלאנטען א מאל א מאטיק פארים, געהן אויפהויבען די הינער, ש'יען א־קישו! און טרייבען דעם האהן מיט זיין פעקעל וויבער, די לעפעשיכעס, אראב פונ'ם בוידעם אין פונ'ם דאך. אין א פאר שעה ארום האב איך מיך איינגעשפאנט געהן ברענגען די יונגלעך וואראמעס אין חדר אריין און אזוי האב איך מיך געדרעהט אהין־אהער, אנגעמופעט ביז פארנאכט.

פארנאכט איז געקומען די צייט אבצופיהרען די האפטע קינדער א

היים. מיינע צאָן=קדשים זענען לוסטיג געלאָפען, געשפּרונגען, די
אַ אונטערגעשלאָגען אויג, יענער מיט בלויע ציבעגס אויף דער באַק,
איינעם האָט געפלאַמט אַנ'אויער, דעם אַנדערן איז אַביסעל אויסגעצופּט
געווען אַ פּאה. קיינער אָבער האָט פאַר שמחה דערויף זיך גאָר נישט גע=
מאַכט. אַלע האָבען געשטיפּט, געצאַפּלט, געיאָגט לעבעדיג=פרעהליך. אין
דער צייט איז אויך די טשערעדע קיה צוריק געגאַנגען פונ'ם פעלד מיט
די פערשיידענע ציגען פאַראַויס. איך האָב אָבגעלאָזען מיינע צאָן=קדשים און
געגאַנגען מקבל=פנים זיין ר' עוריאל דעם מלמד'ס ציג, האָב זי אַ חאַפּ
געטאָן ביי די הערנער און אָבגעפיהרט אַהיים אין איהר רוה אַריין.
דערמיט האָב איך זי אָבגעהאַלטען פון אַ גרויסער מיאוס'ער עבירה —
שפּריינגען ערגעץ אין אַ פרעמדען גאָרטען אַריין, און מיר האָב איך פער=
שפּאָרט אַ קאָפּדרעהעניש זי צו זוכען, ווי עס פלעגט זיך מאַכען אַמאָל,
ביז שפּעט אין דער נאַכט.

מכח מיין עסען איז דער מדובר געווען אַזוי: ר' עוריאל האָט מיר
צו=געזאָגט קעסט ביי זיינע בעלי=בתים, ביי איינעם אַבטאָג, ביים אַנדער=
צוויי וואָכען, אָדער אַ חודש, ווי עס האָט זיך געלאָזט. נאָר באמת בין
איך געווען אויף קעסט נישט ביי די בעלי=בתים, נאָר וואָס דען? — ביי
זייערע קעכינס, וואָס האָבען געהאַט אַ מינג נישט צו האַלטען ר' עוריאל'ס
התחייבות און מיך לאָזען פשוט הונגערן, און וואָס דאָס האָבען זיי זעהר
אָפט טאַקי געטאָן. איך ווידער פון מיין זייט, הגם אין מיינע תנאים איז
נישט געשטאַנען צו טאָן דאָרט עפּיס אַ מלאכה, פונדעסטוועגען האָב איך
פאָרט נישט געקענט אַזוי גראָב זיין, אָבצוזאָגען זיך, ווען מען האָט מיך
מכבד געווען מיט אַרבייט. איך פלעג רייבען חריין, שאַרפען מעסערס,
שייערען, רייניגען די שבת'דיגע מעשענע לייכטער, געהן צום שוחט קוי=
לען עופות, לויפען אין דער דינסט'ס שליחות אין קלייטעל נאָך פעפער,
נאָך אינגבער מיט צימערינג צום קוגעל. וכדומה נאָך זאַכען אין דעם
בעל=הבת'ישקייט.

כ'איז געווען אַרום תשעה=באב=צייט. איך האָב מיך שטאַרק מבין
געווען, אָנגעגרייט כלי=זין — הילצערנע שווערדלעך פאַר מיינע יונגלעך.
אָבגעפאַרבט זיי, די שווערדלעך הייסט עס, מיט שוואַרצע יאַגדעס און
מיט אַנדערע מיתה=משונה=פאַרבען און געהאַפט דערפון צו האָבען אַ שע=
נעם נראָשען. נאָר פלוצלים האָט אויף מיר זיך אָנגעריקט אַ חמאַרע און
צושטערט מיינע האָפענונגען. ר' עוריאל האָט אין יענער צייט בעדאַרפט

מעגדעלי מוכר ספרים.

גראד שלאגען טויט-שלעק עפּיס איינעמס א נגיד'ס א יונגעל, א בן-יחיד'ל וואס איז געווען שטארק צימעריג ביי די עלטערען. דאס יונגעל איז פער, שלאפט געווארען און געלעגען קראנק אין בעט. די מאמע מיט דעם טאטען האבען געליארעמט, געשריגען און געזאגט: זיי מוזען דעם רב עזריאל'ן גוט אבלעהרגען און צונעהמען ביי איהם דעם גאנצען חדר. רב עזריאל האט זיך שטארק איבערגעשראקען, געזוכט א וועג ווי זיך צו ריי-ניגען, און ארויפגעלעגט די גאנצע שולד אויף מיר, דאס איז, האט ער זיך פארענטפערט, דעם בעהעלפער'ס מלאכה. ער איז, האט ער געזאגט אויף מיר, א גרויסער שייגעץ, א ווילדער עכבראש! דאס יונגעלע פון זיין זייט האט געשוויגען, שטארק מורא געהאט, ווי געוועהנטליך, אויסצוזא-גען פונ'ם חדר. עס איז אנגענומען געווארען, אז איך בין שולדיג, און ביי ביידע צדדים איז געבליבען, מיך גוט אויסצופאטשען און ארויסצו-טרייבען פונ'ם חדר. איך בין געווארען דאס כפרה-הינדעל און מען האט מיט מיר, שלים'מזל, טאקי באלד געשלאגען כפרות!

ו

טאַ! — האָט די מאַמע מײנע זיך אָנגערופֿען אין אַ שמײעס מיט עפּיס אַ יודענע, און בשעת מעשה געקוקט אויף מיר — אויך די אײגענע מעשה, װי זאָגט מען עפּיס, אסתר, אַ מענש טראַכט און גאָט לאַכט. איך האָב פֿון מײן זײט יוצא געװען, זיך געלעגט, װי מען זאָגט עפּיס, זאָלט איהר מיר געזונד זײן, אין דער לענג און אין דער ברײט, נישט צו פֿערשװאַרצען מײנעם דאָרט אין קבר דאָס פּנים, נאָר געה צורײס זיך, שונאי ציון, אַז עס פֿאַלט אַלץ מיט דער פּוטער אַראָב. איך האָב איהם אַזױ װי איהר קוקט איהם אָנ־עט, אסתר, שױן געשטעלט אויף עטליכע ערטער. ער האָט געקענט דאָרט װערען אַ לײט, טאַקי װאָס לײט הײסט, אַז גאָט און לײט װאָלטען מיר מקנא געװען. נאָר געה צורײס זיך, אסתר, נעהם חאָטש דאָ אײנ־עט אַ מיתה־משונה און װער די כּפּרה, אַז עס קומט נאָר אויס, דיר אויף צװעצעניש, שונאי ציון, פּונקט פֿױפֿעריק! אויך די אײגענע מעשה, װי זאָגט מען עפּיס, אַז דאָס שלימ׳מזל לאָזט נישט אָב אַ מענשען, מוז מען אַנבײגען דעם קאָפּ. אַז מען קען נישט אַריבער, זאָגט דער עולם אַ װערטעל, מוז מען אַרונטער. יאַק נימאַ ריבאַ טאָ אי ראַק ריבאַ, זאָגט אַפילו אויך דער גױער להבדיל. איהר זענט דאָך אַ װאױלקענעװדיגע, אסתר, טאַ! צו אַ בעל־מלאכה, לאָז זײן צו אַ בעל־מלאכה. מסתמא איז דאָך אױבען אַזױ אָנגע׳חתמ׳עט געװאָרען, אַז טעביל דעם מלמד׳ס זוהן זאָל זײן אַ בעל־מלאכה, װעה און װינד איז מיר! אויך די אײגענע מעשה, מה אנו מה חיינו, געה פֿרעג דעם רבונו של עולם קשיות!

אין עטליכע טעג אַרום בין איך אַרײנגעטרעטען פֿאַר אַ לעהרע־יונגעל צו לײזער דעם שנײדער

לײזער דער שנײדער איז געװען אַ קלײן דאַר יודעל מיט אַ בלײך פּנימ׳על, זעהר ספּרוטנע, אַ ריהרענדיגעס װי קװעקזילבער, מיט אַלע

שניידערשע פּאַסטעמקעס — אַ פּאַלגע מיט די ביינער. מען האָט איהם געקענט רופען אי אַ ווייבערשער אי אַ מאַנסקער שניידער, אָדער, נאָך גלייכער, נישט קיין ווייבערשער, נישט קיין מאַנסקער, ווייל ער האָט זיך אונטערגענומען נעהען אי ווייבערשע, אי מענישע קליידער, אַלצדינג אין דער וועלט, אפילו אַ היטעל אויך, און האָט קיין זאַך נישט רעכט גע־קענט. אונטער זיינע הענד פלעגט אַ יופּע מגולגל ווערען אין אַ שלאָף־ראָק, אַ שלאָף־ראָק אין אַ קאַפּאָטע, אַ קאַפּאָטע אין אַ קליידעל און אַ קליידעל אין אַ קינדערש לייבעל. דערצו איז ער געווען אַ בריה. עס האָט ביי איהם אויסגעגעבען תמיד מאַטעריע אַקוראַט וויפיעל מען בעדאַרף, און איהם איז נאָך אויך איבערגעבליבען אַ היבשער שטיק יתור. אונטער אַנ׳אָסיען, די רעכטע צייט, ווען ביי יודען אין דער פאַמיליע הייבען אָן קליידער איבערגעניצעוועט און מגולגל ווערען פון איין מלבוש אין דעם דעם אנדערן, דענסטמאָל איז ער געווען פערוואָרפען מיט אַרבייט.

לייזער האָט פון זיך הנאה געהאַט און זיך געהאַלטען פאַר דעם בעסטען שניידער ווען נישט אין דער גאַנצער וועלט, על כל פנים פאַר דעם בעסטען אין בעזליודעוו, ווייל ער האָט אַליין נישט געוואוסט וואָס איהם פעהלט. אַז מען פלעגט איהם אַ מאָל ווייזען עפּיס אַ גוט שטיקעל אַרבייט ערגיץ פון דער פרעמד, פון בערלין אַ שטייגער, פלעגט ער גע־בען אַ שמייכעל און נישט וועלען אַפילו דעם כבוד אָנטאָן, דערצו זיך רעכט צוקוקען און צו בעטראַכטען, ווי דאָס איז גענעהט, ווי עס נעהט דער שטיך.

— עט! — פלעגט ער שמייכלען מיט אַ קנייטשעלע און יענעם אָפּ־שלאָגען די פלינעל — עט, וואָס איז דאָ אַזוינס פאַר אַ חריפות? וואָס האָט מען דאָ געפונען אַזוינס וואָס צוזעהן? אַזעלכע אַרבייטען האָב איך שוין אין מיין לעבען טויזענטער מאָל איבערגעמאַכט. מען בעדאַרף נאָר צו אַלץ האָבען מזל, אַבי ס׳איז אין בערלין, חע, חע, איז שוין גוט.

אַ צינגעל האָט לייזער געהאַט אַ גע־שליפענס, זעהר אַ געלויפיגס. אַז עמיצער פלעגט וועלען איהם אויסמאָלען, ווי ער זאָל איהם נעהען, האָט ער יענעם נישט געלאָזט אויסרעדען, פערחאַפּט און גערעדט אַלץ אַליין:

— איך ווייס, איך ווייס־ווייס־ווייס! זייט זיכער, איך וועל אייך מיט גאָט׳ס הילף מאַכען אַ שטיקעל אַרבייט נאָך בעסער ווי איהר אַליין ווילט.

דאָס ערשטע מאָל איז מיר דען צו מאַכען אַזאַ אַרבייט ? איך ווייס,
ווייט זיכער, איהר וועט צופרידען זיין.

בּיים אָבּגעבּרענגען די אַרבּייט, אַז יענער פלעגט זאָגען: דאָ קוועטשט
איהם, דאָ קנייטשט זיך, דאָ ליגט נישט גוט, דאָ איז שמאָל, האָט
לייזער נישט געוואָלט גאָר הערען, אַלץ גערעדט, גערעדט און
פערשאָטען מיט רעד:

— חלילה, ווי פאַלט איהר אויס אַזוינס צו זאָגען ? עס קוועטשט
נישט! עס טאָר גאָר נישט קוועטשען, עס הייבּט נישט אָן אפילו זיך צו
קנייטשען. גיט נאָר אַ ציה, זייט מוחל, אַהין אַבּיסעל. עס ליגט גוט אַזוי
ווי אויסגעגאָסען. נאָט אייך נייס — ס'איז שמאָל! וואָס הייסט שמאָל?
אַז סע טאָר נישט זיין שמאָל! איהר האָט ערשט אָבּגעגעסען און זענט
אַבּיסעל פול, דאַכט זיך אייך אויס, אַז ס'איז שמאָל. איך זאָל פאַרקרענ-
קען אין דעם היגען הקדש, וואָס מיר איז דערפון אַראָבּגעפאַלען, בּיי
מיינע יודישע נאמנות! מען איז קוים אויסגעקומען ווי מיט קרעפּעל-פלייש.
ס'איז איבּערגעבּליבּען פונ'ם אונטערשלאַק אַ שמאָל פּאַסעקעל פערקעל,
האָבּ איך עס אייך אָבּגעבּראַכט. בּעסער ווי איך האָבּ אייך געמאַכט,
קען מען שוין טאקי ערגיץ נישט מאַכען. איהר וועט זיך אַבּיסעל איינ-
געהן, וועט איהר געוועהנט ווערען. טראָגט געזונד!

בּיים צאָהלען פלעגט זיך אָנהויבּען אַ דינגעניש. ער האָט אַוועק-
גערעדט אַ שעה מיט חרמות, אָבּגעלויבּט אין טאָג אַריין זיין אַרבּייט, אויס-
גערעכענט איטליכעס פיצעלע בּעזונדער, וואָס האָט איהם געקאָסט, גע-
מאַכט אַ שניידערישען חשבּון און געשטעלט פאַר עדות אונטער די אויגען
דעם קרעמער, דעם שמוקלער אי די יודענע פונ'ם שאַפקעלע, און אָבּ-
געשאָטען פּשוט מיט ניין מאָס רעד, בּיז מען האָט איהם מוסיף געווען
נאָך אַ צעהן גראָשען. טאַ. פלעגט ער דערנאָך מאַכען, גיט האָטש אַבּי-
סעל בּראָנפען... מיט אַבּיסעל בּראָנפען האָט בּיי לייזער'ן זיך אָנגעהויי-
בּען און אויסגעלאָזען אַלע געשעפטען. ער איז נישט געווען חלילה קיין
שכּור, זיך נישט געוואַלגערט אין די גאַסען. נאָר טרינקען האָט ער גע-
קענט. די מלאכה האָט ליעבּ דעם טרונק — איז געווען זיין ווערטעל. און
ער האָט טאַקי אמת ליעבּ געהאַט די משקה. צוליעבּ דעם פלעגט ער
זיין אַ גאַנצער מאַכער אין דעם צעך, האָבּען אַזאַ התקרבות מיט דעם
צעכמייסטער, אַרויסווייזען זיך און שטאַרק אַרבּייטען בּשעת עפּיס אַ ווי-
בּאָר, ווייל געוועהנטליך געהט עס דאָ נישט אָהן אַבּיסעל בּראָנפען. לייז-

זער'סנשמה האָט נישקשה געפיהלט, וואו מען בעקומט דעם ביטערען טראָפּען. נאָר זאָגען, אַז פאַר אַ כּוסה האָט ער פערקויפט זיין האַרץ, זיין פערשטאַנד, ער האָט אויפגעהערט צו פיהלען, צו פאַרשטעהן וואָס גוט און וואָס שלעכט — חלילה, דאָס נישט. פער'כּוס'ט האָט ער עס נישט, ער האָט טאַקי ביי זיך געהאַט זיין שכל און ווי אַלע אַנדערע זעהר גוט געוואוסט דעם אמת, ער האָט נאָר פער'כּוס'ט, פערקויפט זיין גאַלקע...

לייזער דער שניידער האָט מיך גלייך ביי מיין אָנקומען צו איהם שטאַרק גענומען און דער אַרבייט און מיט מיר אָנגעהויבען דעם אַלף-בית פון דער מלאכה. דער אַלף-בית איז נישט בעשטאַנען דרינען, ווי מען האַלט די נאָדעל, ווי מען בעדאַרף אַ שטאָך טאָן — ניין! דאָס איז נאָך געווען צופריה, דעם דאָזיגען כּבוד האָט מען מיר נאָך אַ לאַנגע צייט נישט אָבגעגעבען. לייזער האָט מיט מיר אָנגעהויבען פון דער התחלה — פון זיין פאַמייניצע, האַלץ טראָגען וכדומה נאָך אַזעלכע זאַכען. כּמעט דער אייגענער אַלף-בית, וואָס ביי דעם צעלניקער און ביי עזריאל דעם מלמד, נאָר מיט אַביסעל פאַרענדערונגען, ווי עס פּאַסט צו אַ שניידער, דהיינו: געהן אין מאַרק נאָך כּשר'ע פּאָדים; אַריינשטעלען פּרעסלעך וואַרימען אין אויבען, ביי לייזער'ן גופא אין שטוב, אָדער אַ מאָל ערגיץ ביי אַ שכן; זוכען אַ מאָל צעהן אין טאָג אונטער'ן טיש, אונטער די בּיינק, דעם פינגערהויט, אָדער אַ דין נאָדעלע; אַרויסציהען פאַרשטריגעס און אָבטראָגען מיט דעם בעל-הבית ערגיץ אַ שטיקעל אַרבייט. און אַזוי ווי לייזער האָט געהאַט אַ ווייב, אַ בעל-הבית'טע, אַ בּריה אַ יודענע, האָט זי זיך מיט מיר שטאַרק אָבגעגעבען, אויסגעזוכט ביי זיך תּמיד פאַר מיר אַרבייט און מיר ניט געלאָזט חלילה לעדיג זיצען קיין רגע. די מאַמע מיינע האָט נאָך לעת-עתּה נישט געהאַט זיך וואָס צו שעמען פון מיין מלאכה, און מיין טאַטע ר' טעביל דער מלמד האָט נאָך דערוויל געקענט רוהיג ליגען אין קבר: זייער זוהן האָט זיי נאָך נישט פערשוואַרצט דאָס פּנים, ביז דער נאָדעל איז נאָך געווען גאַנץ ווייט. און מכּה שלאָגען — דרינען האָט מען זיך נישט געדונגען. אַ מאָל האָט מיך געשלאָגען לייזער, אַ מאָל לייזער'ס ווייב און אַמאָל ביידע אינאיינעם טאַקי, אָדער זיי ביידע, נאָר אויף אַנ'אַנדער מין אופן, דהיינו אַזוי: לייזער האָט פריהער אָבגעשטעקט עטליכע פּעטש לייזעריכען און לייזעריכע האָט זיי מיר געטריי איבערגעגעבען מיט פּראָצענט, מיט געשמאַקע עטליכע קניפּ דערצו, אָדער פאַרקעהרט, לייזעריכע האָט מיט

אַמאָל צום ערשטען אַרייַנגעלעגט מיט איהרע אייגענע הענד, וויפיעל זי האָט נאָר געקענט אין לייזער'ן, און לייזער האָט נישט געקענט אויסהאַלטען, ער זאָל עס באַלד נישט אַרייַנוואַרפען אין מיר... לייזער מיט'ן ווייב האָבען געלעבט ווי אַ פּאָר טויבען, גלייך אין אַלע זאַכען: ביידע זענען געגאַנגען אין ספּאָדיק, ביידע האָבען געהאַט אַ גלייכע דעה, ביידע האָבען מורא געהאַט איינער פאַר דעם אַנדערן, זיך געהאַלוט, אַרומגענומען און זיך געטיילט מיט דעם שענסטען בעסטען — מיט פּעטש..

קיין האָניג האָב איך בײַ לייזער דעם שניידער נישט געלעקט. איך האָב געאַרבייט אין שטוב ווי אַיין אייזעל און געכאַפּט פון אַלע זייטען קלעפּ, דענסטמאָל האָב איך געמיינט, אַז דאָס אַלצדינג מוז מען אַ לעהרענ=יונגעל טאָן און אָהן דעם חלילה, דאָס הייסט, אָהן פּאָמייניצעס=טראָגען וכדומה און אָהן קלעפּ, הייסע פייערדיגע פּעטש, וועט ער נישט קענען זיין אַ בעל=מלאכה, אַקוראַט ווי אָהן קלעפּ קען מען נישט לערנען און מאַכען פאַר אַ למדן. אַ שפּיגעלע האָב איך פאַר מיר געהאַט לייזער'ס אַנ'אַרבייטער. אַ דאַרער, אַייַנגעהויקערטער, אויסגעבלייכטער בחור, וואָס ער האָט זיינע בעסטע יונגע יאָהרען פערבראַכט בײַ לייזער'ן, געטאָן עבודת פּרך און געליטען ביז ער איז געקומען צו דער מדרגה האַלטען אַ נאָדעל און שטשאָבען. דעריבער פלעג איך, שלים'מזל, נעבעך מקבל באהבה זיין אַלע פּעטש און אפילו נישט הויך וויינען.

איינמאָל אונטער אַ פאַר=פסח רופט דער בעל=הבית צו מיר זיך אָן:

— איציק אברהמ'ל, גיב נאָר אַ שפּרינג אין קרעמעל, כאַפּ, פערהאַפּט זאָלסטו ווערען, פאַר אַ גראָשען כשר'ע פאָדים און בעוואַרף, וואַרפען זאָל עס מיט דיר, אָט פון דעם דאָזיגען קלייד דעם פּעדער=חלק, דערנאָך דעם אונטער=חלק. זשיווע, ממזר!

איך געדענק, ווי שטאַרק איך האָב מיך דערפרעהט דענסטמאָל אויף דעם כבוד — זיצען בײַ דעם טיש און האַלטען אַ נאָדעל, גלייך ווי מען וואָלט מיך אויף אַ חתונה מכבד געווען האַלטען די חופּה=שטעקענס. הײַדאַ! איך האָב מיך אַנידערגעזעצט ביים טיש אַקעגען דעם אויסגעבלייכטען בחור, פרעהליך, לוסטיג און מיט ביידע הענד געהאַלטען דעם אונטער=חלק, ווי עפּיס אַ טייערע זאַך, אַנ'אבן=טוב. דער שניידער האָט אויף אַ ביי=קולכען צוגעזונגען אַ שטיקעל פון כל=נדרי, באַלד אַ מלך=עליון, באַלד איז ער איבערגעגאַנגען אין אַ מאַרש, צוגעשאָקעלט מיט'ן קעפּעל

און צוגעפויקט צום טאקט מיט די פיסקעס, באלד האט ער געזאגט אַ המצאה׳לע איבער מיר, איבער דעם אויסגעבלייכטען בחור, און דערביי ארויסגעשטעקט אַ שפיץ צינגעל, באלד האט ער געזונגען וויינענדיג ווי מען בעזעצט אַ כלה און באלד האט ער געזאגט, ווי דער מאַרשאַלעק, גראַמען. „זשיוואַ, איציק אברהם׳ל! — האט ער מניה=וביה טאַקי געזאַגט מיט אַ נגון, — שנייץ אָב דאָס ליכט, ממזר! געה גיכער, אָנגעבלאָזענע צורה! אַביסעל גיכער, איציק אברהם׳ל, חאַפּ ביי מיר נישט, ממזר, קיין דרעמעל!“ און איך, שטאָך דאַ שטאָך, שטאָך דאַ שטאָך אין דעם קלייד, אין די פינגער, וואו עס האט זיך פּאָפּאַדעט. נאָר ווער הערט אַ שטאָך בשעת אויפ׳ן האַרץ איז פרעהליך?...

פלוצלים אָבער האט אויף מיר זיך אָנגערוקט אַ חמאַרע: אין דער גאַנצער שטוב האט אָנגעהויבען צו שטינקען סמאַלינע. מען זוכט דאָ, מען זוכט דאָרט און מען געפינט לסוף, אַז ביי מיר, שלימ׳מזל, סמאַלעט זיך דער אונטער=חלק יענער אונטער=חלק, וואָס איך האָב בעוואָרפען! וואָרום בשעת איך האָב אָבגעשנייצט דאָס ליכט, איז אַ שנויץ דערויף אַראָבגעפאַלען! אַ געוואַלד, אַ געשריי, אַ געפילדער, וואַליי פּעטש, קולאַקעס און קלעפּ איז מיר געפאַלען ווי האָלץ! איך האָב נענוג געהאַט פאַר דאָס מיינינע. דער שניידער פּריוווט זיך מאַכען פונ׳ם אונטער=חלק אַ פעדער=חלק, אַרבעל, עס געהט נישט! ער האט שוין נעבעך פונ׳ם קאַסטען אַרויסגענומען דעם שטיק יתור פון דעם קלייד, נאָר מוטשע זיך, שונאי ציון, פון היינט איבער אַ יאָהר, עס געהט נישט! חאַטש טו דאָ פומער אַריין, עס געהט נישט! דער אונטער=חלק מוז טאַקי בלייבען אַנ׳ אונטער=חלק, פון אַ חזיר׳ש עקעל קען מען קיין שטריימעל נישט מאַכען...

— הער נאָר אויס, איציק אברהם׳ל! — האט געזאָגט לייזער — הער אויס, ממזר׳יק, יינגאַטש איינער, אַ קרענק דיר אין די ביינער! פּאַטשען דיך האָב איך שוין מעהר קיין כח נישט, אַז די בעל=הבית׳טע וועט קומען פונ׳ם מאַרק, וועט זי דיך מסתמא אויך דערוואַרמען אַביסעל אין אויסטאַפּען דיר די ביינדלעך. זי האט אויך אַזאַ ר׳עבט גלייך ווי איך און זי וועט דיר איהרס נישט שענקען. נאָר דאָס אַלצדינג אָבער איז אַלץ גאָרנישט, אַ היוּוניק אַקעגען דעם, וואָס דו וועסט ערשט לייזען שפּעטער, באם עס וועט מיר ניט איינגעהן מיין הסברה.

לייזער דער שניידער האט באלד טאַקי זיך פערטראַכט איבער

דעם אונטער=חלק און גערעדט צו זיך אַליין: „פאַר וואָס נישט טאַקי אַ קעשענע... פונ׳ם לאַך אַ קעשענע?... אַי וואָס?... עט, מילא וואָס מאַכט עס אויס?...״ דערנאָך האָט ער אויסגעשטעלט אויף מיר אַ פּאָר אויגען און אַ געשריי געטאָן:

— פאַשאָל וואָן ממזר! אַלע=לולע (הללוהו) כל צבאיו, הינט זאָלען מיט דיר האַנדלען

איך האָב מיך אַרויסגערוקט פון אונטערן טיש ווי אַ קעצעלע, און געוואַרט מיט אַ פערקלעהמט האַרץ אַ וויסטען סוף.

די דאָזיגע טרויערדיגע מעשה איז געשעהען מיטוואָך תחילת אָווענט. פרייטאָג, געדענק איך ווי היינט, האָט דער בעל=הבית מיר געהייסען אַבטראָגען נאָך איהם דאָס קלייד צו דעם אַרענדאַטאָר׳ס ווייב. די אַרענדאַטאָרקע גיט אַ בליק — אַ דונער, אַ שלאַק: אַ קעשענע סאַמע אונטען!

— וואָס איז דאָס אַזוינס, שנײַדערל לעב? — האָט זי זיך צושריגען — ס׳טייטש, וואָס איז דאָס — דאָס? איך וועל, אסור חזיר, אַזאַ קלייד בשום אופן נישט צונעהמען!

— אַי — האָט לייזער מיינער געענטפערט מיט אַ זיס לעכעלע און איהר פערשלאָגען די רייד — אַי, שרייט, כ׳לעבען, נישט, בריינדעל! אַזוי העלף מיר גאָט ווי איך האָב אייך געמאַכט גוט! איך האָב אייך גענעהט דאָס קלייד נאָך דער סאַמע לעצטער מאָדע. ס׳טייטש, בײַ אַלע פריצ׳עס זענען היינט אויפגעשפּאָלטען קעשענעס אונטען. אַ משוגע׳נער מאַכט היינט קעשענעס פאָרענט! איך זאָל אַזוי, רבונו של עולם, פּטור ווערען פון מיין מלאכה און נישט בעדאַרפען זיין קיין שנײַדער (אַזוי געוועהנטליך פלעגט ער זיך שווערען, ווי דער שטייגער פון אַלע אַנדערע יודישע בעלי=מלאכות) ווי שען דאָס זעהט אויס! אַ שאָד. כ׳לעבען, וואָס איהר קענט נישט אַליין מיט אייערע אייגענע אויגען אָנקוקען דעם זיבעטען חן, וואָס דאָס האָט. טאַפּט, כ׳לעבען, נישט, בריינדיל, ס׳איז גוט! אַט טראָגט געזונד. פאַרניצט געזונד, צערייסט געזונד! גיט נאָר קריטשענע מיין לעהרעניונגעל, ער פאַרדינט, כ׳לעבען, ער האָט געבען די אויגען זיך אַרויסגענומען און אַ סך געהאָרעוועט אויף דער קעשענע. מיר קומט אויך, כ׳לעבען, אַ כוסה!

לייזער איז געווען פאַררעכענט אין בעזלידעוו פאַר איינעם פון די

בעסטע שניידער, וואָס געהען נאָך זשורנאַלען, און דער אַרענדאַר דאָרט איז געווען איינער פון די גרעסטע נגידים, היינט אַז מען האָט געזעהן זיין ווייב, די אַרענדאַרקע, געהט אַרויס אונטען מיט אַ קעשענע, זענען דערנאָך אַלע בעזוליִדעוועט מאָדנע ווייבלעך אַרויסגעגאַנגען אונטען מיט אויסגעשפּאָלטענע קעשענעס. נאָר הגם מיין קעשענע איז אַריין אין דער מאָדע, איך אָבער בין דערפון נישט געהאָלפען געוואָרען. לייזער האָט מורא געהאַט, איך זאָל מיט דער צייט נישט אַרויסוואַרפען עפּיס אַזוינע נייע מאָדעס, וואָס וועלען איהם חלילה אָנמאַכען בויבוועהטאָג, און מחמת מורא נישט געוואָלט געבען מיר אַ שטאָך אַרבייט. ער האָט מיך אין גאַנצען אָוועקגעשענקט זיין ווייב במתנה גמורה, זיך נאָר איבערגעלאָזען דאָס רעכט, מיר אַ מאָל אָבצושטעקען אַ פּאַטש. וואָס טויג מיר, האָט ער זיך אָנגערופען, אַזאַ פערשלעפּטע קרענק, אַזאַ מין קינצלער? און דערביי אָבגעזאָגט זיין געוועהנטליכען פּסוק: אַלע־לולע כל צבאיו, היינט זאָלען מיט איהם האַנדלען!... לייזעריכען האָב איך אַ מאָל אַ שאָדען אָנגעטאָן, נישט ווילענדיג איהר צוּבראָכען אַ טאָפּ מיט אייער און געמוזט לסוף דורך דעם עוקר זיין.

מען האָט מיך דערנאָך אָבגעגעבען צו אַלערליי אַנדערע בעלי־מלאכות, וואָס אַ וואָך צו אַנ׳אַנדערן. איך אָבער בין געווען אַ שלים־מזל און ערגיץ נישט געהאַט קיין גליק. איטליכער בעל־מלאכה בעזונדער ..אָט מיך דאָס ערשטע בעקאַנט געמאַכט מיט דעם בעל־הבית׳ישקייט און מיך איינגעשפּאַנט אין דעם יאָך, איין בעל־הבית האָב איך אויף מיר געהאַט, עפּיס אַ שוסטערל, אַ פרעהליכער קבצן, ער פלעגט מיך אַלץ שיקען צווישען די אומריינע ערטער — רייסען ביי חזירים חזיר־האָר. פונ׳ם רוקען. נאַרעלע, אַזוי איז געווען תּמיד זיין ווערטעל: פון אַ חזיר אַ האָר איז אויך גוט. ביי אַ חזיר איז אַ מצוה צו רייסען... בשעת אַרויס־טראָגען אַ פּאָמייניצע פלעגט דער דאָזיגער פרעהליכער קבצן אויף שפּאַס אויפשטעהן און מאַכען מיט אַ ניגון:

— תּן כבוד לאיצינאָ! טראָג, טראָג, איציק אברהם׳ניאָ, איך זאָל דערלעבען טראָגען דיר צו דער חתונה וויין אין אַ רעשעטע! טראָג, איצינאָ, טראָג. אין דיינע יאָהרען האָב איך גענוג פּאָמייניצעס איבערגעטראָגען!...

דעם דאָזיגען שוסטערל האָב איך אין האַרץ ליעב געהאַט, ער איז מיט מיר זיך בעגאַנגען בעסער ווי אַלע אַנדערע. איך וואָלט מיך ביי

איהם געהאַלטען און אפשר עפּיס וואָס אויסגעלערענט, נאָר ער איז אָבער שטאַרק קראַנק געוואָרען, אָנגעהויבען שטאַרקער ווי פריהער צו הוסטען, צו שפּייען מיט בלוט, ווייל ער איז נעבעך שרעקליך אָבגעקומען, געהאָרעוועט, געאַרבּעט איבּער די כּוחות, מפרנס צו זיין די ווייב און קינדער, און עסען האָט ער נעבעך געגעסען יסורים. חוץ אַ דאַר שטיקעל ברויט מיט עפּיס וואָס=ס'איז דערצו, איז אין זיין מויל נישט געקומען. דעם טעם פון פלייש האָט ער שוין לאַנג פאַרגעסען. ביי אַ שמועס אַ מאָל פלעגט ער אַליין שפּאַסען: פלייש — דאָס איז נישט קיין יודישע זאַך. איך משוגע'נער האָב מיר טאַקי איינגערעדט אַ שטיקעל לונג=און=לעבער שבת אין טעפּעל!... מען האָט איהם נעבעך אויף אַ וועגעלע אוועקגעפיהרט אין הקדש אַריין און ער איז דאָרט טאַקי באַלד געשטאָרבען...

ז

ויהי היום — איז אין בעזלודעוו אָנגעקומען איינער פון די אָרומ־פאָהרענדיגע חזנים און האָט ביי אונז שבת געדאַווענט מיט משוררים, דער עולם איז פון אַלע קלייזלעך איהם געלאָפען הערען. אַ טייל האָבען זיך נוהג געווען, ווי זאָגט מען עפּיס, גוי פּראָסטע בעלי־בתים — האָבען אָבגעדאַווענט ותיקין, פריהער טאַקי גוט קדוש געמאַכט און דערנאָך געגאַנגען הערען. ס'איז געווען אַ שרעקליכע איינגשאַפּט, מען האָט זיך געשטופּט אויף די קעפּ און איך האָב צווישען דעם עולם אויך זיך אַ ריינ־געשטופּט הערען דעם חזן, ווייל איך האָב ווי אַלע יודען זעהר ליעב געהאַט זינגען.

דער חזן האָט געהאַט אַ קליין משורר'על, אַ פּיפּער, אין מיינע יאָהרען. איך האָב איהם עפּיס אַזוי מקנא געווען, ווי ער שטעהט זיך ביים עמוד אונטערגעהאַלטען דאָס בעקעל מיט דער האַנד און טרעלעליקעט, אַז איך וואָלט פון מיר באָדאַי דאָס העמד אַוועקגעגעבען, אַבי זיין ווי ער אַ משורר'על. איך האָב אויף דעם דאָזיגען משורר'על געקוקט מיט גרויס דרך־ארץ דענסטמאָל, ווען מיר יונגלעך זענען אַלע געווען אין פּאָלעש בשעת לייענען. איך בין פאַר איהם אינגאַנצען בטל געוואָרען. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אויף דער וועלט איז שוין נישטאָ קיין בעסערס פון אַ משורר'על. ווי קים איך צו איהם! אַז דאָס משורר'על האָט נאָר גע־עפענט דאָס מויל, נו האָט מיינער זיך גענומען איהם אַריינקוקען אין דעם מויל, און ווען עס וואָלט נאָר מעגליך געווען אַריינצושפּרינגען אין איהם זוי איך שטעה און געה, וואָלט איך עס געטאָן מיט גרויס פערגעניגען. מיך פּשוט מחיה געווען.

אהיים קומענדיג פון דער שול* האָב איך מיך אַלץ געפּריווט נאָכ־מאַכען דעם משורר'על. ביי די זמירות האָב איך מיך שטאַרק צולאָזט אויף אַ קול'כען און טרעלעליקעט אַזוי, אַז די מאַמע האָט גרויס תענוג

געהאַט. נאָר איך האָב כלל נישט געמיינט די זמירות ווי נאָכצומאַכען דעם משורר׳על. עס האָט מיר עפּיס זיך געוונגען. דאָס מויל האָט מיר נישט געקענט אויף אַ רגע זיך צומאַכען. מען האָט שוין אָבגעגעסען וואַרמעס און איך האָב טאַקי אַלץ נאָך געזונגען, געמאַכט שטיינער. דאָס זינגען איז לסוף איבערגעגאַנגען אין קונדס אַריין און איך האָב מיך גע־ריסען אויף אַלערליי משונה ווילדע קולות. אַז די מאַמע האָט דאָ אַ קוק געטאָן, אַז איך וויל גאָר ניט אויפהערען און לאָז זי נישט אַ ביסעל אָבּ־רוהען נאָכ׳ן קוגעל, האָט זי מיך גוט אויסגעבּאָבעט און אַרויסגעוואָרפען פון דער שטוב. וואוהין לויפט אַ יונגעל שבת בּיי טאָג? מסתמא אין בית מדרש אַריין. הע, הע! דאָרט האָב איך געטראָפען די גאַנצע ווייסע חברה, די אַלע רעכטע קונדסים. איך האָב געמיינט, אַז נאָר איך איינער האָב נאָכגעמאַכט דעם משורר׳על, ניין! אַלע אַנדערע האָבען דאָס אייגענע געטאָן וואָס איך. איטליכער בּעזונדער איז געווען שטאַרק בּעשעפטיגט, דער האָט געקוויטשעט, דער געריטשעט, דער האָט געבּרומט ווי דער בּאַס, יענער נאָכגעמאַכט דעם פּיסטעל־זינגער, איינער האָט זיך משונה געקרומט, זיך געריסען אויפ׳ן האַלז, געהירזשעט, געציגעלט זיך ווי דער חזן, און דער אַנדערער האָט זיך צולאָזט אויפ׳ן בּיי־קול׳כען ווי דער פּלייטער. דערנאָך האָט די חברה, אַלע אינאיינעם, זיך אַ נעהם געטאָן אָבּצושפּילען דאָרט אויבען אין דער ווייבּערשער שול דאָס שענע בּעט־לער׳ל, מיט וועלכען דער חזן האָט געזאָגט מי־שבּרך. מען האָט געמיאָ־קעט, געפּישטשעט, געסווישטשעט, געהילכט, געשריגען בּיז דער שמש האָט אונז אָבּגעשפּריצט מיט וואַסער און אונז מיאוס טאַקי אַרויס־געטריבּען.

בּאמת, מוזט איהר וויסען, האָב איך טאַקי געהאַט אַ דין קול׳כען, אַ שען געלענקעל. איך פּלעג אַ מאָל אונטערהעלפען לייזער דעם שניידער בּעזעצען אַ כלה, אָדער אונטערהעלפען איהם אין אַ מלך־עליון. לייזער פּלעגט דערבּיי קוקען אויף מיר און זאָגען מיט אַ שמייכעל, ווי איינער, וואָס עס טוט איהם שטאַרק הנאה: גוט, ממזר׳וק איינער! אַזוי, אַזוי. אין דיין טאַטען אַריין, ממזר!... מיר איז אַריין אין קאָפּ צו בּעטען די מאַמע, זי זאָל מיך אָבּגעבּען צום חזן. איך האָב מיך צו איהר צוגעזעצט ווי אַ זלידנע, אַזוי לאַנג גע־ייט בּרייט, בּיז זי האָט מיך געמוזט פיהרען טאַקי צום חזן. די אָרעמע פאַרווייסטע אַלמנה נעבּעך איז שוין אויך גערן געווען אַזאַ סחורה ווי איך פּטור צו ווערען. אַז דער חזן האָט מיר גע־הייסען אַ קוויטש טאָן און דערנאָך געזאָגט, ער נעהמט מיך צו האָב איך

פֿאַר שמחה געמיינט, אַז די וועלט איז מיינע. איך בין גאָר ניט אין שטאַנד צו שילדערן, ווי מיר איז דענסטמאָל געווען אויפֿ'ן האַרצען. די מאַמע מיינע איז אַ פּנים דערפֿון געווען שטאַרק צופֿרידען, מאַקי שטאַרק, וואָס שטאַרק הייסט, וואָרום אין אַ שמועס מיט איהר בעקאַנטער יודענע האָב איך געהערט, ווי זי האָט צו איהר געזאָגט אַזוי:

— אויך די אייגענע מעשה, אסתר, זאָלט איהר מיר מאריך ימים זיין, וואָס קען אַ מענש יענעמס תכלית פֿאַרזאָרגען? צוברעך דיר, שונא־ציין, דעם קאָפּ, צורייס זיך און שפּרינג דיר אפֿילו פֿון דער הויט, אסתר, עיצעטי גאָר נישט מאַכען. ווי זאָגט מען עפּיס, אסתר, אַז השם יתברך דערהייבט אַ מענשען, ווייסט מען גאָר נישט פֿון וואַנען איז דאָס איהם געקומען. איך זאָג עס אַקעגען מיין יתום, זאָג איך עס. אויך די אייגענע מעשה, לייט האָבען געזאָגט צו אַ בעל־מלאָכה, אסתר, לאָז זיין צו אַ בעל־מלאָכה. וואָס וואָלט פֿון איהם געוואָרען? בעדאַרף גאָר דער אויבערשטער חסד טאָן און בעווייזען, אַז ניט אַזוי ווי לייט זאָגען, ניין, אסתר, נאַ דיר גאָר אַ חזן!... געדאַנקט און געלויבט איז, אסתר, השם יתברך, מיין יתום איז שוין אַ צונד פֿאַרזאָרגט, ער איז אַ לייט, אויף מיי:ע ליעבע נעזאָגט געוואָרען! איך האָב עס גאָר אַזוי פּיעל ביי זיין ליבען נאָמען נישט פֿאַרדינט. דאָ האָבען בעשיינפּערליך נאָר זכות־אָבות זיך געמיהט.

מיט דעם חזן בין איך מעהר ווי אַ האַלב יאָהר אַרומגעפֿאָהרען אויף דער וועלט. מיר, שלים'מזל, איז ביי איהם אויך שלעכט געווען ערגער פֿון אַלע איבעריגע משוררים. איך האָב ניש'קשה גוט מפטיר גע־קויפֿט. דער שטיינער איז געווען. ווען דער חזן האָט ערגיץ געדאַוונט, האָבען די משוררים בעדאַרפֿט אונטערווייל'עכס קוקען אויפֿ'ן עולם. זעהן, אויב זיין דאַוונען געפֿעהלט, וואָס זאָגט מען אויף זיין געמבע און ווי ער זעצט עברי, און אַז דער חזן האָט אין דערהיים עמיצען אַ רוף געטאָן ביים נאָמען, מיט עפּיס אַ מין ווינק דערביי, האָט עס געהייסען: נו זאָג נאָר, איז מען עפּיס צופֿרידען געווען? כמעט תמיד אָבער איז דער גורל ווי אויף צו להכעיס געפֿאַלען אויף מיר. עס קען אפשר זיין דעריבער, וויל די איבעריגע משוררים פֿלעגען באַלד נאָכ'ן דאַוונען מאַכען פּליטה און אויסגעטריקענט ווערען. קוים האָט ער נאָר אַ זאָג געגעבען: אברהם'קע! און דערביי דערלאַנגט דעם געוויסען ווינק, אַז מיינער, וואָס האָט נישט געוואוסט קיין חכמות, איז אַרויס מיט דער שפּראַכע: חזן,

מען האָט געלאַכט, טאַקי זעהר שטאַרק עפּיס געלאַכט! נו, פּלענט ער מיך אָננעהמען בייַם אויער, דרעהען און דרעהען, ציהען און ציהען, אַז איך זאָג אייַך, דער שניידערקעס קלעפּ זענען אַקעגען דעם קאַטאָ־מעסליך געוועזען.

אַמאָל האָבען מיר ערגיץ אין אַ שטעדטעל גענעצעוועמט שבת פּרשה שקלים. דער חזן האָט צום דאַווענען זיך שטאַרק מכין געוועזען, ווייל ער האָט אַרויסגעקוקט אויף יענעם שטעדטעל'ס חזנות. שבת־צונאַכטס האָבען צו איהם זיך פערקליבען מענשען אַ גאַנצער עולם, מען האָט געטרונקען פּונש, וויין, און ס'איז געוועזען אַ פרעהליכע מלוה־מלכה. דער חזן האָט געמאַכט חן, זיך געפּיעסטעט, זיך געקלאָגט אויפ'ן האַלז, אַז ער האָט אַביסעל זיך צונעקיהלט און מוז עטליכע טעג אָבהיטען זיין כלי, זיך ווי דער שטיינער איז אַלץ געקווינקעלט, געקווייַנקעלט און פון דעסטוועגען האָט ער דעם עולם, וויַיטער טאַקי ווי דער שטיינער איז, פּאַרט צוליב געטאָן, געזאָגט „אליהו'ס" און געזונגען אַ וואָלעכיל. דעם חזן איז גראָד אויסגעקומען נייטיג נאָך עפּיס צו שיקען, און ווי ער האָט אַרוף געטאָן: אברהם'קע! האַ־האַ, דאָ האָט מיינער געפּעפּענט אַ פּיסקעל און אַ זאָג געגעבען: „חזן, מען האָט פון אייַך געלאַכט! נאַנץ הויך אויף אַ קול און פרעהליך, ווייל איך האָב נעהאַט אין קאָפּ אַ ביסעל משקה. דער חזן נעבעך איז געוואָרען אָנגעצונדען, רויט אָנגעבלאָזען ווי אַן'אינדיק, דאָס פּנים האָט איהם זיך געמינעט און דער גאַנצער עולם איז געבליבען עפּיס ווי צומישט מיט אויסגעגלאָצטע אויגען. איך האָב געמיינט, אַז דער חזן וויל מיר נישט גלויבען. בערעדעוודיגט בין איך גראָד דענסטמאָל געוועזען פון'ם ביסעל פּונש, נו האָב איך מיך צולאָזט מיט מיין זיס צינגעל און אָנגעהויבען צו שווערען: „ווי איך בין אַ יוד, חזן, מען האָט פון אייַך געלאַכט! אָט־אָ די דאָזיגע מענשען טאַקי האָבען שטאַרק חוזק געמאַכט!... ווער שמועסט, יענער, יענער, וואָס טרינקט און סוד'עט זיך אַלץ מיט אייַך, ער האָט, כ'לעבען, זעהר געלאַכט בשעת מיר האָבען געאַרבייט אין דער קדושה. עפּיס האָט ער, דאַכט זיך, געזאָגט: קאַטשאַן! ווייס איך וואָס קאַטשאַן הייסט? אינדיקזוימען צי קאַטשקעפּוטער..."

דער חזן האָט פערביסען די ליפּען, בלומר'שט געמאַכט זיך לאַבענדיג און געזאָגט דעם עולם אויף מיר, אַז איך בין אַ שוטה, תמ'עוואַטע, ווייסט נישט, ווער עס האָט מיך געשוירען, צו די אַלע מעלות בין איך נאָך גראָד איצט אַ ביסעל פאַרלעקט אויך, נאָר ער מוז אַזאַ אָנשיקעניש האַלטען צוליעב דעם קול'כען. דעם עולם איז געוואָרען עפּים אויך פריקרע,

די מלוה-מלכה האט זיך נישט געקלייעט און מען איז זיך פונאנדערגע-גאנגען עפּיס צושטערכעט. איהר קענט אייך משער זיין, וואס איך האב דערנאך געלייזט. דער חזן האט מיר געוויזען, וואס פאר א נאט מיר האבען און דאס ביסעל פונש איז מיר באקאם אויסגעפאלען.

איך בין מיט דעם חזן ווייטער ארומגעפאהרען, זיך אויסגעשלעפּט אין א סך יודישע שטעדטלעך און אויף שבת נחמו זענען מיר אריינגע-פאהרען קיין צבוע'טשיץ. דער חזן האט ארויסגעקוקט אויף צבוע'טשיט-שער חזנות. ער האט דארט איינגעלעגט די וועלט און געארבייט אויף אלע כלים. די נגאים האבען איהם געבעטען, ער זאל דארט פערבלייבען אויף ימים נוראים. און דערנאך וועט מען מיט איהם זיך אויסגלייכען, אלצדינג, אם ירצה השם, גומר זיין. איך בין דערווייל אביסעל בעקאנט געווארען מיט צבוע'טשיטשער קונדסים און בין, ברוך השם, ביי דער דארטיגער וויסער חברה געווען א שטיקעל חשוב. דהיינו, אז ס'איז אויס-געקומען צולויפען מיט א הורא נאך דעם דארטיגען שטאדט-משוגע'נעם, האט מען מיך געלאזט לויפען פאראוים, אדער מען האט בעדארפט עמיצען מאכען א פאנפע, פלעגט מען דערצו נעהמען קלאטשע ביי מיר פון דער קאפאטע, און ווען ס'איז א מאל געראטען ארויסצוגנב'נען פונ'ם שמש'ם שאפקעלע דעם שופר, פלעגט מען מיך מכבד זיין מיט דעם ער-שטען בלאז. עס וואלט מיר אנהויבען אפילו צו ווערען רעכט גוט, נאר וואס העלפט מען אבער, אז ס'איז נישטא קיין מזל!

הערט נאר מיין סוף ביים חזן! ראש השנה קענט איהר זיך פאר-שטעלען ווי מיין חזן נעבעך האט געהארעוועט. ער האט געארבייט, ווי מען זאגט, אויף אלע זאסטאווקעס, געדרעהט איטליכעס ווארט א מאל צעהן ארוף און אראב, אויסגעטייטשט עס מיט דעם פינגער, פון דער געמבע איז ער פלוצים אריין אין דעם ביי-קול — היידי-די-די אהער, היידי-די-די אהין, און איז שיער נישט געקראכען אויף די גלייכע ווענד. דער באס איז אחריפּנעט געווארען פונ'ם שטייגער מאכען, ביי איטליכען שטיקעל א ניי שטייגערעל, נאך א מאל לאטומדרום-דום-דום!! ווידער אמאל לאטומדרום-דום-דום!! ער איז אבגעגאנגען מיט שוויים און דיך אלץ געווישט מיט דעם פאטשיילכען, וואס איז איהם נישט ארוים פון דער האנד, מיט וועלכער ער האט עס געדרעהט אין דער לופטען. דעם פלייטער נעבעך האט שוין נישט געדינט דאס קול, ער האט בעדארפט אריבערשרייען דעם באס, נאר עפּיס דעם חזן'ס א ווארט — א פייף, א קוויטש, און איך, שלים'מזל, האב כמעט אלע

דגע בעדאַרפט אַ קוויטש טאָן, טאַ=טע=ניאָ! אָדער אַ לאַנגען טראַטאַטאַ=טי! אַזש נו... הבלל, מען האָט געאַרבייט, זיך געריסען אויף וואָס די וועלט שטעהט.

אין דער שוהל האָט געדאַווענט אַ יונגער=מאַן, אַ נגיד. ער איז געווען אַ ביסעל פון היינטיגער וועלט, אַ דיקער, אַ געזונטער, אַ שטיקעל לץ און זעהר אַ גוטער מענש. ער פלעגט ליעב האָבען זיך נאַריש צו מאַכען מיט קינדער און ער האָט שרעקליך פיינט געהאַט דעם חזן פאַר זיינע מיאוס'ע העויות. אַז דער חזן איז אַביסעל זיך צופאָהרען אין דעם „אתה זכר" וואָס אין דער מוסף'דיגער שמונה=עשרה, זיך געגאַנגען אַ גאַנג ווי אויף אַ פאָטשטאָווען וועג, אַרויסוואַרפענדיג געטאָקטע ונאמר'לעך „פאַ מאָלאָדעצקי", האָט צו מיר ווי אַ קעצעלע זיך צוגערוקט דער לץ, דער נגיד, און עפּים מיט אַנ'ערנסט פנים'ל מיך שטילערהייט אַ פרעג געטאָן: זאָג נאָר, קליינער, קענסט=דו מאַכען אַ ווינשעל? און מניה=וביה טאַקי איז שוין ביי איהם אויף דער אונטערשטער ליפּ פאַרטיג געוואָרען אַ ווינשעל, אַזאַ גרויסע, אַזאַ רויטע, אַז איך האָב מיך שטאַרק צולאַכט. אָבער דענסטמאָל גראָד האָט דער חזן שוין אויסגעטאָקט אַ ונאמר'ל און געוואַרט, איך זאָל מאַכען טראַטאַ=טאַ=טי! אַז דער עולם האָט געזעהן, דער חזן איז עפּים געבליבען שטיל ווי דערוואָרגען, האָט מען אָנגעהויבען פּאַטשען אויף די סטענדערס. דער חזן האָט מיט כעס זיך אַרומגעקוקט צו מיר, גלייך ווי איך וואָלט איהם גע'גזל'ט, אָדער נישט געוואָלט אָבגעבען וואָס איהם קומט. די אויגען האָבען איהם געפייערט און דאָס פנים איז איהם געווען רויט, אויסגעפריעט ווי אַ צימעס. דער באַס האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צו מיר מיט אַ ברום, ווי אַ קוה צו אַ קעלבעל, נו, הייסט עס, ענטפער שוין אָב דיין טראַטאַ=טאַ=טי! נאָר קוים וואָס איך האָב מיך גענומען מיט פינגער צום גאָרגעל אַ הילך צוטאָן, האָט דער נגיד אַקעגען מיר געמאַכט נאָך אַ מאָל אַ ווינשעל, און איך האָב נישט=הילענדיג, פון דער העלער הויט, אויסגעשאָסען אַ געלעכטער הויך אויך אַ קוויטש! דער חזן האָט זיך צוטומעלט, פערפלאָנטעט, פערפלוטעט, און אַרויסגעשפרונגען פון די האָלאָבלעס, אַראָב פונ'ם גלייכען שליאַך, האָט איבערגעהיפּערט אַ שטיק שמונה=עשרה און דערצו נאָך געמאַכט עטליכע גרייזען. דער עולם האָט פון אַלע זייטען געמאַכט פערוואונדערט: אי, אי! געקלאַפּט און געפּאַטשט אויף די סטענדערס, די ווייבער דאָרט אין דער ווייבערשער שוהל האָבען זיך שטאַרק דערשראָקען און אין איין אָטעם אַ געשריי געטאָן: אוי, עס ברענט!... דאָ האָבען שוין ווידער די

מאַנסבילען זיך דערשראָקען, זיך אָנגעהויבען שטופּען און אַרויסלויפען פון דער שוהל. דער כלל, ס'איז שוין געווען אַ צערודערט דאַוונען. דער עולם איז שרעקליך נישט צופרידען געווען.

אויף מאָרגען נאָך ראש־השנה האָט דער חזן מיך אַרויסגעטריבען און אַליין איז ער נעבעך בבושה ותרפה אַוועקגעפאָהרען, זיך ווייטער ערגיץ אַרומשלעפּען. איך, שלים־מזל, בין איבערגעבליבען אין צבוע־משויע ווי אויפ'ן וואַסער.

ד.

ראש=השנה האָב איך אין צבוע'טשיץ געגעסען ביי אַ יודען, וואָס איז שווער אַקוראַט צו בעשטימען, וואָס פאַר אַ מענש ער איז געווען: עפּיס נישט קיין חסיד, נישט פון היינטיגער וועלט, עפּיס אַהין אַהין אַהער און דאַכט זיך ווידער נישט אַהין נישט אַהער; נישט געקליידעט אַלטפּעטעריש, נישט היינטיג מאָדיש, נישט, ווי מען זאָגט, פליישיג, נישט מילכיג, עפּיס „נאָ" האַלבגעבראָטען, גלאַט פאַר זיך עפּיס אַ מין יוד. איך האָב דערנאָך אין דער וועלט בעגעגענט אַ סך אַזעלכע מיני יודען, נאָר איך בין קיינמאָל אויף זיי קיין מבין נישט געווען און נישט געקענט רעכט פאַרשטעהן, וואָס פאַר אַ מענשען זיי זענען... אַז איך בין געבליבען עלענד, זיך אַרומגעבלאָנקעט ווי אַ שעפּעלע איינער אַליין, נישט געהאַט מיט וואָס אַ טאָג איבערצוקומען, האָב איך מיך מישב געווען און בין געגאַנגען צו דעם דאָזיגען יודען און האָב איהם דערצעהלט מיין אומגליק, די גרויסע צרה וואָס מיך האָט געטראָפען. דער דאָזיגער יוד איז געווען בטבע נישט קיין שלעכטער, אַ שותק, אַ רעגדעל אַ וואָרט, ער האָט מיך שווייגענדיג אויסגעהערט און אַלץ געגלעט די וואָנסעס. דערנאָך האָט ער פערטראַכטערהייט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנד, איך זאָל בלייבען, האָט עס געהייסען, און געזאָגט אין שטוב, מען זאָל מיר געבען עפּיס עסען. ביי נאַכט, אַרום זייגער צעהן, עלף, אַז אויף דער גאַס האָט מען שוין נישט געזעהן קיין משוגע'נעם הונד, און אין דרויסען איז געווען האָטש אַנ'אויג אַרויסצונעהמען, איז ער מיט מיר געגאַנגען העט־העט אין עק שטאָדט ערגיץ אין אַ פערוואָרפען געסעל. אין דעם דאָזיגען געסעל איז געווען רוהיג, שטיל ווי אויף אַ בית=עולם, עס האָט נאָר זיך געהערט דאָרט אַ רוישען פון ביימער, וואָס דער ווינד האָט צו=ווילען מיט זיי געטרעסעט, ווי מיט אַ לולב, אויך אַ געשושקעריי פון עטליכע איבערגעבליבענע דאַרע בלעטלעך ערגיץ דאָרט אויף אַ בוימיל און אַ קול פון אַנ'אָסענדיג רעגענדעל, וואָס האָט צו=ווילען געקראָפּעט אויף

אראָבגעפאַלענע בלעטער און אויף פערטריקענטע גראָז פון אַלערליי מיני גאָרטענוואַרג. איז דער ווינט אויף אַ רגע אַנשוויגען געוואָרען, האָט פון דערווייטענס זיך געלאָזט הערען אַ געקלאַפּעריי ערגיץ פון אַ מיהל און אַ ליאַרעס, אַ געוויש פון אַ האַסטיג פליעצענדיג וואַסער. קוים האָט דער ווינד ווידער אויף דאָס ניי אָנגעהויבען, האָבען מיט איהם, ביי'ם אָנהויב בלאָזען זיך פון דער שטאָדט, פערטראָגען מטושטש'ע, פערמישטע מיני קולות: אַ קרעה פון אַ האָהן, אַ מריקען פון אַ קוה, אַ סקריפּ פון אַהין־און־אַהער זיך שליידערענדיגען טויער, אַ געוודער, אַ געטומעל פון אַ בעל־העגל'ישער פאָהרענדיגער יאַזדע און אַ בילען פון ערגיץ אַ בעל־הבית'ישען הונד. אַ פּנים, אַז אין יענעם געסעל זענען נישט געזעסען קיין יודען, זיסט וואָלט דאָך דאָרט נישט געווען קיין גערטנער מיט ביימער, אויף דער ערד וואָלט דאָך נישט געווען צוזייעט, צושפּרייעט, קיין בלעטער, און מיין יד וואָלט דאָך געמוזט טאַפּען דעם וועג, ער זאָל חלילה אין דערמיט גאָס נישט אַרויף אויף אַ קוה, אָדער נישט אָנשלאָגען זיך אין צובראָכענע טרעפּלעך פאַר איטליכער טיר. מיין יוד איז אַלץ געגאַנגען, נישט צורעדען מיט מיר אפילו איין וואָרט, ביז צום סוף זענען מיר צוגעקומען צו אַ הויפעל און אַריינגעגאַנגען דאָרט אין אַ נידריגס, נישט קיין גרויס הייזעל. אין אַ קליין פאָרצימער האָט געצאַנקט אַ ליכט, דאָרט האָט מיין יוד אויסגעטאָן זיין אויבערקלייד און איז אַריינגעגאַנגען אין צווייטען חדר, מיר אָבער האָט ער געהייסען וואַרטען דאָ אין דעם פאָרצימער. מיר איז גראָד אויסגעקומען דאָרט שטעהן אונטער דער צוגעמאַכטער טיר, האָב איך געהערט אָט אַזאַ מין שמועס:

„עד כאן אומרים בשבת הגדול“, — דערמיט האָט זיך געענדיגט דאָס לעצטע בלעטעל פון די, וועלכע דער רב האָט מיר געגעבען, און אַזוי ווי ס'איז געווען שוין שפּעטליך ביי־נאַכט, האָב איך געליינט קריאת־שמע און זיך געלעגט אויף מיין אָרט אין בית־מדרש שלאָפען.

ט

קוים וואָס איך האָב דערלעבט מאָרגען פריה אָבצודאַוונען, האָב איך עפּיס איבערגעהאַפּט אין דער גיך, איבערגעלאָזען ווייטער אויף דעם שמש מיין ביידעל מיט דעם פערדעל און מיך געיאָגט צום רב.

אין שטיבעל ביים רב האָב איך געטראָפען אַ היבשען עולם מענשען, אָהן עין-הרע — רייכע און נגידים. דער רב אַליין איז דאָרט ניט געוועזען. אַלע אין שטיבעל זיצען עפּיס אַזוי ווי פערטראַכט. נגידים זענען אפילו תמיד אַביסעל פערטראַכט, פערזאָרגט, און קוקען אויף יענעם מיט אַ מרה-שחורה'דיגען פּנים, עפּיס אַזוי, אַז עס ווערט פערקיהלט אין בויך, עס גלוסט זיך אַוועקגעהן און זיי מעהר נישט אָנקוקען. איך ווייס אָסור נישט, אַז מען האָט געלד, וואָס האָט מען דאָ אַזוי צו טראַכטען, צו זאָרגען און צו מאַכען אַזאַ ערנסט פּנים? דאַכט זיך, צו געלד צעהלען בעדאַרף מען עפּיס ניט האָבען אַזעלכע הויכע געדאַנקען. מען קען, דאַכט זיך, האָבען אין קאַסטען געלד און קוקען אויף אַ מענשען גלייך, נישט מיט קיין קרום פּנים... מילאָ גאָרנישט, נישט דאָס בין איך אויסען.

– וואָס זיפצט איהר אַזוי, ר' חנאָ? — האָט איין נגיד דעם אַנדערן געפרעגט.

— איך זיפץ, ר' בעריש — האָט ר' חנאָ געענטפערט — אויף דער אבדה, וואָס מיר האָבען פערלאָרען. יצחק-אַברהם איז געוועזן זעהר אַ נוצליכער מענש, מיר האָבען אַלע אין איהם געהאַט אַ פריינד, אַ טהוער און אַ בעל-סוד. ער איז אונז צופריה אָבגעשטאָרבען. ער האָט בעדאַרפט חאָטש נאָך עטליכע יאָהר לעבען. אַ שאָד כ'לעבען! מיר מעגען טאַקי אַלע זיפצען אויף אַזאַ גרויסע אבדה. קיינעם איז יצחק-אַברהם אַזוי נישט אָבגעשטאָרבען ווי דער שטאָדט, אונז אַליין, מיין איך

— טאַקי גאַנץ אמת, ר' חנאָ — האָבען אַלע געענטפערט און זיך שטאַרק פערטראַכט.

— איך האָב נאָך היינט אַ חתונה — האָט זיך אָנגערופען איין דין — איך בין *מסדר קדושין.

— און מיר חלש'ט גאָר דאָס האַרץ — האָט געזאָגט דער אַני דערער דין — פון אַלע זאַכען וואָלט איך גענומען עפּיס אין מויל אַריין. מיר איז שוין טאַקי צייט צו עסען. איך האָב נאָך היינט חוץ אַ גלעזעל צוקאָריע נישט טועם-טעם געווען.

— מיינע מערידען טהוען מיר אָן גאָר צרות! — איז אַריין אין דער מיט נאָך אַ דין — זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס טהוט איהר עפּיס צו אייערע מערידען? מעהרענציטעס, זאָגט מען, זאָל דערצו גוט זיין. ווייס איך? איך האָב אַלץ ביז אַהער געהאַלטען פון געקאָכטע פלוימען מיט צענעס.

— צו מערידען איז די בעסטע רפואה — האָבען יענע צוויי דינים זיך גלייך אַרויסגערעדט — זיך גאָר נישט ווימענדיג מאַכען און גאָר נישט טאָן, מיר האָבען עס בקבלה פון אונזערע טאַטעס..

איך בין געזעסען ווי אויף שפּילקעס און געצעהלט די מינוטען, דער רב זאָל אַריינקומען, איך זאָל שוין זוכה זיין צו הערען דעם סוף פון דער גאַנצער מעשה און צו וואָס בין איך דאָ אַזוי נייטיג געווען. ס'איז מיר צו גרויס געווען איטליכע רגע און איך בין מיד געוואָרען וואַרטענדיג. גאָט האָט געהאָלפען, דער רב איז אַריינגעקומען מיט אַ געקנייטשען שטערען, וואָס האָט בעוויזען, אַז אינוועניג אין קאָפּ זענען דאָ פיעל מחשבות, און מיט אַ פאַרענטפערן זיך, וואָס ער האָט געלאָזט דעם עולם אויף זיך אַ ביסעל וואַרטען. ער איז געווען, זאָגט ער, טרוד אין אַ האַרבער שאלה מיט אַ לונגען-לעבער.

— זענט איהר, רבותי, דאָ אַלע? — טהוט דער רב אַ פרעג, אַנידערזעצענדיג זיך אויף זיין שטול.

— אַלע, רבי, אַלע, חוץ איין רב פייבוש פעהלט צום מספר.

— רב פייבוש איז היינט אַ בעל... ווי זאָל איך זאָגען? אַ בעל-שמחה... חברה קדישא, רב פייבוש מיין איך, וועט נעהמען אַ גוטען רח"ש קבורה-געלט פון יצחק אברהם'ס יורשים, מיין איך — רופט זיך אָן איינער פון די נגידים מיט אַ שטאַרק פערקרימטער, עסיג-ווייערדער צורה, וואָס האָט די גאַל אין מויל.

— איך בעט איבער אייער כבוד, רבותי, וואָס איך פאַרנעהם אייך

מיט אזא מעשה — ווענדעט זיך דער רב צו דעם עולם — איהר זענט דאך מענשען, סוחרים, איטליכער פון אייך איז א טרוד, פארדרעהט אין זיינע עסקים און האט אודאי קיין צייט נישט! נאר גאס זאל איך מאן, ס'איז דאך א מצוה מקיים צו זיין צוואת המת. ער, עליו השלום, האט עס פון מיר פערלאנגט און פערדינט טאקי מיט רעכט, מען זאל ממלא זיין די בקשה זיינע, אזוי ווי איהר וועט צום סוף אליין ארויסזעהן. זייט-זשע מיר הונדערט מאל מוחל, רבותי!

— ניש'קשה, ניש'קשה! — האבען די אלע נגידים זיך אנגערופען — אדרבה, רבי, די מעשה געפעהלט אונז זעהר. מיר וואלטען נישט מיד געווארען זי צו הערען ביז אין סוף אריין האטש א טאג מיט א נאכט, אזוי שען געפעהלט זי אונז. און גאר אהן דעם, האט יצחק אברהם עס טאקי ביי אונז אלע פערדינט, מיר זאלען פון זיינעט וועגען אוועקלעגען אביסעל צייט און הערען זיין בעשרייבונג. מסתמא וועט דאך עס צו עפים פיהרען. דער סוף מוז אודאי זיין וואונדער-שען און מיר וועלען קיין חרטה נישט האבען, וואס מיר האבען אזוינס געהערט.

דער רב, זאל לעבען, נעהמט עפיס א פעקעלע פאפירען און אויסהוסטענדיג זיך אביסעל, טהוט ער א זאג:

— מיר זענען נעכטען, דאכט זיך, געבליבען דערביי: „האב איך געהערט אט אזא מין שמועס“.

— יא, דא! דא! — רוף איך מיך אן, און טהו א לייג פאר דעם רב די עטליכע בלעטלעך, וואס ער האט מיר געגעבען נעכטען.

— א-א, גוט, גוט, רב מענדעלי! — מאכט דער רב פריינדליך צו מיר און שטעלט מיך פאר פאר דעם עולם:

— דער דאזיגער אורח, רבותי, איז רב מענדעלי... אונזער רב מענדעלי! איך האב איהם געלאזט זיך מטריח זיין צו מיר, ווייל ער איז נייטיג צום ענין. אצונד, רבותי, הערט, זייט מוחל וואס עס שטעהט געשריבען ווייטער.

עס ווערט באלד טאקי, ווי דער שטייגער איז, א הוסטעריי, א נאזשנייצעריי, מיט די ביינקלעך א גריקעריי. דער רב, זאל לעבען, קוקט אריין ערנסט אין די פאפירען, גלעט די באָרד און וואַרט, ביז דער עולם וועט זיך בערוהיגען.

אונטער דער צוגעמאכטער טיר — הייבט דער רב אָן לייענען ווייטער — האָב איך געהערט אָט אזא מין שמועס:

— גוטען אבענד, הערר גוטמאַנן!

— ווילקאָממען, הערר יאַקאָבזאָהן! אָ, וואָס פאַר אַ גאַסט! שוין זייט דריי וואָכען וואַרען זי ניכט ביי מיר. וואָס זאָל עס דייטען, הערר יאַקאָבזאָהן?

— ליבער הערר גוטמאַנן, ווי האָב איך געקאָנט? זי ווייסען דאָך, היינט איז די הייליגע פייערטאָגע ימים טובים־צייט, און די היעזיגע יודען זענען אַצונד נאָך מעהר פאַנאַטיש ווי אַנ׳אַנדערס מאָל, זי קענען דאָך מיין לאַגע, ווי אַבהענגיג איך בין פון דיזע לייט, זיי זאָלען מיך, א שטייגער, דערזעהן געהן צו איהנען...

— זי האבען פאָלקאָממען רעכט, הערר יאַקאָבזאָהן. אויב אַזוי האַבען זי רעכט. יאַ, זי זינד אַבהענגיג, זי האַבען פאַמיליע.

— האָט איהר שוין געענדיגט אייער ווערק, הערר גוטמאַנן?

אָ, יאַ, דאָס בוך איזט מערקווירדיג געלונגען. זעהר אַ ניצליכער ספר! שאַדע נור, דאַס ביי אונז זעהר וועניג מענשען זינד, וועלכע העברעאיש לעזען.

— זאַגען זי בעסער, הערר גוטמאַנן, דאַס איהר קיין בעלוינונג פאַר אייער אַרבייט האַט, און זי מוסען אָפטמאַל נעבעך דאַרבען און דערצו נאָך אומפערדיענט ליידען פעראַכטונג און רדיפות.

— גלויבען זי מיר, הערר יאַקאָבזאָהן. דער שרייבער, דער דיכטער, ברויכט אייגענטליך קיינע אַנדערן לאָהן אויסער פערשטאַנדען צו ווערדען. פעראַכטונג, רדיפות, מאַנגעל, דיזע שפּאָרנען נור זיין גייסט צו אַרבייט אַן, ערשט דענסטמאָל גלוסט זיך אַרבייטען, און פערדינטע פעראַכטונג׳ס, אום׳כבוד, איזט עבען זאָ דעם מענשען אַנגענעהם ליעב ווי פערדינטע אַכטונג. פיר די וואַרהייט, דעם אמת, צו ליידען, איזט אייגענטליך

קיין ליידען. ליידען הייסט חנפ׳ענען, צבוע׳טשען, זיך זעלבסט פער־
לייגנען, זיין געוויססען, זיין הערץ, זיין שכל צו פערקויפען. זי מיינען,
איין חונף, איין פאַלשער מענש צו זיין איזט איינע גרינגע, לייכטע
ארבייט? חלילה! עס איזט אָבער עבען זאָ שווער ווי איין גנב צו זיין.
דער חונף, דער צבוע׳ק, דער פאַלשער, מוז איממער זאָ פירכטען,
איממער זאָ אויף דער הוט זיין, זיך שטענדיג זאָ היטען ווי דער גנב.
גלויבען זי דען, דאָס אלע מיינע פערפאָלגער, וועלכע מיך רודף׳ן,
רעליגיעז, אמת פרום און גליקליך זינד? אַ, ניין, ניין! איין געוויססער
טייל פון זיי רודף׳ען, פערפאָלגען מיך בלאָס אויס נייד, אויס קנאה.
גאַנץ פשוט, זיי פיהלען זיך פאַר לעדיגע, אונוויסענדע, אונניצליכע
מענשען, זיי שטעכט, פאַר וואָס איז דאָ איין פערשטענדיגער מענש,
וועלכער אויף זיי אַ מבין איזט און נעהמט זיי דורך און דורך מיט אָפענע
אויגען. זיי שייען זיך פאַר אָפענע אויגען זאָ ווי פעלדער־מייזע פאַר די
שטראַהלען פון דער ליכטיגער זון

— ווירקליך, הערר גוטמאַנן, מיט וועלכע אייגענשאַפטען און
וועלכע גוטע מחשבות זינד זי באמת טאַקי בעניידענסווערטה, מען
דארף זי טאַקי מקנא זיין. וויססען זי, וואָס אייגענטליך בין איך יעצט
צו איהנען געקאָממען? איהר האָט מיר שוין איינינע מאָל געזאַגט,
אַז איהר ברויכט נייטיג אַ יונגעל צו שיקען, אַ מאַל, אַ גאַנג. אַצונד
האָב איך אַזעלכען בעקאָממען און האָב איהם געבראַכט. עס שיינט,
ער איז איין עהרליך יונגעל, חאָטשע אַביסעל אַ לעקיש, ניט גע־
שליפען.

איך האָב דעם דאָזיגען שטועס כמעט אין גאַנצען פערשטאַנען,
דאָס הייסט נישט דעם געדאַנק, דעם פשט דערפון, דאָס איז געווען
נישט פאַר מיין מח, איך האָב נאָר פערשטאַנען ווערטער. אַ טייל
ווערטער זענען געווען פון אונזער לשון, יודיש־דייטש, און אויפ׳ן ביסעל
דייטשע ווערטער האָב איך שוין געקענט ווי ס׳איז מיך אָנשטויסען,
מחמת אַרומפאָהרענדיג מיט דעם חזן האָב איך אַלע סאָרטען מענשען
געהערט רעדען. דער חזן אַליין פלעגט ליעב האָבען אַריינצוואַרפען
אַ מאָל אין זיין שמועס עפּיס אַ דייטש׳ס וואָרט, ווען עס האָט איהם גע־
פאַסט, און רעדען מיט אַ פתח, וואו ביי אונז, פּראָסטען עולם, קוממט
אויס מיט אַ קמץ — גוט שבת! גוטע וואַך, קנאַבעל, וכדומה. אַ מאָל
פלעגט איהם נאָך גאָר אויסקומען צו זאָגען אַז ער זינגט נאָך נאַטע

און קאַרבּיש דאַוונען קען ער אויך... די תּלמוד־תּורה האָט מיר אויך געגעבן אַבּיסעל דייטש פון די טייטשווערטער אין חומש, ווי אַ שטייגער: „ועלטה״ — און אַ נעפּעל, „וסעדו לבּכם״ — און לעהענט־אונטער אייער האַרץ, „ירכי״ — מיין דיך, „מחשף״ — ענטפּלעקט, „בּאָחו״ — אויפ׳ן געטייזאַכץ, „בּין המשפּתים״ — צווישען די געמאַרקען, „ותחלּלה״ — און דו האָסט זי פאַרשוועכט, „קוממיות״ — האָכערליך, וכדומה נאָך אַזעלכע טייטשען. אין דער צעלניק־קלייט האָב איך אויך געחאַפּט עטליכע דייטשע ווערטער פון די עלטערע משרתים, וואָס פלעגען אַמאָל אין אַ שמועס מיט אַקונה זיך צולאָזען אויף דייטש: „מיין האַר, קוקען זיי אָן די וואַרע! איך האָב בּנאמנות ניכט טייער געבּיטען. שוין וועלוועלער פון בּאָרשטש, זאָג איך איהנען. זיי וועלען, מיין האַר, קיין חרטה ניכט האַבּען״. נאָר חוץ דעם גאָר פאַרשטעהען טאַקי אַלע יודען דייטש. ס׳איז דאָך פאָרט זייער מאַמע־לשון...

די מיר האָט פלוצלים זיך געטאָן אַנ׳עפען און מען האָט מיך אַריינגערופען אין דעם צווייטען חדר. מיין יוד, זעה איך, זיצט אָהן דעם הימעל. דער דייטש נעהמט מיך אָן בּיי דער האַנד און זאָגט צו מיר גאָר פריינדליך:

— נו ליבער, יונגער מענש! דו ווילסט בּיי מיר אין הויז זיך שטעלען? בּיי מיר וועסט־דו נישט האָבּען קיין שווערע מלאָכות. דו וועסט בּעדאַרפען טאָן געוועהנטליכע זאַכען און געהן אַמאָל אַ גאַנג.

איך האָב אויסגעטעלעפּעטשעט אַ פּאָר אויגען און עפּיס אַזוי תּמ־עוואַטע געקוקט, אַז דער דייטש האָט נישט געקענט זיך איינהאַלטען אַ שמייכעל צו טאָן. ער איז מיר אָבער זעהר געפעלען. זיין פּנים האָט אויסגעזעהן עפּיס אַזוי גוט און ער האָט מיט מיר גערעדט עפּיס אַזוי פריינדליך, נישט ווי אַלע אַנדערע. ווי דער שניידער, דער חזן, אַ שטיי־גער, און ווי די מאַמע מיינע אפילו. ער האָט געקוקט אויף מיר מיט אַזאַ רוהיגער, גוטער מינע, אַז עס האָט מיך צו איהם עפּיס געצויגען. איך האָב אויפגעהויבען די האַנד צו מיין שמיישען־מיטצעל (וואָרום איך בּין שטענדיג געגאַנגען אין אַ שמיישען־מיטצעל, סיי ווינטער, סיי זומער אין די גרויסע היצען, בּשעת אפילו איך בּין געגאַנגען בּאָרפוס), האָב עס אַ קאַפּ אונטערגעהויבען און געהאַלטען איבּער דעם קאָפּ, דערנאָך האָב איך עס אַ רוק געטאָן אויף איין זייט, אויף דער אַנדערער זייט קאָפּ, אַ בּיסעל אַ בּייג געגעבען צום פּנים, אַ שלעפּ געטאָן פון אונטען.

אהין-אהער, אַ קאַפּעלע העכער, און מיט דער אַנדערער האַנט אַ טאַפּ געגעבן די פּאות, אַ קראַץ די פּאַטיליצע. איך האָב פּשוט אַליין נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיט דעם קאָפּ און מיט דעם מיצעל, ביז לסוף האָב איך מיר געמאַכט האַרץ און האָב עס אויף גאָט'ס בעראָטה ראַפּטאָם אַראָבגעחאַפּט פונ'ם קאָפּ. איך האָב בשעת מעשה געפיהלט, ווי איבער מיין הוילען קאָפּ וועהט עפּיס אַ קיהל ווינטעלע, גלייך מען וואָלט מיך געשוירען. אַלע רגע האָב איך געמוזט מיך אַ טאַפּ טאָן בּיים קאָפּ. ס'איז מיר פאָרגעקומען ווילד משונה, עפּיס ווי אין באָד

— נו מיין ליבּעם קינד — האָט דער דייטש געזאָגט און אַרויפגעלעגט זיין האַנד מיר אויף דעם אַקסעל — דו בּיסט אַ גוטער בּורש! ווי הייסט-דו?

איך בּין געשטאַנען פערדולט, אַקוראַט ווי אַ מאָל פאַר יענעם דייטש אין דער תּלמוד-תּורה. האָב געעפענט אַ מויל, אויסגעשטעלט אַ פּאָר אויגען און געקוקט לעקישעוואַטע, גאָר ווי אַנ'אָנגעמאָלטער גולם.

— ווי הייסט-דו? — האָט דער דייטש מיך נאָך אַ מאָל אַ פרעג געטאָן.

— איך ווייס?!

— ס'טייטש, דו ווייסט נישט, ווי דו הייסט! ווער דען-זשע ווייסט?

— די מאַמע — האָבּ איך געענטפערט — די מאַמע מיינע פלעגט מיך רופען יצחק אַבּרהם'צע, דער תּלמוד-תּורה-מלמד — איצע אַבּרהם'עלע, דער שניידער — ממזר'וק איציק אַבּרהם'על, דער שוסטער בּשעת ער פלעגט מיר צו-ווינטשעווען, ווען איך האָבּ געטראָגען די פּאַמיניצע, האָט מיך גערופען — איטצוניאָ אַבּרהם'וניאָ, און דער חזן — אַבּרהם'קע. היינט ווי זאָל איך ווייסען ווי אַזוי איך הייס?

— גערעכט! — האָט דער דייטש געזאָגט מיט אַ שמייכעל — נאָר דיבען נעמען ווי יתרו האָסט-דו פאָרט נישט. דו האָסט נאָר איין צונויפגעפאָרטען נאָמען: יצחק-אַבּרהם, זעהר אַ שענעם נאָמען, נאָך די אָבות. איך וועל דיך טאַקי אַזוי רופען. דו הייסט בּיי מיר איזאַק-אַבּרהאַם, ט, זאָג, ווילסט-דו בּיי מיר זיין, אַבּרהאַם?

— איהר זאָלט מיך אָבּער נישט הרג'ענען, שלאָגען. איך האָבּ שוין, כ'לעבּען, קיין גאַנץ בּיינדעל נישט.

בּיי דעם דייטש האָבּען זיך געשטעלט אין די אויגען טרעהרען.

ער נעהמט מיך אָן ביים אַקסעל און אַריינקוקענדיג מיר גלייך אין פנים אריין, מאכט ער אַזוי:

— נעבעך, נעבעך! עס ווייזט אויס, דאָס ער האָט זעהר פיעל געליטען. אַזוי יונג און האָט שוין נעבעך קיין גאַנץ ביינדעל נישט! יאָ, יאָ! — האָט ער זיך אָנגערופען דערנאָך צו מיין יודען — יאָ, ער איז ווירקליך פלומפ, זעהר נאַאיוו, תמ'עוואַטע, אָבער איין גוטער בורשע.

מיין יוד האָט געשוויגען און נאָר געגלעט די וואָנסעס.

ניין! — האָט דער דייטש ווידער צו מיר געזאָגט — איך וועל דיך, אויף מיין וואָרט, נישט אָנריהרען. דו ביסט דאָך אַזאַ מענש ווי איך, חוץ דעם ביסט דו נאָך איין עלענטער אויך, זיי רוהיג, איך וועל דיך נישט שלאָגען, נו, בלייבסט־דו ביי מיר?

— יאָ! — האָב איך געענטפערט, און בין געבליבען ביים דייטש.

דער דײַטש איז נעבעך געווען זעהר אָרעם, נאָר די אָרימקייט
אָבער האָט בײַ איהם אין הויז קיין שליטה נישט געהאַט אַרויסצוווייזען
זיך מיט איהר אומרייַנקייט, פוילקייט, אָבגעלאָזענהייט און מיט אַלע איה=
רע איבעריגע מיאוס'ע סימני דלות, ווי געוויהנליך בײַ אַלע אַנדערע,
און בפרט נאָך בײַ יודישע אָרעמע נישט קיין פאַרמעגליכע לײַט. אין
שטוב בײַ איהם איז געווען ריין, אַלצדינג אויף זיין אָרט. עס האָט גע=
לויכטען, געפינקעלט אין איטליכם ווינקעלע. די מאַדאַם, זיין ווייב, האָט
אַבטונג נעגעבען אין איטליכער שפּאַרינע, איז נישט געזעסען קיין רגע
לעדיג, האָט געקייַבט, געבאַקען, געשמירט, גערייניגט, געאַרבייט, גע=
נעהט, פעררינכט גרעט, און בײַ די אַלע דאָזיגע מלאכות, וואָס מאַכען
אַנ'אַנדערן בייז ווי אַ רוח, איז זי שטענדיג געווען רוהיג שטיל, מיט אַ
פרעהליך פּנים. צו אַלצדינג האָט זי געהאַט צייט. ווי פערטראָגען אין
דעם בעל=הבית'ישקייט זי איז געווען, איז איהר פונדעסטוועגען נאָך אי=
בערגעבליבען צייט צו נעהמען אַ מאָל אַ בוך אין דער האַנד, צו לייענען
און וויסען, וואָס טהוט זיך, וואָס הערט זיך אויף דער וועלט. דער מאַן
איז בײַ איהר געווען געהויכט און געקרוינט. זי האָט פון איהם אי פון
זיין שרייבען געהאַלטען עולם=ומלואה, נישט צוגעלאָזען צו איהם קיין
שום עגמת=נפש, וואָס האָט איהם געקענט שטערען פון דער ארבייט,
און איז געווען מיט איהם באמת איין גוף, איין נשמה. זייער עלטסטע
טאָכטער, אַ פיינע, אַנ'עדעלע, פלעגט ציהעלפען דער מוטער, פלעגט
וואַשען, פרעסען, טאָן וואָס מען בעדאַרף און זעהר שען שטריקען. זי
האָט געהאַט אויף איבערצובייטען נאָר איין קלייד, אָבער ווי שען און
ריין איז עס תמיד געווען, גאָר שפּאָגעל=נײַ, ווי ערשט פון דער נאָדעל!
אַלע טאָג, אין איין בעשטימטער צייט, פלעגט זי לערנען מיט איהרע
צוויי קליינע שוועסטערלעך, וועלכע זי האָט מדריך געווען, זיי געגעבען
אַ גוטע עדוקאַציע, האָט זיי תמיד געצוואָגען און געפיהרט ריין גיים אָנ=

גטמאַן. דער עלטערער זוהן האָט געלערענט אין אוניווערזיטעט. פֿון דאָרט פלעגט ער אָפט שיקען אַהיים צו די עלטערן הייסע וואַרימע בריעף, אין וועלכע ער פלעגט זיי טרייסטען און בעטען, זיי זאָלען זיך נישט זאָרגען, נישט אָבעסען זיך דאָס האַרץ דערפֿון, וואָס זיי זענען נישט אין שטאַנד איהם צו העלפען מיט עפּיס געלד אויף זיינע בעדערפעניששען. אמת טאַקי, ס'איז איהם אַביסעל ענגליך, ער ליידעט אַביסעל מאַנגעל, אָבער ער האָפט, אַז ער הֶעט ווי עס־איז זיך אויסדרעהען און נישט שטאַרבען פאַר הונגער. נישקשה, פלעגט ער אויסלאָזען די בריעף מיט אַ טרייסט, דאָס וואָס איהר האָט מיר געגעבען, האָבען עס אַנדערע רייכע טאַטעס און מאַמעס זייערע קינדער בשום אופן נישט געגעבען; איהר האָט מיר געגעבען אַ סך מעהר פון געלד: איהר האָט מיך געלעהרענט, אויסגעבילדעט מיין פערשטאַנד; איהר האָט אויך אויסגעאיידעלט מיין האַרץ, אַריינגעלעגט אין מיר גוטע געפיהלען: ליעבשאַפט צו מענשען, רחמנות צו בידנע אומגליקליכע לייט, און מיך געוועהנט זיך צו בעגניגען מיט וועניג, איבערצוטראָגען צרות אונטער אַ שלעכטע צייט מיט אַ פרעהליך געמיטה — אַזעלכע מדות טובות, וואָס רייכע עלטערן קענען זיי מיט זייער געלד אַליין און מיט דעם גאַנצען פאַרמעגען זייערע קינדער נישט געבען"... דעם זוהנ'ס ראָזיגע בריעף פלעגען אַלע אין שטוב זעהר אָפט לייענען הויך, זיך בשעת מעשה פרעהען און צוגלייך זיך בעוואַשען מיט טרעהרען. הכלל, דאָס איז געווען זעהר אַ טייערע, זעלטענע פאַמיליע. איך האָב דענסטמאָל אָבער נאָך גאָר אַזוי ווייט קיין שכל נישט געהאַט דאָס אַלצדינג צו פערשטעהן, אַקוראַט ווי איך בעשרייב עס דאָ איצט. איך האָב נישט מעהר ווי געפיהלט, אַז גוטמאַן און זיין ווייב זענען עפּיס גאָר אַנדערע מיני מענשען, נישט אַ שטיינער ווי לייזער דער שניידער מיט לייעריכען, ווי רב עזריאל דער מלמד מיט זיין פלונית'טע און אויך נישט אפילו ווי דער רייכער צעלניקער מיט זיין דיקער, געזונטער צעלניקערין, די אשת־חיל, וואָס האָט געהאַט אַ פּיסק אויף שרויפען, געטראָגען אַ האַלז פּערעל, אַ זיידען קלייד און אינגאַנצען איז זי געווען פערשמירט, פערשלומפּערט. איך האָב מעהר נישט ווי גלאַט געזעהן, אַז דאָס איז נישט דאָס הויז, נישט, מ'שטינ'ס־געזאָגט, יענע יודישע אָבגעלאָזענע, צוקראָכענע קינדערלעך. נאָר אין תוך אַריין אָבער צו פערשטעהן, ריכטיג אָבצושאַצען דעם ווערטה פון דעם דייטש'ס פאַמיליע, דאָס איז דענסטמאָל נאָך נישט געווען פאַר מיין מוח.

דער דייטש מיינער איז געזעסען טאָג ווי נאַכט אין זיין בעזונדער

צימער, ארום איהם האבען זיך געוואלגערט ביכער אויפ׳ן טיש און אונ-
טער׳ן טיש, און ער האט אלץ געשריבען. ער איז געווען אין דעם שרײ-
בען זעהר פערטיפט, ארײנגעטאן דערינען מיט לײב און לעבען, און מען
האט בעשײנפערליך געזעהן, אז ער האט דערפון חיות. ער פלעגט דער-
בײ א מאל רעדען צו זיך אלײן, לאכען, אדער קריצען מיט די צעהן.
גלײך ווי ער וואלט מיט עמיצען עפּיס געהאט וואס צוטאן. האט מען
איהם א מאל אין דער מיט מפסיק געווען מיט עפּיס א זאך, פלעגט ער
זיך א חאפּ טאן פלוצלים, גלײך ווי ער וואלט אראבגעפאלען פונ׳ם הי-
מעל, האט געקוקט עפּיס צוטראגען און גענטפערט בוידעם, נישט גע-
שטויגען, נישט געפלויגען. איך פלעג נישט אײן מאל מאכען מיט די
אקסלען און אװעקגעהן, נישט צו וויסען, וואס ער האט געזאגט. שטי-
ווער האב איך איהם פערשפּארט צו פּוצען, וואָרום ער איז זעהר זעל-
טען אויסגעגאנגען. דערפאר האט בײ איהם דער חאלאט און די שטעק-
שיך זעהר מיאוס קריעה געריסען.

מײן עיקר ארבײט איז געווען — פאלגען א גאנג. ער פלעגט מיך
אפט שיקען אויף דער פּאסט, אבצונעהמען און אויפצולעגען בריעף,
אדער „פּאסילקעס״. א מאל פלעגט ער מיך שיקען צו אײנעם מיט א קווי-
טעל, אדער מיט א בוך וכדומה נאך אזעלכע גענג. דאכט זיך אין פלוג,
הא, וואס איז דאס פאר אזא ארבײט? זעהר א גרינגע זאך, נאר אבער
נײן! ס׳איז נאך אזא ביטערע, מיאוס׳ע שווערע ארבײט גאר נישטא.
אז איך פלעג א מאל אבטראגען אײנעם א קוויטעל, פלעגט ער פארדרע-
הען שטארק מיט דער נאז, גלײך ווי ס׳איז איהם פערגאנגען א ריח פון
שארפען, ערשט אנגעריבען חריין, און מיט א בײז פּנים מיר הײסען קו-
מען מארגען. מארגען האט ער געזאגט — איבערמארגען. איבערמארגען
האב איך איהם און דער הײם נישט געטראפען, און בײם קומען צו איהם
שפּעטער נאך א מאל, פלעגט ער שוין אויף מיר א היק טאן: וואס וויל
אט־א־דאס יונגעל פון מיר האבען? עפּיס איז דאך פון איהם נישט פּטור
צו ווערען! אנ׳אנדערער פלעגט פשוט אנזאגען זײנע משרתים, מען זאל
מיך נישט לאזען אויף דער שוועל; א דריטער פלעגט איבערלײענען דאס
קוויטעל, קווײנקלען זיך און אװעקגעהן, מיר נישט צו זאגען אפילו א
ווארט; א פערטער פלעגט זיך אנרופען: זאג דעם הערר דײנעם, אז איך
בין נישטא אין דער הײם! פארשטעהסט־דו?... הכלל, מען פלעגט
מיך טרײבען, אויסווײכען ווי אנ׳עפּויש אז מען האט מיך נאר דערזעהן
פון דערװײטענס מיט א קוויטעל צי מיט א ביכעל, פלעגט מען פראסט

די טיר פערשליסען, אָדער אַנרייצען אויף מיר אַ הונד — אַ משרת... מען האָט געזעהן, אַז פיעל פון יענע בעלי=הבתים, צו וועלכע איך בין געגאַנגען, בעקומען פשוט דעם שלאַק, דער רוח נעהמט זיי צו פאַר אַ ביכעל, עס מאָרדעוועט עפּיס מיט זיי די ביינער. פאַר וואָס זיי האָבען דערפאַר אַזוי מורא? — דאָס האָב איך דענסטמאָל נישט געקענט פאַרשטעהן. האָט איינער אונטער צעהן אַ מאָל זיך שוין דערבאַרעמט און צוגענומען אַ ביכעל, פלעגט ער עס באַלד טאַקי אַ שליידער געבען צו אַלדי=שוואַרצע יאָהר, ערגיץ אונטער אַ בעט, אָדער אונטער אַ באַנק, און מיר געבען אַ צעריסען קערבעל אָהן אַ נומער... יענע צייט איז פאַר מיר געווען זעהר אַ ביטערע. איך ווינש, אַלע מיינע שונאים זאָלען גערובט ווערען, געהן מיט ביכלעך צו יודישע נגידים, הערען דערביי זייערע שטעכווערטלעך, זעהן, ווי עס ענדערט זיך זיי דאָס געשטאַלט, ווי זיי בלאָזען זיך אָן, גוערען אש=להבה, און אָנקוקען זייער פינסטער פּרצוף=פּנים!

מיין יודעל, אָדער הערר יאַקאָבזאָהן, פלעגט אָפט קומען צום דייטש שפּעט ביי נאַכט, זיצען דאָרט אַביסעל און שמועסען. און ווען איך בין נישט מיד געווען, פלעג איך אַ מאָל זיך צוהערען אונטער דער טיר צו זייער שמועס, גלאַט אַזוי, אַבי די צייט צו פערטרייבען. איינמאָל האָב איך געהערט, ווי יאַקאָבזאָהן האָט עפּיס דערצעהלט פון אַ דאָקטאָר שטיינהערץ און זיך אַלץ שטאַרק גע'חידוש'ט.

— עט — האָט גוטמאַן זיך אָנגערופען — וואָס חידוש'ט איהר זיך דאָ אַזוי, הערר יאַקאָבזאָהן, און ווערט נתפעל? דער דאָקטאָר שטיינהערץ איז אַ קליין מענשעלע און דעריבער טאַקי איז ער אַזוי רייך און ביי איטליכען גאָר די נשמה. איז דען עס ביי אייך אַ נייס? עס פערשטעהט זיך, אַז מען ווערט אַ קליין מענשעלע, איז מען דאָס לעבען און מען דערגרייכט אַלצדינג אויף דער וועלט.

איך בין פערצאַפּעלט געוואָרען הערענדיג די דאָזיגע ווערטער. ס'טייטש, גוטמאַן, מיין הערר גוטמאַן, זאָגט אויך, אַז אַ קליין מענשעלע איז די נשמה און איז רייך!... פאַר גרויס וואונדער האָב איך אַ שפּרונג געטאָן, זיך אָנגעהאַפּט ביים קאָפּ און בין געוועזן שטאַרק צוטראָגען. גוטמאַן אָבער האָט מיך גראַד אַ רוף געגעבען, און אַז ער האָט דערזעהן מיין נאַריש פּנים דענסטמאָל, איז איהם אונמעגליך געווען זיך איינצוהאַלטען, נישט צו טאָן אַ שמייכעל. מיין יודעל האָט אָנגעקוקט מיך, געשאַ-

קעלט מיט דעם קאָפּ און געמאַכט: ע־ע! ער איז נאָך טאַקי אַלץ תּמ'עוואַטע, דער אייגענער לעקיש וואָס פריהער!...

אין אַ קורצע צייט אַרום האָב איך ווידער געהערט אונטער דער טיר, ווי יאַקאָבזאָהן האָט אין אַ שמועס גערעדט פון איסר וואַרגער, ווי רייך און גליקליך ער איז, אין שטאָדט דער גאַנצער פיהרער. זיין חשיבות, זיין שטאַרקייט איז עפּים גאָר שלא כּדרך הטבע!

— ס'איז גאַנץ פּשוט — האָט גוטמאַן געזאָגט — איסר וואַרגער איז אַ קליין מענשעלע, און איז בּיי דעם גביר די נשמה. דאָס אַלצדינג איז דוקא כּדרך הטבע, ס'איז גאַנץ נאַטירליך, און מען האָט זיך דא גאָר נישט צו חידוש'ען.

— יאָ, טאַקי זעהר אמת, גוט אויף דער וועלט איז טאַקי נאָר אַ קליין מענשעלע! — האָט יאַקאָבזאָהן געזאָגט מיט אַ זיפץ, זיך באַלד טאַקי געזעגענט און אַוועקגעגאַנגען.

ב

ברוך־הבא, קליין מענשעלע! ווידער דאָס קליינע מענשעלע, נאָך אַ מאָל טאַקי מיינע ערשטע, פריהערדיגע געדאַנקען! דאָס קליינע מענשעלע איז מיר געווען זעהר אַן'אָנגעלעגטער גאַסט, פונקט ווי געוואונשען, אין דער רעכטער צייט ווען איך בין געווען זעהר צובראָכען, דערשלאָגען פון די צרות, וואָס איך בין אויסגעשטאַנען, און בין שטאַרק גערן געווען חאָטש אַביסעל זיך אויסצורוהען. אַ גאַנצע נאַכט, נאָך דעם פריהערדיגען שמועס, האָב איך שטאַרק אומרוהיג מיך געוואָרפען פון איין זייט אויף דער אַנדערער און ביי מיר אַלץ געטראַכט אַזוי: איסר וואַרגער איז אַ קליין מענשעלע, אַ נשמה, און אַ רייכער גליקליכער מענש. הייסט דאָך עס אַ פנים, אַז מען איז אַ קליין מענשעלע איז מען אַ רייכער, אַ גליקליכער! און אַ פנים טאַקי, ווי ס'זעהט אויס, קענען מענשען ווערען קליינע מענשעלעך אויב נאָר זיי ווילען. און אַז זיי ווערען קליינע מענשעלעך, ווערען זיי אי רייך אי גליקליך און דערגרייכען אַלצדינג אויף דער וועלט, האָב איך דאָך טאַקי, אָט אַ פנים, זעהר רעכט, וואָס מיר האָט תמיד זיך געלוסט ווערען אַ קליין מענשעלע. יאָ, דאָס אַלצדינג איז רעכט, טאַקי זעהר גוט! די שאלה איז אָבער, ווי אַזוי ווערט מען אַ קליין מענשעלע? ווי קומט די קאַץ איבער'ן וואַסער? ווען אפילו איך זאָל מיך דאָ אפילו בייגען, קרימען, איינהויקערען זיך אין צעהנטען, וועל איך דאָך פאָרט נישט ווערען אַ קליין מענשעלע. אַ פנים, אַז אַ קליין מענשעלע צו זיין איז אַ גרויסע קונץ, טאַקי אַ קונץ, וואָס אַ קונץ הייסט, נאָך אַ סך אַ גרעסערע ווי צו מאַכען מיט דער רייף און אַלע אַנדערע קאָמעדיאַנטסקע קונצען. דרינען מוז אודאי שטעקען עפּיס אַ גרויסע המצאה, וואָרום זיסט, וואָלטען דאָך אַלע געקענט זיין קליינע מענשעלעך, נשמה'לעך, רייכע און גליקליכע לייט!...

אָט די דאָזיגע אַלע געדאַנקען האָב איך זעהר לאַנג אַלץ גע-

טראַכט, געטראַכט אויף מיין געלעגער, און אַז איך בין לסוף אַנטשלאָ-
פען געוואָרען, האָט מיר זיך גע'חלום'ט וואונדער-שענע זאַכען.

עס האָט מיר זיך גע'חלום'ט, איך בעגעגען אויף דער גאַס אַ קליין
מענשעלע, וואָס אַרבייט מעשים, דרעהט זיך און וואַרפט זיך אויף אַלע
זייטען. אָט שפּרינגט עס צו צום קהל-שטיבעל, חאַפּט זיך דאָרט
אַריין צווישען אַ געזעמעל קהל'ס-לייט, דרעהט און מאַכט מיט זיי נעבעך
די קאָמעדיע. דער עולם לאָזט זיך נישט לאַנג בעטען, נעהמט זיך צום
בייטעל און בעצאָהלט איטליכען גאַנץ פיין פאַר די אָנשטעלען... פון
דאַנען איז עס, דאָס קליינע מענשעלע הייסט עס, ווי אַ גלגול אַריין צו
דעם בעל-טאַקסע אין בוזעם, איהם געטאָן אַ געשמאַקען קיצעל, ביידע
האָבען געלאַכט, עס האָט זיי עפּיס משונה הנאה געטאָן, און דערנאָך
איז עס אַרויס צוריק אינגאַנצען ווי אָבגעגילדט פונ'ם בעל-טאַקסע'ס קעשענע.
דער בעל-טאַקסע נעבעך האָט דריי מאָל אויסגעשפּיגען און באַלד
מאַקי זיך געמאַכט גאָר אַנדערע קעשענעס!... פונ'ם בעל-טאַקסע'ס קע-
שענע איז עס פּרץ אַריין אין דעם מויל פאַר אַ פּאָר שענע נפשות,
בשעת זיי האָבען זיך געזעצט מאַכען „ספּראַוועטשנע צענעס" אויף פלייש.
נאָר וואָס זיי זענען גרייט געווען אַרויסזאָגען: פינף און פערציג גראָשען
אַנ'אָקע, האָט עס זיי עפּיס אַ שמיר געגעבען, אַריינגעחאַפּט זייער צונג
אין זיין הענטעל, די שענע נפשות, נעבעך, האָבען זיך פאַראיקעט און
גאָר אַ זאָג געטאָן: זעכציג!... פון זייער מויל, וואָס איז געוואָרען, נישט
פאַר קיין ידען געדאַכט, אַ „חאָלעווע", האָט עס ווי אַ דבוק זיך אָנגע-
טשעפּעט אין אַ גביר'על, מיט איהם געדרעהט-געדרעהט, געקעהרט וועל-
טען און געטאַנצט פון איהם אַ לעדערנעם דישעל... פון דעם לעדערנעם
דישעל איז עס מגולגל געוואָרען אין אַ „קאָכלעפעל". פונ'ם קאָכלעפעל
אין אַ טלית-קטן און אין אַ קורץ רעקעל, און פלוצלים זיצט עס גאָר רייטענדיג אויף דעם ראש, אויף דעם קהל'שען צאַפּ, וואָס פיטערט זיך
געוועהנטליך צווישען דער טשערעדע שטאָדט-בהמות!... הכלל, דאָס
קליינע מענשעלע האָט געאַרבייט, [געטאָן און אַלצדינג, וואָס עס האָט
געטאָן, איז עפּיס אויסגעקומען גאָר גוט, גוט און גוט. איך האָב איהם
אַזוי שטאַרק מקנא געווען, אַז איך האָב אָוש אָנגעהויבען מיך צונויפצי-
הען, האָב אַרונטערגענומען די פיס אונטער זיך, זיך געקריכט, געקוועטשט
און איינגעהאַלטען דעם אָטהעם, ביז איך האָב איפּגעוואַרט צו דענקען,
צו פיהלען, צו זעהן און צו הערען — און פלוצלים בין איך, אַזוי וואויל איז
מיר, געוואָרען אַ קליין מענשעלע, אַזוי קליין ווי אַ פלוי! איך האָב מיך

פּשוט מחיה געווען. ס׳איז מיר אָבגעגאַנגען די ביינער, ליכטיג געוואָרען אין אַלע רמ״ח אברים. באַלד טאַקי בין איך געוואָרען אַ נשמה, בײַ איטליכען דאָס לעבען, און דאָס גליק האָט מיר אָנגעהויבען צו געהן פון אַלע זייטען. איך בין געפאָהרען אין אַ קאַרעטע, אָנגעטאָן ווי אַ שררה, אַלע האָבען מיר אָבגעגעבען כבוד, מיר צוגעטראָגען דאָס שענסטע, דאָס בעסטע, מיין קוויטעל איז געגאַנגען. איך האָב געטאָן, וואָס איך וויל, און געפיהרט די גאַנצע שטאָדט בײַ דער נאָז. איטליכער האָט פון דער־ווייטען אויף מיר געטייט מיט די פינגער: זעהט, זעהט! אָט פאָהרט די נשמה, אָט געהט די נשמה, אָט רעדט דאָרט עפּיס די נשמה, אַך, קוקט נאָר אָן די נשמה! שאַ! וואָס זאָגט עפּיס די נשמה? וואָס, איהר האָט נדן־געלד? לעגט עס איין בײַ דער נשמה! איהר האָט עפּיס אַ משפּט, אַ בוררות? געהט, כ׳לעבען, צו דער נשמה! איהר בעדאַרפט אפשר האָבען אַ טובה? צו אַ טובה איז נאָר די נשמה! אַ חכם, אַ בעל־עצה, אַ חשוב, אַ מאַכער, אַ גבאי, אַ צוזייפנעהמער, איז טאַקי נאָר די נשמה!...

פּלוצלים אָבער האָב איך אָנגעהויבען זיך אויסצוגלייכען, אויסצו־ציהען, עפּיס האָט אָנגעהויבען ליכטיג צו ווערען מיר אין די אויגען—און גוט מאָרגען דיר, ממזר׳ק, איציק־אברהם׳על! איך אַליין טאַקי ליג, ווי ביים טאַטען אין וויינגאָרטען, אויף מיין געלעגער. איך טאַפּ מיך: דאָ אַ טאַפּ, דאָרט אַ טאַפּ, יאָ, ווי איך בין אַ יוד, איך בין עס טאַקי אַליין! איך שלים׳מזל מיט מיין אייגענעם כבוד, אינגאַנצען ווי גרויס איך בין. פון וואַנען, טראַכט איך, האָב איך עס פּלוצלים דאָ מיך גענומען? אַך, האָב איך עס אַביסעל מיך פיינט געהאַט, פאַר וואָס איך בין אויפגעשטאַ־נען און פאַר וואָס איך בין עס טאַקי אַליין!

נו האָב איך דערנאָך בײַ מיר געטראַכט. ניש׳קשה! איך וועל שוין דערגעהן, ווי אַזוי מען ווערט אַ קליין מענשעלע. מיין טויט זאָל דאָ אפילו זיין, מוז איך עס דערגעהן. דאָ האָב איך באַלד אָנגעהויבען ווידער צו טראַכטען אַזוי: בשעת מיר האָט זיך גע׳חלום׳ט, אַז איך בין געוואָרען אַ קליין מענשעלע — אַ רייכער, אַ גליקליכער, אַ פיינע־בריה און אַ גאַנצער מאַכער אין שטאָדט, האָב איך עס דענסטמאָל, דאַכט זיך, אויפגעהערט צו דענקען, צו פיהלען, צו זעהן און צו הערען, איז דאָך אַ פּנים משמע, אַז מען קען אַנדערש נישט זיין אַ קליין מענשעלע, סיידען טאַקי מען מוז פריהער אויפהערען צו דענקען און צו פיהלען, דאָס הייסט, פּשוט איז פּשיט, מען זאָל לגמרי גאָר נישט דענקען, גאָר נישט פיהלען, יענער

זאָל אפילו דאָ פאַר דיר די כפרה ווערען און זיך אַ מעשה אָנטאָן. נאָר גראָס טהוט מען אָבער דערצו? ווי אַזוי הערט מען עס אויף צו דענקען און צו הירלען? עס איז דאָך טאַקי די גאַנצע מלאכה, דרינען ליגט דאָך טאַקי דער הונד בעגראָבען! איך בין געפאַלען אויף אַ המצאה — פרעגען מיין הערר. איך האָב אָבער צוריק טאַקי זיך מישב געווען: ס'טייטש, ווען גוטמאַן זאָל וויסען דעם סוד דערפון, וואָלט ער דאָך אַליין נעבעך געוואָרען אַ קליין מענשעלע! ער וואָלט דאָך געווען רייך, זיך נישט אַזוי געמאַטערט, נישט אַזוי געליטען נויט און פערשפּאָרט זיך נעבעך שוואַרצען דעם פנים, שיקען ביכלעך און אונטערוואָרפען זיין די מיינונגען פון איטליכען בעזונדער. איך האָב איבערגעקלערט די זאַך אויף אַלע זייטען און בין געבליבען ביי גאָרנישט.

דעם גאַנצען טאָג דערנאָך בין איך אַרומגעגאַנגען ווי אַ דולער; עס האָט מור זיך געשפּאָלטען דער קאָפּ, איך האָב נישט געוואוסט, וואָס איך טהו און אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. צו וואָס איך האָב מיך צוגעריהרט, האָב איך אָנגעמאַכט שאָדען. איך האָב יענעם טאָג צובראָכען צוויי טהע־גלעזער; עטליכע פאָרצעלאַיענע טעלער זענען מיר פון דער האַנד אַרויסגעפאַלען, האָב איבערגעקעהרט אַ טינטער מיט טינט און פערביטען די יוצרות ביים סאַמאָוואַר: אין דעם אָרט פונ'ם וואַסער האָב איך אַריינגעשאָטען קוילען און אין דעם אָרט פון די קוילען אַריינגעגאָסען וואַסער. אַלע אין שטוב האָבען מיך אָנגעקוקט שטאַרק פערוואונדערט, זיך געשושקעט און געפּיהלט, אַ פנים, אַז ס'איז מיט מיר עפּים נישט גלאַטיג. גוטמאַן האָט אָנווייזענדיג אויף מיר דער מאַדאַם זיינער, אַנידערגעלעגט אַ פינגער אויפ'ן שטערען און איהר געזאָגט שטיל: ביים יונגעל איז דאָ, אין קאָפּ, עפּים נישט רוהיג. נאַריש תמ'עוואַטע האָט ער תמיד אויסגעזעהן, נאָר היינט זעהט ער עס נאָך מעהר אויס. ער איז נעבעך זעהר שטאַרק דערשלאָגען, ער איז נאָך נאָר אַ קינד!...

אַ לאַנגע צייט בין איך געווען עפּים בייז ווי צעהן רוחות, זיך אַלץ געקרימט, נישט געווען צופרידען, נישט מיט זיך און נישט מיט קיינעם אין דער וועלט. דאָס האַרץ האָט מיר געקלאַפּט שרעקליך שטאַרק, עס האָט מיר דאָרט אינווייניג גערוישט, זיך גערודעוועט, ווי אין אַ מיהל, עפּים ווי אַ קול האָט מיר אַלץ געשריגען: יצחק אברהם! וואָס ווערט פון דיר זיין פאַר אַ תכלית, ביז וואַנען וועסט־דו אַזוי פערשוואַרצט ווערען און זיין פערוואָגעלט? ווער אַ קליין מענשעלע, יצחק־אברהם! טהו אַלצ־

דינג, וואס דו קענסט, און ווער א קליין מענשעלע, וועסט־דו לעבען גליק־ליך, אין עושר, אין כבוד און אויסגליכען דיר דיינע ביינער!... דאס קול האט נישט אויפגעהערט קיין רגע מיר צו פיקען דעם קאפ. איך בין ארומגעגאנגען ווי א נעכטיגער, שטארק צומישט און מיר קיין עצה נישט געקענט געבען, וואס מען טהוט, וואס מען הייבט אן. פלוצלים איז מיר ווי א בליץ אריין דער געדאנק — זיך שטעלען פאר א משרת'ל ביים דאק־טאר שטיינהערץ! ביי איהם וועל איך גאנץ גוט מיך צוקוקען צו איטלי־כען פיצעלע און מיט דער צייט דערגעהן דעם סוד, ווי אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע.

מען בעדארף זיין אזא מעגעגע, אזא דערשלאגען יונגעל ווי איך בין געווען, צו פארשטעהן מיין הארץ דענסטמאל און די משונה שטאר־קע געפיהלען, וואס דער דאזיגער געדאנק האט אין מיר אויפגעוועקט. איטליכער אויף דער וועלט, אפילו אזעלכע, וואס פארשטעהען אנ'עסק, גאנץ קלוגע אין מילא־דעלמא־זאכען, טאקי איטליכער, ווי איך האב עס שפעטער מיט דער צייט ארויסגעזעהן, האט זיך זיינע מאנקאליעס, זיינע אבאבאנעס, זיינע נארישקייטען, שגעונות, וואס ער רעדט זי זיך איין, וואס עס ליגען איהם איינגעבאקען אין הארץ, און איטליכענס איינגערעד־טע זאכען קומען פאר דעם אנדערן עפים משונה ווילד, אהן טעם, אהן ריח. קיינער קען נישט אריין אין יענעמס לאגע, פיהלען זיין הארץ און פערטראגען זיינע נארישקייטען, איטליכער נעהמט נאר א ראיה פון זיך: איינער לאכט פונ'ם אנדערן און אלע זענען משוגע!...

איך האב אויסגעזוכט א מעקלער, איהם צוגעזאגט א שען מעקלע־ריי, אז ער זאל מיך אריינדרעהען פאר א משרת'ל ביים דאקטאר שטיינ־הערץ. עס האט נישט געדויערט לאנג, האב איך אבגעטראטען, כמעט זיך אבגעטראגען, פון מיין גוטען הערר גוטמאן, פארגעסען דעם זי גע־טהר און איבערגעגאנגען אויף מיין ניי ארט צום דאקטאר!

ט.

מיט מיין אריבערטרעטען דעם ערשטען מאָל די שוועל פוג׳ם דאָקטאָר׳ס הויז בין איך געגליכען געוואָרען נאָר צו אַ וואַנץ, וואָס חאַפּט זיך אריין צום גאַסט אין אַ שפּעלטעל פון אונזער בעט, זיצט דאָרט איבער דעם גאַנצען טאָג, אַרויסנעהמענדיג זיך די אויגען קוקענדיג, ווען וועלען מיר, מענשען, זיך שוין אָבפּאַרטיגען פון אונזערע געשעפטען, זיך אַריינלעגען אין בעט, זו זאָל שוין קענען למזל מאַכען מיט אונז בעקאַנטשאַפט, איבערשמועסען אַביסעל מכּח דער פּרנסה. די גאַנצע כּונה פון איהר קומען איז דאָך טאַקי נאָר דאָס שטיקעל פּרנסה — צו האָבען פון אונז, פיינע בריות, די יניקה... דער דאָקטאָר שטיינהערץ, דער פיינער בּריה, איז פערטראָגען געווען ערגיץ אין וויכטיגע זאַכען, געשאַרט גאָלד פון אַלע זייטען, און איהם איז גאָר אויף דעם זינען נישט געקומען, אַז היינט פריה האָט צו איהם אין הויז זיך פערקליבען עפּיס אַ וואַנץ — ממזר׳וק איציק אַברהם׳ל, וואָס וועט איהם דאָ גוט נאָכקוקען אַלע זיינע געגג, חאַפּען דעם סטריה זיינעם אין דער פּרנסה און לערנען זיך בּיי איהם די קונץ, ווי צו פערוואַרפען זיך אין אַ קליין מענשעלע.

אַ גאַנצען טאָג האָב איך געאַרבּייט, געטאָן די מלאָכות, וועלכע די מאַדאַם האָט מיר געגעבען, און שטילערהייט אין האַרץ אַלץ געגאַרט, אוי, איך זאָל שוין דערלעבען זעהן דאָס קליינע דאָקטאָר׳ל! מיט אַמאָל עפענט זיך פאַרנאַכט אויף די טיר און עס קומט אַריין אַ הויכער מענש, אַ בּורלאַק מיט אַ בּויך, הויך און גרויס ווי גוג=מגוג. קוים וואָס איך האָב איהם נאָר דערזעהן, האָב איך אויסגעשטעלט אַ פּאָר אויגען און איהם אָנגעקוקט, אויף מיין שטייגער, שטאַרק תּמ׳עוואַטע. דעם בּורלאַק איז מיין קוקען נישט געפעלען. ער האָט מיר דורכגעשטאָכען מיט זיינע אויגען און אויף מיר בּייז, אויף יוני׳ש, אַ היק געטאַן:

— טשטאָ טי טאַק סמאָטריש, בּאָלוואַן׳

אזא לשון האָב איך נאָך קיינמאָל נישט געהערט, איך בין געוואָרען צומישט. האָב אַנגעהויבען ציטערן, פּלאָטערן און אַ זאָג געטאָן, אַליין נישט צו וויסען וואָס דאָס מויל רעדט:

— איך הייס איציק־אַברהם׳ל, הייס איך... אַברהם׳קע!... איך בין אַ יתום... דאָ אַ משרת׳ל, בין איך דאָ!...

— ווידנאָ טשטאָ טי באָלשאָי דוראַק! — האָט זיך אָנגערופען דער בורלאַק — נו־זשע דו, פון היינט אָן סמאָטרי! אַז איך וועל קומען, זאָלסטו פון מיר געשווינד אַראָבנעהמען דעם פּעלץ, די קאַלאָשען, פלישעס?!

איך האָב מיך פּאַר איהם עפּיס אַזוי איבערגעשראָקען, אַז איך האָב אינגאַנצען, ווי גרויס איך בין, מיך דערלאַנגט אַ וואָרף אויף דער ערד און שטאַרק אַרומגעכאַפּט מיט מיינע הענטלעך דעם בורלאַק׳ס געזונטע פיס, אויסצוטאָן איהם די קאַלאָשען. גאָט האָט מיר געהאָלפען איבערצוקומען בשלום דעם דאָזיגען שרעק און דער בורלאַק איז אין זאַל אַריין. איך האָב שפּעטער אַביסעל אַריינגעבראַכט דעם סאַמאָוואַר און אַ גאַנצען אָוועגד דעם שענעם פּאַרשוין מיט דער מאַדאַם בעדינט.

ביי נאַכט האָב איך אויף מיין געלעגער אַלץ געטראַכט, ווער זאָל עס זיין אָט דער דאָזיגער בורלאַק, אָט־אָ דער פּעמפּיק? אַ גאַנצע נאַכט זיצט ער עפּיס אַליין מיט דער מאַדאַם און מאַכט מיט איהר קוטצוניו־מוצוניו, ער זי — ליובעניו, און זי איהם צוריק — קעצעלע. וואָס איז דאָס עפּיס פּאַר אַ מין קעצעלע? און וואו איז ערגיץ, וואונדער איך מיך, דער דאָקטאָר אַליין — אַזוי האָט אַ פּאָר טעג כסדר דער פּעמפּיק געמאַכט זיינע לאַנגע וויזיטען. ווי ער איז נאָר אַרויס אָדער אַריינגעגאַנגען, האָב איך מיך אויסגעצויגען אויף דער ערד, אָנצוטאָן אָדער אויסצוטאָן די קאַלאָשען. ער פלעגט בשעת מעשה זיך האַלטען ביי די זייטען און קוקען מיט גדלות אויף דער סטעליע. ס׳איז איהם קיין פּיצעל אפילו נישט אָנגעגאַנגען, אַז ער האָט מיט זיינע גראָבע פיס ווי מיט קאָפּיטעס מיר צוגעקלעהמט די פינגער. איר האָב טאַקי לעת עתה נאָך אַלץ נישט געוואוסט, ווער זאָל עס אַזוינס זיין, אָט דער פּעמפּיק, אָט־אָ דער געזונטער עשו?

אָבגעפּאַרטיגט זיך איינמאָל אין אָוועגד פון מיין אַרבייט און איבערגעלאָזט דאָס קעצעלע שפּילענדיג זיך מיט דער ליובעניו, בין איך מיר

אַרונטערגעגאַנגען אונטען אין דער קיך, אַביסעל בעסער בעקאַנט צו ווערען מיט דער קעכנע, און האָב זי דאָרט אָנגעכאַפּט מיט אַ רחמנות-פּנים׳ל געטאָן אַ פרעג:

— זאָגט מיר, דוואָסיע, איך בעט אייך, ווער איז עס אָט-אָ דער, וואָס קומט אָפט צו גאַסט? וואָס איז עפּיס אַ גאַנצער שמעלקע מיט דער מאַדאַם און שלאָפט... אין ספּאַלניע?

— האַ, וואָס?! — האָט די קעכנע געמאַכט און מיך אָנגעקוקט פערוואונדערט — וואָס זאָגסט-דו? ס׳טייטש, עמיצער שלאָפט אין דער ספּאַלניע! וואָס הייסט עמיצער?

— ווי איך בין אַ יוד! — האָב איך מיך אָנגעהויבען צו שווערען — זאָל איך אַזוי אויפגעריכט ווערען! זאָל איך אַזוי הערען שופר של משיח, ווי איך אַליין מיט מיינע אייגענע אויגען און אויערן האָב איך איהם געזעהן און געהערט אַריינגעהן אַהין! ס׳טייטש, אודאי, איך זאָל מיט אייך מאַכי אַזוי געזונד און גליקליך זיין! ווי הייסט ער עפּיס דאָרט ביים שפּיץ-נאָמען, קעצעלע, צי קאָטערל? ווייסט איהם דער שוואַרץ יאָהר!

— נו, און דער בעל-הבית? — האָט די קעכנע געפרעגט מיט אַ פרעהליך פּנים׳ל און די אייגעלעך האָבען איהר זיך צופלאַקערט אַזוי ווי אין אויווען בשעת חלה-באַקען

— דער בעל-הבית! — האָב איך געענטפערט און ביי דעם נאָמען עפּיס אַביסעל געשטאַמעלט, ווי איינער וואָס ווערגט זיך און וויל פאַר יענעם עפּיס נישט אַרויסרעדען — דער בעל-בעל-הבית נעכטיגט, אַ פּנים, נישט אין דער היים. ער האָט געמוזט ערגיץ אַוועקפאָהרען אַרבייטען אין זיין עסק...

— נו, אַז ס׳איז יאָ אַזוי די מעשה — האָט די קעכנע געזאָגט מיט עפּיס אַ ווילד געלעכטערל — בין איך מאַקי אַ בעלן אַליין אַרויפצוגעהן זעהן. איך וועל מיר אויסזוכען עפּיס אַנ׳אויסרעד. ס׳איז כדאי, כ׳לעבען, צו זעהן, אַז די דאַמעס זענען נישט בעסער פון די דינסטען... זאָלען זיי נישט מאַכען אַזוי קיין חן!

אין עטליכע מינוט אַרום איז די קעכנע צוריק אַראָבגעקומען פער-פלאַמט, רויט אָנגעצונדען ווי אַ העליש פייער און האָט אויף מיר נעבעך געעפּענט אַ פּיסק מיט טויטע קללות:

— אַ דו עכברש, יונגאַטש איינער! ביסט דאָך גוערטאַ, מען זאָל

דיך דאָ צורייסען ווי אַ הערינג, זאָל מען דיך צורייסען! ס׳איז דאָך אַ העזה פון אַזאַ סמאַרקאַטש, פון אַזאַ פערשטונקענע נשמה, פון אַזאַ שטיק פלייש, אַזאַ ווערימדיג בחור׳ל! אַברהם עזות־פנים, צו דיין קאָפּ, צו דיין לייב און לעבען! וואָס עס האָט געזאָלט זיין מיר און כל ישראל, רבונו של עולם, טאַקי צו דיין קאָפּ! פערהאַפּט זאָלסט דו ווערען, רבונו של עולם. אַ־אַ, קיין תחית המתים זאָלסט־דו, ליבער האַרצדיגער פאָטער, נישט אויפשטעהן! אַזוי יונג און קען שוין צונויפפיהרען אַ וואַנד מיט אַ וואַנד, לאָקש—בוידעם—פּאָלעצע! ס׳טייטש, אויף קיין גוט אָרט זאָלסט דו נישט ליגען, דער הערר אַליין, ס׳טייטש, זיצט דאָך עס מיט דער מאַדאַם דאָרט אין ספּאַלניע!

— גאָט איז מיט אייך, דוואָסיע! וואָס זאָגט איהר? בין איך אַרויס מיט דער שפּראַבע פעררינכטען מיין מזל ביי דער קעכנע — בעטראַכט זיך נאָר, דוואָסיע, וואָס איהר רעדט. ס׳טייטש, אָט־אָ דער הויכער בורלאַק, אָט־אָ דער גראָבער פּעמפּיק!...

— אַ רוח אין דיין טאַטענס־טאַטענס־טאַטענס־טאַטען אַריין, שייגעץ!

— האָט די קעכנע זיך צושריגען אויף אַ קוויטש און אַ חאַפּ געטאָן די קאָטשערע — ס׳טייטש, שייגעץ, דעם בעל־הבית רופסט־דו בורלאַק, רופסט־דו, שייגעץ! אַרויס, שייגעץ, וואָרום איך וועל דיר דאָ פּלעטען דעם קאָפּ!

איך האָב מיך אַרויסגערוקט געשווינד פון דער קיך און בין מיר ווידער אַרויפגעגאַנגען אויבען, שאַ־קיטש. אַז איך האָב מיך אַנידערגעלעגט אויף מיין אָרט אין פאָדערצימער שלאָפען, האָב איך נישט געקענט פאַר גרוים וואונדער קיין אויג צו־מאַכען און אַלץ ביי מיר געטראַכט: וואָס העד איך און וואָס זעה איך? דער דאָקטאָר איז גאָר אַ הויכער, אַ גרויסער, אַ דיקער! היינט וואָס זשע האָט גוטמאַן געזאָגט, ער איז אַ קליין מענשעלע?! זאָל גוטמאַן זאָגען אַ ליגען, אַזאַ גראָבען ליגען? ניין, עס קען נישט זיין! גוטמאַן האָט קיינמאָל קיינעם נישט אָבגענאַרט, וואָס גוטמאַן האָט געזאָגט, איז תמיד געווען אמת. וואָס טהוט זיך דאָ אַזוינס? דאָ מוז אודאי עפּים זיין... צי שטעקט דרינען נישט אפשר גאָר אַ כשוף, אַ קאָמעדיע? ווי באַלד אַז מענשען קענען אַמאָל זיך פערוואַרפען אין אַ וואָלף, אין אַ וואָלקולאַק, און אָננעהמען אַלערליי געשטאַלטען, וואָס דאָס איז דאָך אַ געוויסע זאַך, אַזוי קלאָר ווי דער טאָג, וואָרום איך האָב עס אַ סך מאָל געהערט דערצעהלען פון אַלטע יודען מיט גרוי־גרויע

בערד, מילאָ איז דאָך גאַנץ גרינג צו גלויבען, אַז מענשען קענען אויך זיך פערוואַרפען אין קליינע מענשעלעך און דורכדעם מאַכען אַ גליק! נאָך אַמאָל, האַ! אַז אַ מענש קען ווערען אַ חאַלף, אַ חיה רעה, וואָס לויפט אַרום משוגע'נער־ווייז און בילט, וואָס פרעסט און איז מזיק ווענען ער בעגעגענט, איז דאָך פון אַ מענשען אין אַ קליין מענשעלע זיך צו פאַר־קעהרען עפּיס גאָר נישט אַזוי שווער. מען בלייבט דאָך טאַקי ביי דעם פריהערדיגען געשטאַלט, מיט דעם אייגענעם פּנים, ווי איטליכער, נאָר פון גרויס ווערט מען קליין... יאָ, איך געה, דאַנקען גאָט, דאַכט זיך, אויף אַ שטיקעל דרך. די מעשה דערפון איז, אַ פּנים, טאַקי אַזוי. דאָ שטעקט עפּיס אַ המצאה'לע, אַ פּאָקוס! מען מוז די זאַך בעטראַכטען, גוט נאָכקוקען און דערגעהן דעם סוד, די וועלט זאָל אפילו זיך איבער־קעהרען!

מיט דעם דאָזיגען נייעם געדאַנק מיינעם, האָט מיין קינדערשער שכל, ווי איהר זעהט, געשטעלט פעסטער אַ פיסעל און שוין געמאַכט אַ טריט ווייטער. אַנשטאָט וואָס פריהער איז מיין גלויבען אין דעם קליי־נעם מענשעלע געווען מגושם, שטאַרק קינדעריש — עס קומען גלאַט בפשטות אויף דער וועלט אַראָב פאַרטיגע קליינע מענשעלעך, איז ער איצט שוין אויסגעפיינטער, אויסגעאיידעלטער, עס ליגט שוין אין איהם אַ כונה, עפּיס אַ כח, אַ רוחניות־זאַך מיט אַ דרך הטבע, דאָס הייסט: קומען אויף דער וועלט קומען מענשען טאַקי אַלע גלייך ווי זיי זענען, נאָר אַ טייל מענשען קענען זיך פערוואַרפען און ווערען אַמאָל קליינע מענשעלעך דורך שמות, דורך רוחות. דרינען ליגט שוין גאָר עפּיס אַנ'־אויבער־הסברה!..

אַז איך בין אין עטליכע טעג אַרום געשטאַנען אונטער דער טיר, וואָס געהט פון דעם פאָדערצימער אין דעם דאָקטאָר'ס קאַבינעט אַריין, איז מיר אויסגעקומען צו האָרכען אַזאַ מין שמועס צווישען דעם דאָקטאָר און דעם רופא זיינעם.

— היינטיגע וואָך, דאָקטאָר, האָט איהר געהאַט אָהן עין־הרע זעהר אַ גוטע. איך האָב אייך, ניש'קשה, אַ סך צוגעשאַרט. איך טהו פאַר אייך דאָס מייניגע בשלמות. צופּיק אומעטום אייער גרויסקייט, וואָס נאָר עפּיס, זאָג איך, מען בעדאַרף האָבען אייך, אייך, נאָר אייך. און איהר פאַר מיר, דאָקטאָר, מאַכט זיך ניט וויסענדיג.

— וואָס זאָגסט דו, געטצעל? ס'טייטש, און בעכטען, ערשט נעכטען?

— וואָס, דאָקטאָר, נעכטען? וואָס איז אונזער נעכטען? — ער האָט אַ קורצען זכרון! ווי הייסט, דו האָסט פאַרגעסען, געטצעל? צוליב וועמען האָב איך נעכטיגען קראַנקען געהייסען שטעלען אַ דרייסיג פּיאַווקעס, צווישען אונז גערעדט, ער האָט אַזוי בעדאַרפט דיינע פּיאַווקעס, ווי איך מיט דיר. אַ נאַס טיכעל צום קאָפּ וואָלט גאַנץ גענוג געווען. פּע, מעגסט זיך, כ'לעבען, שעמען, געטצעל! נאָר צוליב דיר, וואָרהאַפטיג, בין איך נעכטען געווען אַ קליין מענשעלע!...

— איהר, דאָקטאָר, זענט געווען נעכטען אַ קליין מענשעלע, ווי איהר זאָגט, און איך בין געווען צוליב אייך אַ קליין מענשעלע תמיד, אי אייערנעכטען, אי נעכטען, אי היינט. צווישען אונז גערעדט, האָט דען דער היינטיגער חולה בעדאַרפט אַ דאָקטאָר? ער האָט פּראָסט דעם קאַטער. אויף מיר קוקענדיג נאָר האָט ער אייך גערופען און אַצונד איז שוין דאָ אַ האָפנונג, אַז ער וועט אייך טאַקי שוין בעדאַרפען אַקעגען אַ פּאָר וואָכען רופען און נאָך צוויי מאָל אין טאָג. ניש'קשה, ער איז רייך, אַ תּויר, ער מעג קרענקען, ניש'קשה, אַ פּאָר וואָכען...

— נו, נו, וואָס זשע ווילסט דו, געטצעל?

— פּיאַווקעס, דאָקטאָר! איך האָב אַ סך פּיאַווקעס!...

— זיי רוהיג, געטצעל? דו וועסט איהם שטעלען פּיאַווקעס. שאַ! האָסט דו נאָר גוטע סחורה, געטצעל? דו ווייסט דאָך, איך בין אַ מקפּיד אין אַזעלכע זאַכען...

— עכט פרישע פּיאַווקעלעך, דאָקטאָר, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפען! איך אַליין האָב אויך פיינט יענעם צו נאַרען...

הע=הע! אַזוי איז גאָר די מעשה?! — האָב איך געטראַכט ביי מיר אין האַרץ, נאָכדעם ווי איך האָב געהערט אַזאַ שמועס און די זאַך אַביסעל בעסער צונומען, ליגענדיג ביי נאַכט אויף מיין געלעגער — אַ פּנים, ווי איך הער דאָ און זעה, הייסט אַ קליין מענשעלע נישט פּשוט זיין אַ קליינעטשקער, ווי איך, נאַרעלע, האָב פריהער געמיינט. מען קען גאָר זיין אַ גרויסער, אפילו אַ גאַנץ גרויסער, און פאָרט אַ קליין מענשעלע, מען קען דערביי טאַקי אפילו בלייבען אַ גרויסער, תמיד טאַקי אַ גרויסער. איך בין מיך משער, אַז אַ קליין מענשעלע הייסט גאָר צאַפּען פרעמד בלוט און אויסנאַרען געלד... אָט וואו דער הונד ליגט בעגראָבען! איצט=אָ האָב איך אַ ביסעל שוין אָנגעהויבען רעכט צו פאַרשטעהן און קומען צום אמת'ן שכל. אָט וואָס הייסט רייבען זיך אין דער וועלט, צווישען לייט!

נאָר וואָס העלפט עס אָבער, וואָס איך ווייס שוין פון דעם סוד, אַז איך בין דאָך נישט קיין דאָקטאָר, קיין רופא און קען נישט שטעלען קיין פּיאַווקעס, מוז זוכען עפּיס אַנדערע מיטעל. עפּיס כמו אַזוי ווי אַזאַ וועג, נאָר אויף אַנ׳אַנדער אופן, עפּיס צאַפּען און פּאָרט נישט צאַפּען פּשוט בלוט. דערצו מוז אודאי זיין נאָך אַ סך אַנדערע מיני תחבולות, וואָס מען מוז זיי דערגעהן. דאָ האָב איך שוין פּשוט מעהר נישט וואָס צו טאָן. וואָס=זשע טהוט מען ווייטער? האַ! גיט מיר פּלוצלים אַ קלאַפּ אין קאָפּ, אפשר איסר וואַרגער! כ׳לעבען, מאַך איך צו מיר אַליין, דאָס איז גאָר נישט קרום. מען בעדאַרף זיך אַריינדרעהען טאַקי צו איסר וואַרגער, ווי איך בין אַ יוד צו איסר וואַרגער! דאָס האַרץ זאָגט מיר עפּיס: צו איהם, צו איסר וואַרגער! איסר וואַרגער איז דאָך אויך אַ קליין מענשעלע און זעהר אַ גרויסער פּאָרנעהם. האַ?!...

אָט אַזעלכע געדאַנקען האָבען מיר זיך געדרעהט אין דעם קאָפּ און מיך נישט געלאָזען שלאָפען כמעט די גאַנצע נאַכט. יענע נאַכט בין איך עלטער געוואָרען מיט עטליכע יאָהר מעהר און געפיהלט אין מיר עפּיס אַ פאַרענדערונג. אויף מאָרגען האָב איך נישט געמאַכט לאַנג שיהות, אויפגעזוכט מיין בעקאַנטען מעקלער, איהם צוגעזאָגט נאָך אַ בעסער מעקלעריי ווי פריהער און נאָך אין עטליכע טעג אַרום האָט ער מיך אַריינגעשלייערט צו איסר וואַרגער.

יד

— נאָר איין וואָרט, רבי, ניש'קשה!... הא, וואָס, זאָל איך?

— לאָזט זיך אין דער מיט לייענען הערען אונטער דער טיר עפּיס אַ גראָב קול און באַלד טאַקי, נישט וואַרטענדיג אויף קיין ענטפער, רוקט זיך אַריין אין שטיבעל אַ געשפּיקעוועטער יוד מיט אַ פערוואַקסען פּנים, אָהן אַ קאַפּאָטע, נאָר אין אַ פערלאַטעטע לייבעל, פון וועלכען עס קוקען אַרויס שטיקלעך פערשמירטע ציצית, וואָס באַמבלען זיך אויף די קני׳ע, און אין גראָבע תחתונים, מחילה, מיט גרויסע מגושם׳דיגע שטיוועל, אויף וועלכע ס'איז געלעגען אפשר אַ פוד בלאָטע נאָך פון פאַר אַ יאָהרען און וואָס האָבען פון זיך אַרויסגעגעבען אַ שטאַרקען ריח עפּיס פוז שוויס אינאיינעם מיט דיאָד.

— אַ, בעני! — זאָגט דער רב, אַ קוק געבענדיג אויף דעם דאָזיגען פאַרשוין — וואָס ווערסט דו עפּיס זאָגען, בעני?

— וואָס זאָל איך זאָגען? — ענטפערט בעני, אַ קראַץ געבענדיג זיך אין דער פּאָטיליצע — עט, גאָרנישט, זאָג איך. געלד פאַר׳ן חודש האָב איך שוין ביי דער רבי׳צען אָבגענומען. וואַסער נאָך נעכטען ביי נאַכט די אַלע זעקס מאָל אָבגעגעבען. האָב נעכטען די גאַנצענע נאַכט האָב איך געהאַט דאָס פיהרעניש. רב יצחק אַברהם׳ס שטאַרב האָט מיך, ניש'קשה, גוט אָבגעפיהרט, די שענע מיינע „בולי=בתים", נעבען איהם אין שכנות, האָבען דאָס וואַסער אויסגעגאָסען, געבליבען די בולי=בתים אָהן וואַסער, נו נישטאָ וואַסער, נישטאָ מיט וואָס צו קאָכען. ווער שולדיג? דער וואַסערפיהרער, איך שולדיג. יענעם גלוסט זיך שטאַרבען, נו, מילאָ? ניין! געהט עס אויס צו וועמען? צום וואַסערפיהרער, צו זיין קאָפּ. געה פיהר זיי, אַ אין דר׳ערד אַריין! פיהר זיי וואַסער. די גאַנצענע נאַכט ניט געשלאָפען. אַ קעגען טאָג אַז צוגעמאַכט אַנ׳אויג האָב איך, קומט וועקט די מאַמע, זאָל לעבען, מיד וועקט מיך: בעני, בעני!

שטעה אויף, די טיר פאַרקייטעל, בעני. איך צום ערשטען מנין געה איך, חאַפּען אַ קדושה, פון דער שוהל, בעני, געה איך אויפ'ן הייליגען אָרט איך, יאָהרצייט האָב היינט איך. אויפ'ן פּריפּעטשיק צוגעשטעלט אַ טעפּעל קאָליש האָב איך, גיב דאָ אַכטונג צום טעפּעל קאָליש. פּטר אַרויס די מאַמע און לעג מיך. דרעמעל איך, האָרך איך — פּיק, פּיק, פּיק. דער האָהן מיט די היהנער, אין דר'ערד אַריין, שטעהען פּיקען אַ ריפּטעל ברויט, געשמאַק אויפ'ן טיש פּיקען זיי. אַ=קיש! שריי איך. אַ=קיש דיר היינט, אַ=קיש דיר מאָרגען, וואָס וויסען היהנער? פּיקען טאַקי אַלץ. בעדאַרף, גראָד, אַ, אין דר'ערד אַריין, ליגען אַ הילצערנער לעפּעל, אַ פליישיגער, חאַפּ דעם לעפּעל, לאָז מיך צו די היהנער. האָרך איך, לויפט אויפ'ן פּריפּעטשיק, מיינער חאַפּט שטעקט אַריין, ניט היהנער אַריין, דעם פליישיגען לעפּעל אין דעם מילכיגען טעפּעל אַריין, און מאַכט אָן אַ שאלה! דער לעפּעל פליישיג, רבי, וואָ=דען? פון דער=ניי דאָך ניט געקאַרבט מיט דריי קאַרבען, ווי אַ יודיש מילכיג לעפּעל. פליי=שיגס דערמיט, ווי איך בין אַ יוד! ניט געגעסען. אָסור חזיר! לאָמיך אַזוי בעהיט ווערען פון קריינק! דאָס טעפּעל מילכיג, עס שטעהט דאָך תמיד פונ'ם פּריפּעטשיק אויף דער מילכיגער באַנק. זינט מיין ציג מיר נע'פּגר'ט, איז אוים מיר מילך, אַ פּייג מיר מילך!... היינט, רבי, פּסק'ענט מיר אַ שאלה!

— עפּים אַ גרויס טעפּעל? — פרעגט דער רב.

— גרעסער פון מיין קאָפּ — ענטפערט בעני — אפשר אַקעגען אַנ'עמער, איך זויף מיך דערמיט אָן פול ווי אַ פעסעל און אַרבייט אַוועק דעם גאַנצען טאָג אָהן אַ פּאָפּאַס.

— כשר! — פּסק'עט דער רב.

בעני געהט אַרויס און אַ ווייבעל לויפט אַריין מיט אַ יאָמער, אַ קלאָג:

— רבי, איך האָב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאַלטען! איהר האָט אודאי זעהר גוט געמיינט, רבי'ניו, וואָס איהר האָט צווישען אונז געמאַכט אַ לעבען, נישט צוגעלאָזט קיין גט, נאָר אַזאַ לעבען איף אַלע מיינע שונאים געזאָגט געוואָרען. אַייערע טייערע ווערטער זענען צו איהם אַזוי פיעל צוגעשטאַנען ווי אַנ'אַרבעס צו דער וואַנד. ער הערט דען אַ וועלט, ער טהוט זיך טאַקי זיינס און מאַכט מיר אַלץ דעם טויט. איך שוואַרץ דאָס פּנים, ליי, באָרג, קויף=אָן ייייפ'ן מאַרק אייער הינער,

חאָכ ס'איז עפּיס צו פּערדינען, אַבי צו דערהאַלטען די נשמה פון די הונגעריגע, אָבגעריסענע, אָבגעשליסענע קינדערלעך, און ער... ער ווייסט נישט מעהר ווי די חסיד'אַרניע, וואו ער פּערבריינגט די גאַנצע טעג מיט זיינע לייט אונטער'ן אויווען, טרינקען, שמועסען, דערצעהלען מעשיות און קומט ער אַהיים, מוז איהם אַלצדינג זיין. ער זאָל עס חאָטש אַ קוק טאָן אויף די קינדער, פּרעגען חאָטש פון יוצא וועגען, וואָס זיי מאַכען. זיי געהען איהם כּלל נישט אָן, ווי זיי וואָלטען געווען פּרעמדע. צו מיר רעדט ער נישט קיין גוט וואָרט, גלייך ווי איך וואָלט געווען צו איהם פּערקויפט, זיינס אַ דינסט, וואָס איך בין נישט ווערטה צו וואַשען איהם די פיס און טרינקען דאָס וואַסער. איך הער נישט מעהר פון איהם אַלץ: שטיאָ! טפּוש'טע! שפלה! אונטער עפּיס אַ יום-טוב פאָהרט ער זיך אַוועק צו זיין רבּי'ן, נעהמט ביי מיר צו דאָס לעצטע און ליגט דאָרט אָב אַ צייט מיט זיין קאָמפּאַניע, אַזעלכע ווי ער. עס זאָל עס איהם אָנהויבען אַרען אַ היים, אַ ווייב מיט קינדער, וואָס זענען זשעדנע אַ שטיקעל ברויט און קומען נעבעך אָב. לאָמיך אַ מאָל אַקעגען דעם זיך אָנרופען מיט עפּיס אַ וואָרט, סטראַשעט ער מיך, ער מוז מיך גאָר אַוועקוואַרפען, מיך מאַכען פּאַר אַ וויסטע עגונה, און ווייזען מיר, ווער עלטער איז, וואָס אַ יודענע איז אַזוינס. אַ יודענע, זאָגט ער, איז אַ גאָרנישט מיט אַ נישט! היינט אין דער פריה קומט ער פון'ם קלייזעל, אין שטוב איז קאַלט, חאָטש וועלף צו טרייבען, שוין מעהר פון צוויי טעג אַז קיין רויך פון מיין קוימען איז נישט געגאַנגען. די קינדער ציטערען, צאַפּלען און בעטען עסען. דאָס קליינע קינד אין וויעג איז שוין הייזעריג שרייענדיג, וויל נעבעך זויגען און ביי מיר איז נישטאָ קיין קאַפּ מילך. פון וואַנען זאָל עס זיך נעהמען, אַז איך דאַרב און צוויי טעג איז אין מיין מויל קיין לעפּעל געקעכטס נישט געקומען. שטיאָ! מאַכט ער מיט אַ גרינג געמיטה, לעג מיר אַריין אין קלומעקעל אַ העמד מיט דער שבת'דיגער קאַפּאָטע. איך האָב פּער-שטאַנען, אַז ער קלייבט זיך פאָהרען „אַ הין" מיט זיין כּנופיא, עס געהט דאָך אַ חנוכּה. דאָס האַרץ איז מיר געווען זעהר פּערביטערט, נעהם איך און רוף מיך אָן: גזלן איינער! וואָס טראַכסט-דו זיך? קוק חאָטש אָן דיינע קינדער, ווי זיי דאַרבען,ליידען, אין דו האָסט אין זינען פּוסטע נאַרישע זאַכען! מילא דאָס ווייב, זאָגסט-דו, איז אַ גאָרנישט, אַ שטיאָ, אַ יודענע, אַ צויג, אָבער די קינדער, גוואַלד דיינע קינדער!... ווי איך האָב עס איהם נאָר אויסגערעדט, אַז ער פאַלט עס אויף מיר אָן מיט אַ כּעס, מיט אַ געפּילדער: אַזוי, שטיאָ! דו וועסט עס מיך אַזוי זידלען

און אָנרופען נאַרישקייטען אַזעלכע הויכע זאַכען, וואָס זענען נישט פאַר דיין ווייבערשען מח!... אַזוי, דו שפלה איינע! נו היינטיגס מאָל איז אַנ׳עק, איך מוז דיך אויף אייביג, מאַקי אויף אייביג אַוועקוואַרפען, אַז דו זאָלסט בלייבען אַ ווייסטע עגונה. ניש׳קשה, איך בין אַ מאַנסביל, און דיך, שפלה, מוז איך אָנלעהרנען, דו זאָלסט וויסען, וואָס איז אַזוינס אַ יודענע... ער האָט זיך נישט געקיהלט מיט די רעד און מיך נאָך אָנגעהויבען צו קנייפען. נאָט, זעהט, זייט מוחל, ווי ער האָט מיר צוקניפען די הענד, ברויין און בלוי מיר געמאַכט דאָס לייב! גוואַלד, רבי, ראַטעוועט מיך! לאָז ער מיר געבען גט. איך האָב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאַלטען!...

— געה שוין, געה אַהיים! — זאָגט דער רב מיט אַ ווייכער ציטערדיגער שטימע און די אויגען בעפּיכטען זיך איהם פאַר רחמנות — איך וועל נאָך היינט שיקען דעם שמש, ער זאָל איהם צו מיר ברענגען.

קוים איז דאָס ווייבעל אַרויס, קומט די שמש׳טע אַריין, שאַרענדיג מיט די פאַנטעפעלעך, אָנגעטאָן די ייפּע אויף איין אַרבעל, מיט אַ ליילעך אונטער׳ן אָרם.

— גאָט העלף! — מאַכט זי צום רב מיט אַ פרום פנים׳ל, נאָכדעם ווי זי האָט פריהער מיט דער האַנד אַ שמיר געטאָן די מזוזה און אַ קוש געגעבען די פינגער — איך האָב געוואָלט אויף אַ רגע מטריח זיין דעם רבי׳ן, מאריך ימים זאָל ער זיין, מיט אַ „שאלת נשים״. נאָט אייך, רבי, זייט מוחל, דעם ליילעך.

אַז דער רב האָט זיך אָבגעפּאַרטיגט מיט דעם ליילעך, איז ער צוגעגאַנגען צום טיש און אָנגעהייבען וויטער לייענען:

טו

איסר וואַרגער איז געווען איינער פון די גרעסטע בעלי־הבתים אין צבוע׳טשיץ, אַלע האָבען פאַר איהם געהאַט דאָס נײַן=יאָהריגע קדחת און עס האָט מיט איטליכען געחאַרפען, אַז ער האָט אַרויסגערעדט אַ וואָרט. וואָס טײַטש איסר, עפּיס אַ קליינינקייט איטר! איסר אַליין האָט נישט געהאַנדעלט, נישט אַרײַנגעטאָן קײן האַנד אין קאַלטע וואַסער, און פון דעסטוועגען האָט בײַ איהם אין שטוב תמיד געקאָכט ווי אין אַ קעסעל, דער אַרײַן, יענער אַרויס, קינד און קייט אַלע בײַ רב איסר׳ן. מיינט איהר אפשר, איסר איז געווען אַ גרויסער למדן, אַ גרויסער יחסן? — חלילה! אפילו נישט קײן קליינער. ער האָט קוים=קוים געקענט דאַוונען און איז געווען, ווי מען זאָגט, „המכּה בעברתו״, דאָס הייסט, שטומפּיג אויף דער עברי. פון דעסטוועגען האָט ער גיזהאַט אַ טלית=און תפילין=זאַק זעהר אַ גרויסען, זעהר אַ גראָבען פון עטליכע בני־פקועה׳לעך, אַרומגעליאַמעוועט מיט רויטע קרייקעס. דאָרט אינווענינג האָט זיך געפונען אַי אַ סידור „דרך החיים״ מיט אַלע נויטיגע דינים, אַי אַ תהילים מיט מעמדות, אַי אַ „חוק׳ל״ און אַ „שערי ציון״. אַ האַנד צום שרײַבען האָט ער געהאַט זעהר אַ שווערע, די פען האָט, ווי אויף צו להכעיס, בשום אופן נישט געוואָלט בײַ איהם געהן אין זײַנע שליחות: ער האָט זי געשטופּט אַ הין און זי איז גאָר פערקראָכען קײן בױבעריק, זי האָט געשפּריצט, געמאַכט קלעקען, געקריצט, געדריגעט און זיך געשטעלט דיבאָם. עס האָט איהם נעבעך גענוג מיה געקאָסט איטליכס געשריבען וואָרט, און איידער ער האָט בײַ איהר אַרויסבעקומען שוואַרץ אויף ווײַס זײַן חתימה „איסר״ זענען איהם די אויגען פונ׳ם קאָפּ שיער ניי ־ ־ ז אַרויסגעקראָכען און איז פּשוט אָבגעגאַנגען מיט שווייס. ער פלעגט דערנאָך זיך ווישען דעם שטערען מיט דעם אַרבעל פונ׳ם העמד אָדער פון דער קאַפּאָטע און סאָפּען, גלייך ווי ער וואָלט געהאַקט האָלץ. די מעלה אָבער קען מען אויף איהם יאָ זאָגען, אַז אין דעם אויסלעגען איז

ער נישט געווען, ווי אַנדערע, אַ שטאַרקער מחמיר, איין אות האָט ביי איהם נישט געשפּילט אַזאַ וויכטיגע ראָלע. שטעה פאָרענט צי הינטען, אָדער שטעה אפילו גאָר ניט, מאַכט אויך נישט אַזוי אויס, מען וועט זיך אָנשטויסען, נישט׳קשה. און ווען ער פלעגט דרינען אַמאָל עפּיס מסופק זיין, דאָ איז איהם די פען דוקא ביי׳געשטאַנען אין די נויטען. זי פלעגט זיך טאָן אַ יאָג, מאַכען אַ צוק מיט אַ קלעק און דערמיט האָט ער שוין געקענט יוצא זיין לכל הדעות. פון זיינע אַלע זאַכען שטעל איך דאָ אַייך ארויס זיין „ווייהאַכ״ מיט זיבען גרייזען און זיין עברי־זעצען אין דער הגדה: „תרח אבי, אַברהם ואבי, נחור ויעבדו״. וועלכעס דערפון וועט אַייך בעסער געפעלען, וויים איך נישט, מיר אָבער זענעןביידע גלייך זעהר געפעלען.

מילא דאָס האָט איהר איסר׳ס לומדות, און וואָס אָנבעלאַנגט זיין יחוס, איז נישט געווען מיט וואָס זיך איבערצונעהמען. ער האָט נישט געשטאַמט פון דער גילדענער פאָהן און האָט אין דער יוגענד קיין פלעצלעך מיט פוטער נישט געגעסען. דער אמת טאַקי איז, אַזוי ווי איך בין עס שפּעטער דערגאַנגען — ער איז געווען אַ קליין מענשעלע און דערמיט האָט ער אַ ים בעסער געמאַכט ווי אַנ׳אַנדערער מיט זיין תורה אָדער מיט זיין סחורה. ביי דעם צבוע׳טשער גביר איז ער באמת טאַקי געווען גאָר די נשמה, נאָר עפּיס—איסר, הכלל, איסר, איסר, נאָר איסר! איסו איז געווען זיין נשמה, זיין פוס, זיין האַנד, זיין אַלץ מיט אַנאַנדער, און דורכדעם ממילא אַ גרויסער חשוב דער גאַנצער כל־ולך אין דער שטאָדט.

אָט פון דעם רב איסר׳ן האָב איך אַ סך זאַכען מיך אויסגעלערנט. ער, טאַקי נאָר ער, איז מיין אמת׳ער רבי. ער האָט מיר געעפענט די אויגען; ער האָט מיר אין דעם מויל אַ פינגער אריינגעלעגט און מיר געגעבען צו פאַרשטעהן זעהר פיעל זאַכען, וואָס געהען אין דער וועלט פאָר, מיר פאַרענטפערט האַרבע קשיות, דערקלערט גוזמות, רעטענישען ביי אונז אין דער פיהרונג; ער האָט מיך געשטעלט אויף אַ שטייגער, מיך אויסגעריבען, אויסגעשליפען און געמאַכט פון מיר אַ כלי. קורץ, ער האָט מיר געוויזען אַ וועג און ענטפּלעקט דעם סוד, ווי צו ווערען אַ קליין מענשעלע.

דאָס לייענען ווערט דאָ ווידער איבערגעריסען. די רבי׳צען קומט אריין, האַלטענדיג אין איין רעדען, און טהוט זיך אַ שטעל גלייך אַקעגען דעם ר״ב.

— נישט אויסצוהאַלטען — זאָגט זי עפּיס ווי אַביסעל בייזליך — פולע שטוב, אָהן עין-הרע, אַלע: וואו איז דער רב? דער רב, זאָג איך, איז אַצונד פּערנומען. עס העלפט נישט. צום רב! ווער איז דען דאָרט נישטאָ? די נעכטיגע צוויי יודען פון דער דין-תורה — דאָ! דער בעדער — דאָ! פּעררינכט איהם שטאָדט ניט, שרייט ער, די באָד, הייצט ער מעהר ניט, איז אויס שכירות דעם רב. די קצבים מיט אַ נייעם לונג-און-לעבער — אויך דאָ! דער משולח פון רב מאיר בעל-הנס, דער פון ישיבה, יענער פון די נשרפים און די עגונה מיט די דריי קינדערלעך — אַלע אַלע דאָ! עס העלפט נישט קיין רעד, דער רב אַליין מוז צו זיי ארויסגעהן. איך וויל מיך אפילו זיי מעהר נישט ווייזען.

דער רב הייבט זיך אויף פון׳ם אָרט, בעטענדיג דעם עולם, מוחל זיין אַ ווײַלע, אויף איהם וואַרטען.

— אַ, רב מענדעלי! וואָס מאַכט איהר גוטס? — ווענדעט זיך צו מיר די רבי׳צען, נאָכדעם אַז דער רב איז אַרויסגעגאַנגען — שוין אַ לאַנגע צייט טאַקי, רב מענדעלי, זענט איהר הי ביי אונז נישט געוועזען. האָט איהר אונז, ווייבער, עפּיס געבראַכט נייע ספרים?

— פאַר ווייבער ספרים! — טהוט אַ שמייכעל איינער פון די נגידים, וואָס מיט אַ פערקרימטע עסיג-זויערע צורה.

— די מאַנסבילען מיינען, אַז נאָר פון זייערט-וועגען בעדאַרף מען דרוקען ספרים — רופט זיך אָן מיט פּערדראָס די רבי׳צען — אַלצדינג פון זייערט-וועגען. ווייבער האָבען גאָר קיין נשמה נישט, זענען גאָר קיין מענשען נישט און בעדאַרפען אויף דער וועלט קיין זאַך ניט האָבען. גע-נוג פאַר זיי אי דאָס וואָס זיי לעבען, וואָס זיי טראָגען, וואָס זיי האָבען קינדער און האָדעווען זיי, וואָס זיי קאָכען וואַרמעס, היטען-אָב די מאַ-נען און ווערען פערשוואַרצט.

— געלויבט איז דער אויבערשטער, וואָס מען זעהט זיך געזונט — ענטפער איך — ניש׳קשה, רבי׳צען, איך האָב אין אייך נישט פאַר-געסען. איך האָב אייך געבראַכט אַ „תחינת ארץ ישראל“, גאָר אַ שפּאָ-געל-נייע. זעהט איהר, רבי׳צען קדוין, איהר בעשולדיגט אומזיסט די מאַנספּאַרשוינען, מען האָט אייך, כ׳לעבען, אויך אין זינען. קומט, זייט מוחל, און בעטראַכט די תחינות, וואָס מען מאַכט פאַר אייך אָן. וואָס ווילט איהר האָבען? מיר דאַכט זיך, מען האָט שוין גענוג, איבערגענוג אייך, ווייבער, אָנגעמאַכט... נישט דאָס ביז איך אויסען.

— אײ=אײ, רבי׳צען! — חאַפּט זיך אָן אַ נגיד מיט אַ זים שמייכעלע — איהר ווילט, כ׳לעבען, מאַכען אַ מרידה אונטער די ווייבער! העררענדיג אייך, וועלען דאָך אונזערע ווייבער פּערריסען די נעז, אָנהויבען פאָדערן עפּיס גאָר נייע זאַכען און אונז נאָך חלילה וועלען גט׳ן! נאָר איך פרעג אייך, רבי׳צען, אַז ס׳איז שוין יאָ געקומען צו רעד, זאָגטזשע, זאָלט איהר מיר געזונד זיין, פאַר וואָס=זשע האָט פאָרט שלמה המלך אָנגעשריבען, אַז אפילו אונטער טויזענט ווייבער האָט ער ניט געפונען אי איינע אַ רעכטע?

— טאַקי דריבער האָט ער נישט געפונען — איז די רבי׳צען אַרויס מיט אַ תירוץ — וויל ער האָט געהאַט, מחילה, טויזענט ווייבער. מאַנסבילען, וואָס זוכען צו האָבען אַ סך ווייבער, קענען טאַקי איינע אַ רעכטע אויך נישט האָבען. זאָגט מיר, איהר וואָלט אויף זייער שטעלע בעסער געווען, מאַנסבילען?...

— נאָר פאַר וואָס אָבער — האָט נאָך איינער זיך אָנגערופען — שטעהט אין אונזערע ספרים, אַז די גאַנצע חכמה פון אַ אשה בעשטעהט אינגאַנצען נאָר אין דעם שפּינדעל?

— ס׳איז דעריבער — ענטפערט די רבי׳צען — וויל דאָס האָט אָנגעשריבען אַ מאַנסביל. אודאי זענט איהר די חכמים, אַז איהר, מאַנסבילען, געוועלטיגט און האַלט די ווייבער נעבעך אין אייערע הענד! דער שטאַרקער בלייבט תמיד דער קלוגער, דער גערעכטער, ווי זאָגט מען עפּיס: דער מלאך=המות שעכט און בלייבט גערעכט. נאָר ווערטלעך אין דער זייט. איך פרעג אייך נישט מעהר, ווי קענט איהר אונז אָב׳פּסק׳ענען אַזעלכעס, וואָס מיר ווייסען און וואָס מיר זעהען מיט אונזערע אויגען, אַז ס׳איז נישט אַזוי! ווייניג ווייבער נביאות אי חכמות זענען בײַ אונז יודען געווען אַ מאָל אין די אַלטע צייטען, און ווייניג ווייבער חכמות, בריות, זענען דאָ בײַ אונז אויך היינטיגע צייטען, וואָס שטעהען אַ סך העכער פון אַנדערע מאַנסבילען? מיר דאַכט זיך, אַז טאַקי דאָ, בײַ אונז, אין דער שטאָדט, קען מען אויפצעהלען פיעל ווייבער, וואָס נאָר זייער בריה׳שקייט און חכמה אַליין האָבען די מאַנען צופערדאַנקען אַלצדינג, זייער כבוד און זייער עשירות. ווען נישט די ווייבער זייערע, וואָלט פון זיי גאָרנישט געוואָרען. פונדעסטוועגען זאָל אויסקומען אַ מאָל עפּיס בײַ אַ שטאָדט=זאַך, אָדער בײַ עפּיס איין אַנדערן וויכטיגען ענין, ווייסט מען נישט מעהר ווי די דאָזיגע בעלי=הבתים, וואָס טויגען נישט, מחילה, אַ קאַץ אַנ׳עק צו-

פינדען. ווייבער זענען פארערעכענט ווי גארנישט, די דעה האבען נאר בעלי-הבתים. אלץ בעלי-הבתים, אויף אסיפות—בעלי-הבתים, אין שוהל—בעלי-הבתים, אפילו אין מרחץ אריין, מחילה, רופט מען אויך נאר בעלי-הבתים — בעלי-הבתים אין באד אריין!...

— עפּיס זענט איהר מיר היינט, רבי'צען, זעהר אויפגעבראכט — האט דער נגיד ווייטער זיך אנגערופען — עפּיס רעדט איהר מיט פערדראס, ס'איז אייך, א פּנים, עפּיס נישט גוט אויפ'ן הארצען און איהר לאזט אויס אייער כעס צו די מאנסבילען, נעבעך!

— וואס זאל איך טאן? — ענטפערט די רבי'צען מיט א זיפץ טיעף פונ'ם הארצען — אז ווען עס קומט צו רעד פון אונז, ווייבער, און איך בעטראכט אונזער פינסטערע, ביטערע לאגע, קאכט זיך טאקי אין מיר איבער דאס בלוט.

— נאט, רבי'צען! — חאפ איך מיך אונטער און גיב דער רבי'צען א תחינה, וועלכע איך האב ארויסדערטאפּט פונ'ם פעקעל — איך ווייס, אז די תחינה איז פאר אייך גוט. פאר אייך, רבי'צען, איז טאקי, כ'לעבען, גוט די תחינה...

— אמת טאקי, רב מענדעלי! האט די רבי'צען זיך אנגערופען צו-שאקלענדיג מיט'ן קאפ — פאר אונז, בידנע ווייבער, איז טאקי נאר גוט תחינות, איין איינציגע רפואה צו הערצער פול מיט מכות, מיט וואונ-דען; איין-איינציג מיטעל אויסצווייגען זיך חאטש א מאל און אויסצוגיסען דאס שווער ביטער געמיטה אין הייסע ווארמע קוואלען טרעהרען... ס'איז נאר א וועהטיג, א צוועצעניש, ווי די מאנסבילען, וואס פארשטעהען נישט און ווילען גאר נישט פארשטעהן אונזער הארץ, ווי זיי לאכען, שפּאטען פון די ווייבערשע תחינות און פערגינען אונז נישט אויך די דא-זיגע איינציגע רפואה. זיי זאלען זיצען א מאל אין דער ווייבערשער שוהל, א שבת אדער א יום-טוב, און צוזעהן דארט ווי א סך אומגליקליכע ווייבער, וואס האבען זיך קוים ארויסגעריסען פון דער היים: די מיט א פינ-סטערע דאליע פון איהר מאן, יענע א וויסטע עגונה, איינע מיט א שווער טראגען, די אנדערע מיט א פערביטערט געמיטה פון איהר'ם א זייגענ-דיגם, קראנק קינד, וואס לאזט זי דורך די נעכט נישט שלאפען און פער-מאטערט זי נעבעך, די מיט געשוואלענע, אבגעבריהטע הענד פונ'ם שטעהען ביים אויבען און יענע מיט א פערזארגט, אויסגעבלייכט פּנים פון

דער שווערער פּאַנשטשענע, פּונים שטענדיגען געהן אין יאָך, — ווי די דאָ=
זיגע אַלע פּעראומערטע דערשלאָגענע נעבעך שטעהען אַרום דער זאָ=
גערין דאָרט, יאָמערען, קלאָגען מיט אויפגעהויבענע אויגען צום באַרמ=
האַרצדיגען, געטרייען פּאָטער אין הימעל, בּעוואַשען זיך מיט טרעהרען
און וויינען פון זיך אַרויס די נשמה — ווען זיי, די מאַנסבילען זאָלען עס
בּעטראַכטען און צוזעהן מיט זייערע אייגענע אויגען, וואָלט, כ׳לעבּען,
זיי זיך נישט געעפענט דאָס מויל צו שפּעטען פון די ווייבערשע תחינות...
אַ דאַנק אייך, רב מענדעלי! וואָס איהר האָט אין מיר נישט פאַרגעסען,
איך וועל אייך באַלד אַריינשיקען פאַר דער תחינה — אַזוי האָט די
רבּי׳צען אַ זאָג געטאָן צום סוף, ווענדענדיג זיך צו מיר, און איז
שטילערהייט אַרויסגעגאַנגען

אַלע מענשען אין דעם שטיבּעל זענען געבּליבּען שטיל, ווי דאָס
לשון האָט זיי אָבּגענומען. די רבּי׳צען מיט איהרע רעד האָט אויף מיר
אָנגעוואָרפען עפּיס אַ מרה שחורה. איך בּין מיר געזעסען אומעטיג אין אַ
ווינקעל און צוקייט דער רבּי׳צענס איטליכס וואָרט. איהרע ווערטער זענען
געווען אָנגעזאַפּט ווי אַ שוואָם מיט שאַרפע, בּיטערע געפיהלען, האָבּען
מיך געשטאָכען, געציפּט און אָנגעהאַפּט בּיים האַרץ, וואָס מעהר איך
האָבּ זיי צוקייעט. מיר איז דעמאָלט געווען צו מוטה עפּיס גלייך ווי
מען וואָלט פאַר מיינע אויגען געפּאַלמעסט אַ לעבּעדיגען מענשען, אַרויס=
גענומען דאָס וואַרמע, נאָך צאַפּלענדיגע האַרץ, עס געעפענט, געשני=
טען אַריינצוקוקען און זעהן אַלצדינג, וואָס דאָרט אינווענינג געהט=פאָר.
איך בּין זיך מודה, דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבּען איז מיר אויסגע=
קומען, ערנסט צו בּעטראַכטען די שפּל׳ע לאַגע פון די ווייבּער, צו פאַר=
שטעהן זייער האַרץ, און צו האָבּען אויף זיי רחמנות. עפּיס נאָר טאַקי
אַזוי, רעכען איך, מוז זיך פיהלען אַ גוי, אַ גוטער געלערענטער גוי,
אַז ער הייבּט אָן צו בּעטראַכטען די לאַגע פון יודען, צו שעצען זייער
ווערטה און זיי צו בּעדויערן פאַר די צרות, וואָס זיי, שלאַפינקע, שטע=
הען-אויס פון די אומות=העולם — די שטאַרקע בּעלי=הבּתים זייערע...

דער עולם אין שטיבּעל הייבּט זיך אָן צו ריהרען און איך שלאָג
מיך אַרויס פון די געדאַנקען.

— וואָס זיפצט איהר אַזוי, רב חנאָ? — האָט איין נגיד זיך אָנגע=
רופען און אַליין אויך עפּיס ווי אַ קרעכץ געטאָן.

— עט, רב בעריש — האָט רב חנאָ געמאַכט מיט אַ קנייטשעל — איך וויים, כ'לעבען, נישט, וואָס יצחק=אברהם וויל האָבען מיט זיין מעשה. עפּים קומט דאָ פאַר אַזעלכע ווערטער, וואָס פּאַסען כּלל נישט פאַר איהם. וואָס זאָגט איהר, רב בעריש, צו די שטעכווערטלעך? איהר זענט אַ מבין, וואוהין זיי דערלאַנגען? ווער וויסט ביז וואַנען דאָס לייענען וועט נאָך געדויערן. איך האָב היינט אסור נישט קיין צייט. איך זיץ דאָ ווי אויף שפּילקעס.

— איך זיץ אויך, כ'לעבען, ווי אויף שפּילקעס — האָט רב בעריש געענטפערט — אויב איך בין אַ מבין, רב חנאָ!... פע, פע! איך וואָלט מיך אַזוינס פון יצחק אברהם'ן קיינמאָל נישט געריכט! ער איז, דאַכט זיך, נישט געווען קיין נארישער מענש און פערשטאַנען אַנ'עסק... אפשר וואָלט אַ סברה געווען, מיר זאָלען איצט טאַקי אַוועקגעהן. מיר זענען דאָך בעשעפטיגטע מענשען. אָט, כ'לעבען, פאָלגט מיך, לאָמיר אַוועקגעהן.

— חלילה, חלילה! — האָבען זיך עטליכע נגידים אָנגערופען — עס וועט אויסזעהן, אַז מיר האָבען זיך געפונען געטראָפען. אדרבה, דוקא זיצען אויסהערען ביז אין סוף אַריין. דאָס בעסטע איז זיך נישט=וויסענדיג מאַכען.

רב חנאָ האָט ווייטער אַ זיפץ געטאָן און רב בעריש האָט מיט דער האַנד זיך אָנגענומען ביי דער נאָז און געברומט עפּים אונטער זיך, ווי איינער, וואָס איז שטאַרק ברוגז.

— אַ, גוט מאָרגען, גוט מאָרגען! — זאָגט רב פייבוש אַריינקומענדיג אין שטיבעל זעהר פרעהליך, בגלופין, און דאָס פּנים פלאַמט איהם, ווי ביי איינעם, וואָס איז אַביסעל פאַרלעקט — איך בין ביז איצט טרוד געווען און נישט געקענט מיך אויסרייסען אַהער. וואָס איז די מעשה? — האָט ער געמאַכט אַ קוק געבענדיג אויף די נגידים — וואָס זיצט איהר עפּים אַזוי אומעטיג?

וואָס איז די מעשה, רבי פייבוש, וואָס איהר זענט אַזוי פרעהליך? — פרעגען איהם די נגידים. כּלומר'שט פאַרשטעהען זיי ניט, וואָס איז די מעשה, אז ער האָט אין חברה=קדישא געחאַפּט אַ לעק.

— מען האָט שוין, אַ פּנים, דערווייל אָבגעלייענט אָהן מיר — זאָגט

רב פייבוש — אַ שאָד, כ'לעבען, וואָס איך האָב נישט געהערט. עס האָט געמוזט זיין זעהר שען.

— אזא יאָהר זאָלט איהר האָבען — ברומט רב בעריש שטיל אונטער דער נאָז.

ניש'קשה, רב פייבוש, ס' איז פאַר אייך, מיין איך, נאָך אויך גע־נוג איבערגעבליבען — טרייסט איהם מיט אַ ביטער שמייכעלע איינער פון די נגידים, וואָס מיט אַ פערקרימטע, עסיג־זויערע צורה.

— אַ, גוט מאָרגען, רבי! — זאָגט רב פייבוש יום־טוב'דיג צום רב, וואָס איז צוגעקומען צום טיש — זייט מיר מוחל, רבי, וואָס איך האָב מיך פאַרשפעטיגט. ביז אַצינד בין איך פערטראָגען געווען אַלץ ווע־גען יצחק אברהם'ן. חברה האָט ערשט למזל זיך אויסגעגלייכט וועגען דעם קבורה־געלד. ביידע צדדים האָבען אַביסעל זיך איינגעשפאַרט, פער'־עקשנ'ט. חברה איז אָבער געווען גערעכט און האָט טאַקי אויסגעפיהרט. פון וועמען דען זאָל חברה אָבלעקען אַ ביינדעל, אז נישט פון אַזאַ פע־טען בר־מינן? — אַ שאָד, כ'לעבען, רבי, וואָס איהר האָט דערווייל גע־לייענט און איך האָב נישט געהערט. אַ־וואַ, אַ־וואַ! אַזאַ מעשה, כ'לע־בען, מעג מען הערען — מתוק מדבש! פשוט מחיה געווען האָב איך מיך געכטען הערענדיג זי פון אייער כשר'ן מויל. דער סוף מוז זיין גאָר אַנ־טיק. אַ שאָד, כ'לעבען, אַביסעל פערשפעטיגט, אַ־וואַ.

— אודאי, רב פייבוש — רופט זיך אָן דער רב, זעצענדיג זיך אויף זיין שטול — אודאי האָבען מיר דערווייל אָהן אייך היבש אָבגעלייענט, נאָר ניש'קשה, ס'איז נאָך געבליבען שירים. אָט וועל איך מיך טאַקי נעהמען לייענען ביז אין דעם סוף אַריין.

מז

דער רב האָט נישט געמאַכט לאַנג קיין שיהות און אָנגעהויבען ווייטער לייענען אַזוי:

בטבע איז איסר געווען אַ פערביסענער, זעהר אַ בעהאַלטענער מענש, מען האָט ביי איהם קיינמאָל נישט געקענט וויסען דאָס מינדעסטע, וואָס ער דענקט און ווי מען האַלט מיט איהם. וואָס ער האָט געמיינט, האָט ער נישט גערעדט, און וואָס ער האָט גערעדט, האָט ער נישט געמיינט. אפילו דאָס ווייב זיינס האָט ביי איהם גאָרנישט געוואוסט, ער האָט פון איהר און פון זיינע קינדער זיך געהאַלטען תמיד ווייט. אַלע אין שטוב האָבען פאַר איהם געהאַט דרך־ארץ — ער האָט נישט גערעדט, נישט גע׳טענה׳ט קיין סך און קוים האָט ער עפּיס אַרויסגערעדט אַ וואָרט, האָט עס געמוזט בעשאַפען ווערען, טאַקי גיך אין דער הייסער רגע. זיין פנים איז שטענדיג, אין אַלע צייטען און אין אַלע אומשטענדען, געווען אַלץ איינס: תמיד ערענסט און ווי עפּיס פערטראַכט. קיין הויך געלעכטער האָט מען פון איהם קיינמאָל נישט געהערט. זעלטען־זעלטען נאָר פלעגט ער מיט אַ פערמאַכט מויל טאָן עפּיס אַ שמייכעל, נאָר דאָס זויערע שמייכעל איז אָבער געווען נישט מעהר ווי אַ ציה מיט איין זייט פון די דינע ליפּען, דער איבעריגער טייל פנים האָט דערפון אפילו נישט געהאַט קיין רמז דרמיזא, איז געבליבען אייז קאַלט, די אויגען גלעזערנע, אַזוי ווי פריהער.

אַ גוטען ברודער אָבער האָט איסר געהאַט, אין וועלכען ער האָט געקלעפּט מיט לייב און לעבען. מיט איהם איז ער שוין געווען בערעדעוודיג, זיך נישט פאַרשטעלט אויף קיין האָר. מיט איהם האָט ער ליעב געהאַט צו פערברייננגען אָפט די צייט ביי אַ גלעזעל ווייַן, און אַריינצולאָזען זיך אין אַ שמועס. מיט איהם איז איסר עפּיס ווי איבערגעביטען געוואָרען און איז געווען גאָר ניט דער איסר. פאַר איהם איז געווען

זיין האַרץ אָפען אויף ביידע טויערען און ער, דער גוטער ברודער זיינער, האָט אהין געקענט אַלע צייט פראַנק און פריי אַריינגעהן, איבערלייענען דאָרט און וויסען איסר׳ס אַלע סודות. ווער שמועסט, אַז איסר איז נאָך געוועז אַ קאָפּ פאַרלעקט, דענסטמאָל פלעגט ער שוין גאָר אַוועקנעהמען די האַנד פונ׳ם האַרצען און וואָס אויף דער לונג דאָס אויף דער צונג. ער פלעגט געוועהנטליך מיט זיין גוטען ברודער זיך פערקלייבען צו זיך אין צימער, גאַנץ אָבגעזונדערט, אַוועקשמועסען און אויסרעדען זיך פריי דאָס האַרץ. פאַר מיר אָבער איז עס קיין סוד נישט געוועזן. איך האָב שוין לאַנג בעקומען די נאַטור, צו שטעהן אונטער דער טיר און זיך צוּהערען צו דעם, וואָס מען רעדט

איך וויל דאָ אייך איבערגעבען אַ מכּצת פון איסר׳ס שמועסען מיט זיין גוטען ברודער, צו וועלכע איך האָב מיך אונטערגעהערט, וואָס דאָס וועט אייך אַביסעל חאָטש דערקלערען איסר׳ס גאַנג, איסר׳ס שטה אין דעם לעבען און איסר׳ס בלוק אויף דער וועלט, אין וועלכען איך האָב אייזענפעסט מיך געהאַלטען.

— הער נאָר אויס, גוטער ברודער! — האָט איסר וואָרגער זיך אָנגערופען איינמאָל, אַז ער איז געקומען מיט זיין גוטען ברודער עפּיס פרעהליך, אַביסעל פערקנאַקט, און מיט איהם זיך אָנידערגעזעצט בּיי זיך אין דעם בעזונדערען צימער. הער נאָר, דו, טפּש איינער! איך זאָג דיר, אַז אַזאַ טייער, אַזאַ גוט פאָלק, ווי יודען זענען, איז אויף דער גאַנצער וועלט נישטאָ. טאַקי זעהר אַ גוט פאָלק, אַ גאָלדענס, בנאמנות מען קען פון זיי האָבען — אַ גראָשען...

— זאָג בעסער, איסר, אַ נאַריש פאָלק, ס׳איז נאָך אַזעלכע נאַציאָנים ווי יודען אויף דער גאַנצער וועלט גאָר נישטאָ!

— גערעכט, גוטער ברודער! וואָס אמת איז טאַקי אמת. ס׳איז נאָך אַזאַ טייער, אַזאַ גוט, אַזאַ נוצליך, אַזאַ גאָלדען, אַזאַ נאַריש פאָלק ווי אונזערע אתה־בחרתנוקעס, גאָר נישטאָ, נישטאָ, נישטאָ!

— וואָס האָסט־דו עפּיס אַזוי זיך צורעדט, איסר, אין די שבחים פון כנסת־ישראל? געניג גערעדט! דערצעהל נאָר בעסער, מיט וואָס האָט זיך אויסגעלאָזען דער סוף פון רער היינטיגער אסיפה?

— וואָס פאַר איין אסיפה?! וואָס פּלוידערסט־דו מיר עפּיס, גוטער ברודער?

— רעד רבורים, איטר: וואָס הייסט, דו האָסט פארגעסען די אסיפה, היינטיגע אַסיפה מכח דעם פלייש?

— ווייס איך פון וואָס דו רעדסט, טפש איינער! אַ וויכטיגע זאַך אַביסעל די אסיפה! זי האָט געהאַט אַזאַ ממשות, מ'שטיינ'ס=געזאָגט, ווי אַלע אַנדערע זייערע אסיפות. חע=חע, יודישע אסיפות!... דו האָסט בעדאַרפט שטעהן דאָרט און זעהן עפּים שענס. אַריינקומענדיג אַהינצו, האָב איך געטראָפען אַ גערודער. דער עולם האָט געזוזשעט, געזוזשעט סכּנות, ווי די פליגען! איך האָב מיך מישב געווען, וואָס וועל איך דאָ מיך שטעלען אים בּרייען מיט דעם גאַנצען פּעקעל שוטים, און נישט לאַנג געטראַכט טהו איך אַ זאָג גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין: מה רעש, אַז מעהר מיט עטליכע גראָשען? ס'איז נאָך נישט גאָר אַזאַ אומ=גליק. גלויבט מיר, יודען, אַ סך אַ גרעסערער אומגליק קען זיין, אַז דער בּעל=טאַקסע וועט אין כּעס ווערען און חלילה זיך וועלען אָבזאָגען! גלויבט מיר יודען, ס'איז אַזוי. — תּאמר מיינסט=דו, איך האָב געוואוסט, וואָס איך רעד, פאַר וואָס ס'איז אַזוי? אסור! נו, האָסט=דו בּעדאַרפט זעהן, ווי עטליכע שענע בּעלי=הבּתּים, וואָס האַלטען זיך פאַר קלוגע, גענוטע מענשען, האָבען געמאַכט ערענסטע פּנים'לעך, זיך גענומען פאַר די בּערדלעך און מיט אַ נאַריש קנייטשעל זיך אָנגערופען: טאַקי אמת, ס'איז אַזוי. מען האָט גאָר נישט צו רעדען, אַזוי, ס'איז געווים אַזוי... דער איבּעריגער עולם האָט אַקעגען דעם נישט געהאַט, וואָס צו ענטפערן, גלייך ווי אַקעגען אַ געוויסער, שוין איין אויסגעמאַכטער זאַך, און זענען אַלע כּמעט ווי געבּליבּען עפּים ווי דערוואָרגען. עמיצער זאָל עס זיך בּערעכענען, האָטש זיך אַליין פרעגען: פאַר וואָס איז דאָס אַזוי? איינער נאָר, עפּים אַ שייגעץ, אַ ממזר בּן=הנדה, אויף וועלכען איך האָב שוין לאַנג אַנ'אויג, האָט נישט געוואָלט נאָכגעבּען און אַלץ גע'טענה'ט: ס'איז גאָר נישט אַזאַ אומגליק, אדרבּה, אדרבּה... איז דען אַ בּעל=טאַקסע מסיני? ניש'קשה, אָהן אַ בּעל=טאַקסע קענען מענשען אויף דער וועלט אויך לעבּען. נאָר די קלוגע, גענוטע בּעלי=הבּתּים, וואָס פאַרשטעהען אַנ'עסק, האָבּען אויף איהם געקוקט, ווי אויף אַ יונגעל, נישט קיין גענוּ=טען מענשען, מיט וועמען ס'איז גאָר נישט כּדאי צו רעדען, און האָבען איהם אפילו נישט מזכּה געווען מיט אַ וואָרט. פונדעסטוועגען, הערסט=דו, וויל איך דעם דאָזיגען שייגעץ פערזאָרגען, דו וועסט מיר מוזען, גוטער בּרודער, אויף איהם אָנשרייבּען אַ שיר=המעלה, צולעגען איהם אַ גוט קנייטעל, עס זאָל רייסען, גוט אָנרייסען... דו ווייסט דאָך, איך האָב דערצו אַ שווערע האַנד.

— דאָס, איסר, איז אַ שפּעטערדיגע זאַך. מסתּמא וועט שוין זיין רעכט. לאָמיך שוין נאָר דערלעבען הערען, מיט וואָס די אסיפה האָט היינט זיך אויסגעלאָזען.

— וואָס פאַרשטעהסט־דו דאָ נישט, טפּש איינער! ס'איז דען נאָך אַזאַ גוט, גאָלדען פאָלק ווי יודען ערגיץ דאָ? מען האָט אַלצדינג נאָכ־געגעבען, אַרויפגעצויגען נאָך עטליכע גראָשען, מעהר נאָך, וויפיעל מיר האָבען אַליין זיך געוואונשען, און מען איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען שטאַרק צופרידען. איך בין, טפּש איינער, אודאי צופרידען...

— אודאי, איסר, מעגסט־דו צופרידען זיין, אָבער...

— וואָס אָבער? — טפּש איינער! וואָס אָבער? אָבער אַ רחמנות! ווילסט־דו אפשר זאָגען? האַ, אַ רחמנות אויף אַ שטאָדט אָרעמע לייט! געה שוין געה, נאַרעלע איינער, מיט דיין נאַרישען פּוסטען וואָרט רחמנות! רחמנות, זאָג איך דיר, האָבען אויסגעטראַכט נאָר שלאַפּע, שלים'מזל'ניקעס, שאָף, וואָס וויל זיי פיהלען זייער שלאַפקייט, אַז זיי זענען טויגעניכסטען, אָהן כח, אָהן בריה'שקייט צו דערלאַנגען זייער וואונש, צונעהמען אַלצדינג וואָס זיי פערלאַנגען; פיהלען, אַז זיי פעהלען אי נעגעל, אי צייהן, זיך צו ראַנגלען און וועהרען, — דעריבער האָבען זיי, אָט די שאָף, אויסגעטראַכט דאָס וואָרט רחמנות, עס גענומען פאַר אַ כלי־זין, צו שרייען, מוסר'ן, בעטען רחמים, מאַכען רחמנות־פּנים'לעך, און מיינען דערמיט צו פועל'ן... ס'איז אָבער שווינדעל, גוטער ברודער, לויטער שווינדעל! מען פאַרשטעהט, ניש'קשה, אַזעלכע אָנשטעלען. מען פאַרשטעהט, פאַרשטעהט אַזאַ מוסר מיט אַזעלכע מוסר־זאָגער... איך בין שוין, ברודער, אַנ'אָנגעלערענטער, אַנ'אויסגערייכערט לולקעלע, אַ שטיקעל מבין, ברוך־השם, אין דעם סדר העולם, כאָטשע נישט אַזאַ גרויסער למדן. מען ברויכט גאָר דערצו נישט קיין גרויסע לומדות, נענוג, כ'לעבען, נאָר אַ גלייכען שכל, אַ שטיקעל תּפיסה, קען מען שוין תופס זיין, אין וואָס די גאַנצע וועלט בעשטעהט. זי בעשטעהט פון צוויי צדדים: פון שטאַרקע און פון שלאַפּע, פון וועלף, חיות רעות און פון שאָף, בהמות טהורות — די נעהמען און יענע גיבען דאָס הייטעל. אַנדערש קען עס גאָר נישט זיין. בייט איבער די יוצרות, וועט אויס־קומען פונקט דאָס אייגענע. לאָז דער שלאַפּער, אַ־שטייגער, נאָר בע־קומען כח, הע־הע! שווימט ער אַרויף פון אויבען, ווערט ער דער פריץ און צופיהרט זיך די הענטלעך; לאָז דאָס שעפּעלע דערטאַפּען נעגעל און

ציהן, וועט עס שטארק קראצען, שארפען די צייהן און אראבציהען די הויט. פריוו, א שטייגער, איינעם פון די רחמנות=שרייער, פון יענע שלים׳מזל׳ניקעס און מוסר=זאגער, פריוו זיי געבען עפּיס א התמנות אין קהל. אויף אנ׳אנדערענס א שטעלע, אבי ער וועט נאר דערשמעקען זיין כח, אז ער האלט די בייטש, הייבט ער שוין אן צו שמייסען און צו געוועלטוגען ביד רמה. נעהם איינעם א נעבעכעל און גיב די טאקסע איהם איבער, הייבט ער דאס אייגענע טאקי אן, לעהרנען בלק מיט דעם עולם — צופּען, רייסען און ארויסציהען די קליי פון די ביינער. „ני דאי׳ באך איז איוואנא פאנא!״ איז דא א ווערטעל. זעהר א גלייך, אמת׳דיג ווערטעל! משוגע צי חסר=דעה האט „פאן״ בעדארפט זיין איוואנען איבערגעבען די בייטש. בלייב דיר ביי דיין רחמנות=פנים׳ל, דו גוטע כשר׳ע נשמה, דו פרום שעפעלע, זאג דיר מוסר, זידעל, שריי וויפיעל דו ווילסט, פון דיינע נעגעל און צייהן, ווען דו זאלסט זיי נאר בעקומען, וואלט, כ׳לעבען, טויזענטער מאל נאך ערגער געווען!...

— חלילה, איסר, וואס פאלט דיר איין? איך מיין גאר נישט קיין רחמנות. נאט אייך גאר רחמנות! עפּיס אנדערש גאר מיין איך. דו איסר, זאג איך, מעגסט אודאי זיין צופרידען. מהיכא תיתי. אבער איך, איך!...

— רעד=זשע, טפש איינער, ווערטער!... אזזוי! דו ווילסט אויך צופרידען זיין? געה=זשע, זיי מוחל, צו אלדי שווארצע יאהר אהין... שטעק אריין די לאפּע, וועסט דו אויך חאפּען א לעק. ביסט נישט קראנק, כ׳לעבען, אליין צו בעשטעהן דיין שטעדטעל. דער רוח, ניש׳קשה, האט דיך אויך נישט גענומען. מארגען, ברודער, געהט א נייע סדרא פון זעהר פיעל קהל׳שע ענינים, מען וועט מוזען, פארשטעהסט, אביסעל צו=קנעליען. היינטיגע וואך געהט ביי אונז תרומה. ווען, זאגסט דו, טפש איינער, ווען האבען מיר פרשה שקלים?

ווידער א מאל אין א שמועס מיט זיין גוטען ברודער, זיצענדיג מיט איהם אין שטיבעל ביי א גלעזעל וויין, שטארק אויפגעראמט, האט איסר׳ן זיך געעפענט א מויל און אנגעהויבען צו רעדען אזוי

— זעהר קלוג, טפש איינער, האסט דו געטאן, וואס דו ביסט אצינד געקומען, איך געה ארום מיט א פול הארץ מחשבות, ווי א קוה מיט פולע אייטער, עס בורטשעט אין מיר, בורטשעט און קען מעהר זיך נישט איינהאלטען. איך מוז שטילערהייט א מאל חאטש דאס הארץ אב־

ריידען. אזוי פיעל הערען און זעהען ווי איך און שטענדיג שוויגען, טראָגען אין זיך, איז איבער אלע מענשליכע כוחות. זאָל איך נישט האָבען, צו אלדי שווארץ יאָהר, אזא שווערע האנד, וואָלט איך אויף פּאַפּיר מיך אַמאָל אויסגעגאָסען און אָנגעשריבען אַ שען „טריאַטער" כ'לעבען... פּאַסמאַקעווע נאָר דעם ווייַן, ברודער! האַ, וואָס זאָגסט דו אויף איהם? דאָס האָב איך היינט בעקומען אַ מתנה פאַר עפּיס אַ געשעפטעל

— זעהר אַ גוט גלעזעל ווייַן, איסר... פאַר אַ געשעפטעל, זאָגסט דו, וואָס איז דאָס געווען פאַר אַ געשעפטעל?

— עט, אַ געשעפטעל! לעמיל'ס עפּיס אַ משפט. לעמיל, דער שוטה, האָט מיך שוין לאַנג געבעטען, איך זאָל איהם דרינגען אַ טובה טאָן, גלייך ווי איך וואָלט געווען אין „סוד" דער גאַנצער טהוער. די נאַראָנים בייַ אונז אין שטאָדט מיינען, אַז אַלצדינג איז אָנבעלאַנגט אין מיר, אבי איך וויל נאָר, קען איך העלפען. באשר עטליכע שרייבערלעך עסען בייַ מיר אַמאָל שבת פיש, ווייל די נשמה גערט זיי אוים נאָך יודישע פיש, מיינען שוין אונזערע נאַראָנים, אַז איך בין מיט אלע דאָרט פון גרוים ביז קליין איין לעבען. ביים פּראָקוראָר פּישש, אַ כל־ולך! מיט דעם פּאָליצמייסטער אויסגעקאָכט — ברידער! אַלצדינג געווענדעט זיך אין מיר. נאָר זאָל זיין אזוי, טפּש איינער. זאָלען זיי, די נאַראָנים, טאַקי אזוי זיך מיינען און מיך קומען אַלץ בעטען טובות. ביי מיר איז פאַר זיי תמיד איין ענטפער: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן! מיט אַ ממה־נפשך, פאַרשטעהסט דו, זאָג איך עס — שפּילט יענער אוים, הייסט עס: איך, איסר, האָב געזעהן, חאָטש איך האָב אזוי פיעל געזעהן, ווי איך זעה מיינע אויערען, און נעהם דערפאַר אַראָב פון אויבען אַ מנה יפה. אי וואָס, יענער פערשפּילט, פערליר איך דאָך נישט מיין ווערטה, מיינע תקיפות. יענער דענקט זיך אזוי: איך האָב פערשפּילט נאָר ווייל רב איסר האָט נישט געוואָלט זעהן, אָבער ווען רב איסר וואָלט טאַקי באמת געוואָלט זעהן, וואָלט איך גאַנץ זיכער טאַקי אויסגעשפּילט. נו, האָט יענער אויף מיר אַביסעל פאַראיבעל, לאָז ער מיך קומען ווערגען, לאָז ער מיך רופען קנאַקניסעל! אָבער איך האָב מיין שם „תקיף" נישט פּער־לוירען. עט, ער וועט זיך איבער'רוגז'ן, נאָך אַמאָל טאַקי קומען בעטען מיין לאַסקע און איך וועל איהם ווידער נאָך אַמאָל טאַקי ענטפערן: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן. פאַרשטעהסט־דו, ברודער? — לעמיל'ן

האָב איך אויך אַזוי געענטפערט: מיר וועלען זעהן! און איהם דערבײ טאַקי בתורת עצה אַנצוהערעניש געגעבען, אָבצושטעקען עפּים דאָרט דעם, יענעם, פאַרשטעהסט-דו? דאָרט וואו מען בעדאַרף... איך האָב זעהר גוט געזעהן, אַז מײן זעהן אַלײן קען אַזוי פיעל העלפען, ווי אַ טויטען באַנקעס. לעמיל, דער שוטה, אָבער איז בײ זיך געווען גאַנץ זיכער, אַז איך זעה און בעט דעם גביר מײנעם, ער זאָל אויך זעהן. הײנט בײ טאָג, אין דער גאַס, האָסט דו בעדאַרפט זעהן, ווי לעמיל מיט'ן ווײב זענען בײדע מיך בעפאַלען פאַר אַנ'עדה יודען מיט אַ שמחה, אַ פרײד און מיט טרעהרען אויף די אויגען: „רב איסר, טאַטעניו, נשמה'ניו! טאַקי פריהער גאָט, דערנאָך אײך, נשמה'ניו, האָבען מיר צו פערדאַנקען מיט אונזער עסק, וואָס מיר האָבען הײנט אויסגעשפּילט. ווען איהר, רב איסר, זאָלט זיך דאָ נישט געווען אַרײנלעגען, וואָלטען מיר נעבעך געקענט געהן מיט די האָר. מיר זאָגען און מיר וועלען עס טאַקי דער גאַנצער וועלט זאָגען: אַז נאָר רב איסר, אײן רב איסר! פערשטאַנען האָב איך, אַז געהאָלפען אײגענטליך דאָ האָט געהאָלפען מײן אָנצוהערעניש — לעמיל האָט, אַ פּנים, אָבגעשטעקט, גוט אויסגעפאָלגט מײן עצה. האָסט בעדאַרפט זעהן, ברודער, בשעת מעשה, ווי זײ האָבען מיר דאָ אַזוי געדאַנקט, וואָס פאַר אַ קנײטשעלע איך האָב געמאַכט, גלײך ווי אײנער רעדט: אי! וויפיעל געזונד און לעבען האָט מיר אײער עסק געקאָסט! וויפיעל מיה האָב איך דערבײ געהאַט ביז איך האָב גע'פּועל'ט! — לעמיל האָט מיר שפּעטער אַביסעל אָבגעשיקט אַהײם מײן רח"ש און דערצו נאָך עטליכע פלעשלעך גוטען ווײן. נו, טפּש אײנער, האַ?... וואָס זאָגסט דו אויף דעם ווײן?

— הלואי, איסר, לאָז מען אַזוי האָבען צו זאָגען אויף דיר, אויף דײנע נאַראָנים און דעם גאַנצען שווינדעל... לחיים!

— ווער דערוואָרגען, טפּש אײנער! שווינדעל, זאָגט ער, שווינדעל! פאַר וואָס הײסט דאָס בײ דיר שווינדעל? וואָס זענען דען די אַלע עסקים, אַלע מסחרים, האַק-און-פּאַק פון אויבען ביז אַראָב, נישט קײן שווינדעל? איך זאָג דיר: אַלע עסקים! אַלע, אפילו אין עולם-הבא-זאַכען אויך. פאַרשטעהסט דו?... אויף וואָס בעשטעהען דען אַלע מסחרים נאָך נאָר פון דער התחלה, ווי אַזוי ווערען זײ געפיהרט און מיט וואָס לאָזען זײ זיך אוים לסוף? אפשר אויף דעם אמת, מוזט דו זיכער מײנען? נײן, ברודער! אמת איז נאָר אַ ווערטעל, וואָס איטליכער פאַרשטעהט עס אויף

זיין גאַנג, אויף אַזאַ אופן ווי איהם טויג, ווי עס פּאַסט איהם צום ענין. דער אמת'ער אמת איז גאָר נישטאָ און קען טאַקי גאָר נישט זיין, ער וואָלט אויך געשאַדט, פאַר אונזערע פיהרונגען, פאַר אונזערע מסחרים וואָלט ער גאָר נישט געווען קיין גוט אַרטיקעל. טויזענטער קאָנטאָרען, טויזענטער קלייטען און טויזענטער אַנדערע זאַכען אַזוינע, וועלכע דו זעהסט היינט ביי אונז, וואָלטען ווי שפּין-געוועב זיך פונאַנדערגעפלויגען, און עס וואָלט פון זיי קיין זכר, קיין שריד ופליט נישט איבערגעבליבען. אַ סך נגידים אונזערע וואָלטען מיט די טאָרבעס זיך אַרומגעשלעפּט. גאָט ווייסט, וואָס נאָך און נאָך אַזוינס וואָלטען געווען... אפשר אויף אַרבייטען, מיינסט דו, בעשטעהט עס אַלצדינג? אויב אַזוי, ביסט דו אַ נאַר! אַרבייטען אַרבייט אַ בעל-מלאכה: אַ האָלץ-העקער, אַ שטייגער, אַ וואַסערפיהרער, אַ טרעגער, וכדומה. מיט אַרבייט וועסט דו קיין סך נישט פערדינען, דו זאָלסט אפילו צווּעצטערהייט אַרבייטען, וועסט דו פאָרט צעהן מאָל אין טאָג פגר'ן פאַר הונגער. געה גיב זיך טאַקי אָב, אַ שטייגער, מיט אַ לעמיל'ס אַנ'עסק, וועסט דו דערויף אַרבייטען, שוויצען — וועסט האָבען דאָס לויפעניש, זיך אָבשרייבען די פינגער און לסוף, אַז עס וועט דיר שוין געראָטען, וואָס וועט דיר קלעקען דאָס פערדינסט? די חלה וועט דיר נישט קלעקען אויף דער המוציא, חלילה, אָבער, אַז געראָט דיר נישט, איז פערלוירען דיין מיה און בלייבסט נאָך ביי דער וועלט אַ קאַטשאַן, אַ טויגעניכטס, וואָס פאַרשטעהט נישט מאי דקא-אמרי רבי'צען און קען אַ קאַץ אַנ'עק נישט צובינדען. דו האָסט פוילע פיש און פער-שטונקענע הערינג... קנייטש, ברודער, נישט אַזוי דעם שטערען! איך זאָג דאָ דיר גאָר ניט אַזאַ פילוסופיא, נאָר פּראָסטע, ריינע ווערטער. פילוסופיא טויג אויך אויף כפּרות. צו-גרויסע חכמות איז דוקא אַ גרויסער חסרון, די וועלט האָט עס פיינט, היט זיך דערפאַר ווי פאַר פייער, און איז טאַקי גערעכט. גרויסע בריות, געלערענטע מענשען געהען אַרום אין צוריסענע שטיוועל אָהן פאָדעשוועס. פיעל בעסער געהט עס אין דער וועלט דעם קליינעם מענשעלע. מען בעדאַרף גאָר אַזוי נישט טויגען, זיין אַ גרויסער חכם, אַ בריה. דער עיקר, וואָס מען מוז אָבער האָבען, איז: אַ פּיסקעלע אויף שרויפלעך, עס זאָל זיך דרעהען, ווען עס קומט אויס, אין אַלע זייטען; אַ צינגעל אָהן ביינער, עס זאָל זיך וואַרפען אַהין-אַהער, אַ לעק דעם, אַ לעק יענעם; אַ רוקען, וואָס זאָל קענען, אַז מען בעדאַרף, זיך בויגען, איינהויקערן אין צעהנטען... — חנפה'נען, צבוע'טשען, לינגערן, הייסט עס! — וועסט-דו זאָגען, מאַכענדיג דערביי אַ פרום

פנים׳על. נו, לאָז זיך זיין אזוי, וואָס זאָל מען טאָן! געלד מוז מען האָבען, אָהן געלד ביסט־דו דאָך אודאי גאָרנישט, נאָך טויזענט מאָל קלענער, ווי דאָס קליינסטע קליין מענשעלע. דו ביסט אי קליין אי געמיין. וואָס איז, ברודער, אין דער וועלט אַ קבצן? דו קענסט דען דיר גאָר אזוי משער זיין, אַ פּנים, ווי נגידים האָבען פיינט אַ קבצן! דאַכט זיך, זיי רעדען אַמאָל מיט איהם און האָבען אויף איהם אַמאָל כּלומר׳שט רחמנות, אין אמת׳ן אָבער קענען זיי איהם נישט ליידען, ער איז זיי גרויס אין די אויגען און מ׳אַכטען: צו וואָס דרעהט זיך אַזאַ נפש אויף דער וועלט גאָר אַרום? עפּיס קומט ער זיי פאַר, ווי אַנ׳אָנשיקעניש — אַנ׳איבערביינדעל, אַ שטיק ווילדפלייש און עס גיט זיי עפּיס אַ שטאָך אין האַרץ, אַז זיי דערזעהען איהם. זיי דאַכט זיך אַלץ, אַז ער איז אויסען אויף זייער לעבען — אויף זייער בייטעל; אַז ער איז להוט נאָך זייער נשמה — נאָך זייער געלד. איך האָב אָסור נישט קיין ווערטער דיר עס אזוי וויים אַרויסצוזאָגען. ביסט־דו, ברודער, אַ קבצן, ביסט־דו אָבגעשטאָרבען פון דער וועלט. דיינע פריהערדיגע פריינד, באַם זיי זענען רייך, האַלטען זיך פון דיר וויים. מאַכען זיי דיר אַמאָל אַ וויזיט, האָט עס נאָר אַ פּנים, ווי אַנ׳אויפגעקומענע גבירה כאַפּט זיך אַמאָל אַראָב ערגיץ אין אַ קליין שטעדטעל, אויף קבר־אָבות צו אַ געשטאָרבענעם טאַטען, אַ קבצן, אויספּוצענדיג זיך דערביי אין פּערל, אין דימאַנטען, דאָס אָרעמע קליינע שטעדטעל זאָל אָנקוקען, זאָל פון איהר הנאה האָבען... אין חומש צי אין שיר השירים, דאַכט זיך, שטעהט אויך, ווי זאָגט מען עפּיס: העני חשיה נח־מעס (עני חשוב כּמת), דאָס הייסט אַ קבצן שמעקט מיט קברות־בלעטלעך... אין געלד, ברודער, בעשטעהט די גאַנצע חכמה, אַלצדינג... האָסט דו געלד, האָסט דו די וועלט און יענע וועלט. נאָר היינטיגע צייט געלד צו האָבען הייסט, ווי עס האָט תּמיד אין אַלע צייטען געהייסען — זיין אַ קליין מענשעלע, און אַ קליין מענשעלע הייסט, לאָז זיך זיין, ווי דו, ברודער, זאָגסט — חנפ׳נען, צבוע׳טשען, וואָס אין דער קאָרט... לחיים, גוטער ברודער!

— לאָמיר זיין געזונד, איסר, און האָבען תּמיד אַזעלכע לעמלעך! נו, איסר, דיין גביר, בּיי וועלכען דו ביסט די נשמה, וואָס איז ער אַזוינס?

— אַט פון איהם, ברודער, וויל איך נישט רעדען. פאַרשטעהסט־דו? איך וויל פון איהם נישט רעדען. פון דער צייט, וואָס איך האַלט איהם אויף דער אַרענדע, וויל איך פון איהם נישט רעדען

— וואָס הייסט, איסר, אויף דער אַרענדע? נאַט אייך גאָר אַ ניים! וואָס הייסט, דו האַלסט דיין גביר אויף דער אַרענדע? אַ מיהל איז ער, צו אַלדי שוואַרץ יאָהר, אָדער אַ קרעטשמע. וואָס דו האַלטסט איהם אויף דער אַרענדע?

— וואָס מאַכט עס אויס, טפש איינער? וואָס איז די נפקא־מינה? אַ גביר, אַ מיהל, אַ קרעטשמע, אַ רוח, אַ טייפעל און דער שוואַרץ־יאָהר וייסט, וואָס נאָך אַזעלכעס? אַלץ איינס, אַבי אַנ׳אַרענדע!... הע־הע־הע, ברודער! דו ביסט נאָך גאָר אַ מלמד, אַ שוטה, מיין איך, אַ פּריץ. מען מוז דיר נאָך אַלצדינג אויסטייטשען. נו, לחיים! מאַך־זשע, ברודער, נאָך אַ כוס׳ה... אַצינד וועל איך פּריווען ווי ס׳איז דיר עס דערקלערען. עס וועט זיין טאַקי אַביסעל שווערליך, נאָר ניש׳קשה, וועסט נישט קראַנק זיין זיך אָנשטויסען. לאָמיר טאַקי אָנהויבען פון אַ מיהל:

אַ וואַסער אָדער אַ ווינט איז אויף דער וועלט אַ גרויסער כח. קומט דאָס מענשעלע, וואָס וויל מיט אַלצדינג זיך בענוצען, שטעלט אַנידער אַ געביי מיט רעדער, מיט שטיינער, און מאַכט, אז דאָס וואַסער אָדער דער ווינט זאָל דרעהען די רעדער. די רעדער ווידער דרעהען די שטיינער און עס מאָהלט זיך. פאַרשטעהסט דו? היינט, טפש׳ל מיינער, לאָמיר געהן ווייטער. ראשית חכמה איז כח, דערויף שטעהט די וועלט מיט אַלע זאַכען אין איהר. אַ נגיד, ווי דו ווייסט, איז אין דער וועלט אויך אַ גרויסער כח. אַלע ווערען פאַר דעם נגיד בטל, ווערען פאַר איהם די כפרה; אַלע קריכען און „שאַפּקעווען“ פאַר דעם רייכען, אי אַזעלכע אפילו, וואָס זיי קומט פון איהם לחלוטין גאָר נישט אַרויס; וואָס האָבען פון איהם נישט געהאַט אַ מאָל, האָבען פון איהם נישט אַצינד און וועלען פון איהם נישט האָבען אי שפּעטער, קיינמאָל נישט, אפילו אַ טרונק וואַסער, נאָר טהוען עס גלאַט, ווייל אַ רייכען קומט כבוד, גאָר אָהן אַ שום נוצען פון איהם, ווייל אַ נגיד קומט אַלצדינג. און איך, איסר, זאָג: ניין! דער עיקר, וואָס אין אַ נגיד בעדאַרף מען שעצען, איז נאָר זיין געלד, דער נוצען הייסט עס, וואָס מען קען האָבען פון זיין געלד. פאַרשטעהסט דו? זיין געלד איז נומער 1, און ער אַליין נומער 0, גאָר־נישט הייסט עס. אַזאַ נגיד, זאָג איך, וואָס ניצט דיר כלל נישט, זאָל ביי דיר אַזאַ אָרט פאַרנעהמען ווי גאָרנישט. ווי באַלד אַז נישט דער עיקר, צו אַלדי רוחות, וואָס־זשע איז מיט איהם אַזוי דער יחוס? קוק זיך אויף איהם אפילו נישט אום און הער איהם אַזוי ווי אין טשערנעווי[...]

די מגילה... היינט בעדארפסט דו וויסען וויטער, אז א קלוגער בעדארף מיט אלצדינג אין דער וועלט זיך בענוצען. פארשטעהסט דו? אצינד וועל איך דיר עס איבער'חזר'ן נאך א מאל. — נעהם דעם בום אין דער האנד און זאג מיר נאך, מיט כונה, טפש איינער, זאג: אויף כח בעשטעהט אלצדינג. א נגיד מיט געלד איז אין דער וועלט א גרויסער כח, און א קלוגער בעדארף מיט אלצדינג אין דער וועלט זיך בענוצען, בכן בעדארף מען פונ'ם רייכען קענען מאכען א נוצען. וואס מיינסט דו, מען זאל ביי איהם פשוט גראב נעהמען געלד, נאר געלד? ניין! מען בעדארף אויך נעבען איהם קענען שטעלען א ווינטמיהל, ער זאל מיט זיין ווילדען כח טרייבען און דרעהען אייערע רעדער — עס זאל זיך מאהלען! אדער מען בעדארף נעבען איהם זיין אזוי ווי א קאמעדיאנט נעבען דער קאמעדיע, אדער ווי א ציגיינער נעבען זיין בער. האסטו דו מיר, מיהלנער, אבגעמאסטען א פול מעסטעל פונ'ם קארן דיינעם, נו געה מאהל דיר געזונטערהייט אין מיין ווינטמיהל! האסט דו בעצאהלט מיר, קאמעדיאנט, פאר א בילעט, געה-זשע דיר אריין אין דער קאמעדיע מיינער און זעה די שענע אנשטעלען! אדער האסט דו געגעבען מיר, ציגיינער, עטליכע גראשען, וועל איך הייסען מיין בער דיר טאנצען! פארשטעהסט-דו? איך האלט מיין גביר אויף דער ארענדע, האלט איך! דו ווילסט צום גביר צו מיין ווינטמיהל — גיב-זשע מיר א „מעסטעל". איך בין דער ארענדאר. דו ווילסט, מען זאל פאר דיר מאכען די קאמעדיע, דיך „אונטערהאלטען" אביסעל מיט אנשטעלען — בעצאהל מיר פריהער פאר א בילעט, איך בין דער קאמעדיאנט. אדער ווילסט-דו אפשר, מיין גביר זאל זיך פאר דיר שטעלען אויף די לאפעס, לעגען זיך פאר דיר אין דער לענג, אין דער ברייט, און ברומען — ארויס פריהער מיט עטליכע גראשען, גיב מיר, זיי מוחל, וואס מיין גוטער ווילען וועט זיין, איך בין דער ציגיינער!... היינט פארשטעהסטו, טפש'ל? גענוג פאר היינטיגס מאל געלערענט!... לחיים, גוטער ברודער!

— לחיים, איסר, פאר דיין ווינטמיהל! לחיים, לחיים, פאר דיין קאמעדיע און פאר דיין בער! דיינע רעדער זאלען זיך דרעהען, דיין קאמעדיע זאל אנגעהן, און דיין בער זאל טאנצען, טאנצען, טאנצען...

עס פאַרשטעהט זיך, איסר׳ס דרך, איסר׳ס בליק אויף דער וועלט, איז פאַר מיר תחלת געווען צו הויך, און אַ סך ווערטער דערפון גאָר תרגום. איך האָב גאָר ניט געוואוסט, מיט וואָס מען עסט עס. נאָר יענע ווערטער זיינע אָבער, אַז געלד צו האָבען הייסט צו זיין אַ קליין מענשעלע, און אַ קליין מענשעלע הייסט חנפה׳נען, צבוע׳טשען, ליגנערן— דאָס האָב איך באַלד טאַקי אויפגעהאַפּט. אָט־אָ דאָ בין איך שוין דער־גאַנגען דעם רעכטען סוד. אָבער גאַנץ גוט וואָס הייסט אַזוינס חנפה׳נען, צבוע׳טשען — דאָס האָב איך נאָך לעת־עתה נישט רעכט פערשטאַנען.

איך מוז דאָ בעמערקען, אַז דענסטמאָל האָב איך נאָך נישט גוט געוואוסט בכלל צו אונטערשיידען, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר נישט. אַן׳עברה האָט ביי מיר געהייסען: קוקען, אַ שטייגער, אויף די כהנים בשעת דוכנ׳ען; נישט שלאָגען קיין כפּרות, נישט געהן צו תשליך; שניידען די נעגעל כסדר, נישט איבערהיפּערן אַ פינגער איבער אַ פינגער; נישט צולעגען צו די אָבגעשניטענע נעגעל דריי פּיצלעך האָלץ, אָבגע־שניצט פון אַ סטענדער צי פון אַ טיש, זיי זאָלען אויף יענער וועלט דאָרט דינען פאַר כשר׳ע עדות; נישט גלויבען אין אַ בעל־שם; נישט גלויבען אין אַ לץ; נישט גלויבען, אַז אין דער גרויסער שוהל דאַוונען ביי נאַכט מתים; נישט גלויבען אין עולם־התוהו — דאָס הייסט: נישט גלויבען, אַז אַ סך מענשען געהען אַרום צווישען אונז, דאָ אויף דעם עולם, זיי האַנדלען, דאַכט זיך, זיי מאַכען געשעפטען, זיי פאָהרען אויף ירידען, קויפען און פערקויפען, הו־האַ־הו! און באמת זענען זיי גאָר מתים, טויטע־געשטאָרבענע, נעבעך, אויף דעם עולם־התוהו... נישט גלויבען, אַז צום בעזליודעווער פלעגען קומען מתים צום משפט, געפיהרט פונ׳ם מלאָך־הדומה מיט אַ קאָמאַנדע מלאכי־חבלה ווי אַרעסטאַנטען אָדער נישט צו גלויבען, אַז „ער״ טאַקי, עליו השלום, האָט געהאַט קפיצת„הדרך — פון דאַנען אין הימעל איז ביי איהם געווען אַ שפּיי, ער איז דאָרט געווען

אַ חשוב, געהאַט אין דער האַנד דעם שליסעל פֿון קינדער, פֿון שניי און רעגען; נישט גלויבען אין אַ גלגול, דאָס הייסט, נישט גלויבען, אַז מענשען ווערען מגולגל אין בהמות, חיות און עופות, אַז אַ געוויסער עושר, ווי עס שטעהט געשריבען, איז געוואָרען אַ מאָל אַ חזיר; איינער, עפּיס אַ פיינע בריה — איז געוואָרען, נישט פֿאַר אונז געדאַכט, אַנ־עזעל; נאָך איינער, עפּיס אַ גרויסער פּאָדראַטשיק — אַ פויגעל, וואָס האָט, נושט פֿאַר יודישע קינדער געדאַכט, שטאַרק אָנגעפּייפט... ווייטער איינער, עפּיס אַ „גלאַסנע“, איז געוואָרען אַ פיש נעבעך, פונקט מיט אַזאַ „גאָלאָס“, אַזאַ שטימע, ווי פֿון אַ שלייען... קורץ, אָט אַזעלכע מיני זאַכען האָבען ביי מיר געהייסען עברות. אָבער חנפה'נען, צבועיטשען, זיין אַ קליין מענשעלע, דאָס איז אין מיין צעטעל נישט געשטאַנען, טהיכאַ־תיתי, פֿאַר וואָס נישט זיין אַ קליין מענשעלע? מען איז דאָך רייך און גליקליך, איז דאָך טאַקי גוט. אַ קליין מענשעלע האָט מען נישט די העזה צו הרג'נען, צו שלאָגען — און אַז מען שלאָגט, טהוט דאָך עפּיס אַזוי וועה! אַ שניידער, אַ שניידערקע, אַז דערלאַנגט אַ טעלעמעטשע, ווערט דאָך אַזש פינסטער אין די אויגען. ווער שמועסט — אַ חזן, אַז ער דרעהט ביים אויער, קען מען טאַקי יאָהרצייט פֿאַרגעסען. און אויסציהען זיך אויף דער ערד אָנצוטאָן, אָדער אויסצוטאָן יענעם קאַלאָשען, בשעת יענער האַלט זיך ביי די זייטען און קוקט אויף דער סטעליע, דאָס איז, כ'לעבען, אויך עפּיס נישט קיין געשמאַקע זאַך. אודאי האָט מיר זיך געגלוסט זיין אַ קליין מענשעלע גלייך ווי די אַנדערע, פּטור צו ווערען מיט אַ מאָל פֿון אַלע צרות און לעבען ווי יענע אַלע גליקליך, אין עושר און כבוד. דעריבער טאַקי פלעג איך בעשטענדיג מיט גרויס חשק מיך אונטערהערען אונטער דער טיר, בשעת איסר וואַרגער פלעגט שמועסען מיט זיין גוטען ברודער. איך האָב זיך אָנגעהערט זעהר פיעל זאַכען און דערנאָך טאַקי זוכה געווען צו פֿאַרשטעהן גוט זיינע ווערטער. איך האָב איהם מיט דער צייט אַ סך בעסער פערשטאַנען ווי דעם תלמוד־תורה־מלמד.

אמת טאַקי, אַ לעקיש בין איך געווען אין דער יוגענד, זעהר נאַ־רישעוואַטע, נאָר ווי שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזען, בין איך נישט געווען אַ נאַר פֿון דער נאַטור, וואָס דען־זשע? אַ געמאַכטער. די מעשה דערפֿון איז, וואָס תמיד, פֿון דער קינדהייט אָן, בין איך געווען פֿער־ווייסט, פֿערוואָגעלט און דערשלאָגען. מען האָט מיך אויפגעהאָדעוועט מיט קללות, גראָבע מיאוס'ע ווערטער, מיט שמיץ, מיט קלעפּ און מיט טויט־

שלעג. ווער עס האָט נאָר געוואָלט, האָט אין מיר אַריינגעלעגט, מיר
געבראָכען די דאַרע ביינער. נו ווי זאָגט מען עפּיס: פון על=חטא ווערט
מען נישט פעט; פון אַ סך שלאָגען ווערט מען טאַקי דערשלאָגען. אַ
קאַטאָוועס עפּיס, וואָס מיין לייב, מיין אויסגעדאַרט, אויסגעדייוועט לייב,
האָט אין זיך נעבעך אַריינגענומען! איך נעבעך לייד הונגער, קעלט,
פיהל, ווי עס געהען מיר אויס די כּוחות, עס שטעכט מיך אין אַלע
גלידער, ס'איז מיר נישט גוט — איז אָנשטאָט מען זאָל זאָגען: אַ רחמנות,
אַ קינד נעבעך געהט אויס, אַ מענש, אָדער לאָז זיך זיין אפילו גלאַט אַ
נאָטס בעשעפעניש צאַנקט נעבעך ווי אַ ליכט, ער איז הויט און ביין,—
נעהמט מען נאָך און מען רייסט מיר מיין דאַרע=קוואַרע שטיקעל פלייש,
נעהמט מען נאָך און מען גיט מיר נאָך וועהטיג אי שטעכעניש, נעמט
מען נאָך און מען צופּט מיר דאָס איבעריגע שטיקעל הויט אויס!... איך
בין פשוט געווען פערטויבט, פערטומעלט און פערדולט. היינט דערצו
נאָך, בעדאַרף מען וויסען, בין איך געבוירען געוואָרען אין בעזליודעוו,
וואָס אין תוך אַריין איז זי אַ קליין שטעדטעל, און אַ קליין=שטעדטעלדי=
גער בלייבט טאַקי אַ קליין=שטעדטעלדיגער. די קליין=שטעדטעלדיגע לייט
ווענען עפּיס טאַקי גאָר אַנדערע מיני מענשען, מיט אַנדערע חושים, מיט
אַנ'אַנדער טעם, אַנ'אַנדער ריח, אַנ'אַנדער מח. זיי שטינקען נישט, זיי
שמעקען נישט, נישט פיש, נישט פלייש, עפּיס פאַר זיך מיני ברואים...
איך וויל דערמיט אייך נישט מעהר אויסברייען, אַז איהר זאָלט זיך נישט
וואונדערן, ווי קומט עס, וואָס אַזוי אַ נאַר, אַ לעקיש ווי איך, פלעג אַ
מאָל פאָרט פאַלען גלייך און דענקען מיט אַ גאַנג. אמת טאַקי, אַ נאַר
בין איך געווען און בין מיט מיין נאַרישקייט געפאַלען איטליכען אין די
אויגען, אָבער פונדעסטוועגען נישט קיין נאַטירליכער, נאָר גלאַט אַ פער=
דולטער, אַ דער'הרג'טער, אַ דערשלאָגענער. עס האָט מיר אין קאָפּ נישט
געפעהלט קיין קלעפּקע, נאָר די קלעפּקע איז נאָך נישט געווען בעאַר=
בייט, אָבגעהובלעוועט. אָט=אָ דאָס בין איך געווען. דעריבער האָב איך
מיך נאָך געקענט שפּעטער עפּיס אויסלעהרנען, מיך עפּיס אָנשטויסען,
און דעריבער האָב איך געקענט איבערנעהמען רב איסר וואַר=
נער'ס תורות.

ביי איסר וואַרנער האָב איך אָוועקגעדינט אַ סך יאָהרען. אין דעם
משך צייט האָב איך מיך אויסגעשליפען, האָב גוט פערשטאַנען און גע=
קענט אַלצדינג, וואָס אַ קליין מענשעלע בעדאַרף צו קענען, וואָרום איך
פלעג זיך שטאַרק צוהערען מיט קאָפּ, און בין געווען דרינען אַ מתמיד.

איך האָב שוין געקענט אין מיין גראַד אָפּאַרבייטען מעשים, מאַכען פרילע תנועות און געהן אַלץ מיט שפּיצלעך. די גרעסטע הנאה האָב איך געהאַט אָפּצוטאָן איינעם אויף טערקיש, גלייך ווי איך וואָלט מיך אין איהם נוקם געווען, חאָטש ס'איז נישט געווען פאַר וואָס. גלאַט די זאַך אליין — דאָס אָפּטאָן אויף טערקיש און דאָס אויסדרעהען זיך דערנאָך גלאַט ווי אויף אַ טעלער, האָט מיר געמאַכט פערגניגען, פונקט ווי אַן אָרמען ישיבה-בחור מאַכט פערגניגען אַ שטיקעל אויפּטהו אין דער גמרא. צי קומט דערפון עפּיס אַרויס צי ניין, אָבער אַ שענער איינפאַל, אַ שטיקעל שכל, איז דאָך עס דערוויילע!... דאָס געפיהל פון יושר, פון רחמנות, האָט ביי מיר נישט דערלעבט גאָר אָנהויבען צו וואַקסען.

„יושר איז אַ גומילאַסטיק, וואָס לאָזט זיך ציהען ווי מען וויל, דאָס איז אַ „כי הנה כחומר", וועלכם דער מענש האָט ביד צו בויגען עס אַזוי אי אַזוי, צומאַכען דערפון עפּיס, וואָס עס איז נאָך זיין פערלאַנגען. רחמנות, דאָס איז אַן'אויסגעטראַכט וואָרט, אינגאַנצען גאָר אַ שווינדעל. דו, אַז דו ביסט שלאַפער פון מיר, ביסט אַ שלים'מזל'ניק, אַ טויגעניכטס, ווילסט-דו מיך איינרעדען כלומר'שט רחמנות;" — אַזוי האָט געזאָגט איסר וואַרגער.

איך בין געווען איסר'ס אַן'אמת'ער תלמיד, האָב מיר געגעבען מיה, מיך געפלייסט, דעם רבי'ן מיינעם צופרידען שטעלען, טאָן אַלצדינג נאָך זיין געשמאַק, ווי איהם געפעלט, דערפאַר האָב איך געפונען חן און לייטזעליגקייט אין זיינע אויגען, אַזוי אַז ער וואָלט פאַר מיר, ווי מען זאָגט, קיין זאַק באָרשטש נישט גענומען.

אַז איך בין עלטער געוואָרען, האָב איך אָנגעהויבען מיך שטאַרק צו בעטראַכטען און זיך אַליין אַלץ פרעגען: „מתי אעשה לביתי?" ווען, הייסט עס, וועל איך שוין אָנהויבען עפּיס טאַקי צו טאָן, איך זאָל אויפגעריכט ווערען? „ואני באתי בימים" — און איך בין דאָך שוין אַ בחור, ברוך-השם, מיט אַ סימן בערדעל! אמת טאַקי, איסר'ס תורה קען איך גוט, קען זי מיט אַלע פשט'לעך, נאָר „לא המדרש עיקר — פלעגט דער תלמוד-תורה-מלמד זאָגען — נישט דאָס לעהרנען איז די קונץ, דער עיקר איז די מלאכה: דאָס שמייסען". איך האָב אַלץ געטראַכט, געטראַכט, אַזוו לאַנג-אַזוי ברייט, ביז איך בין געפאַלען אויף אַ הסברה אַזוי: אַ-אַ, דו נאַר איינער! — מאַך איך צו מיר אַליין — איסר וואַרגער, דער רבי, זאָגט: „אַ קלוגער בעדאַרף מיט אַלצדינג אויף דער וועלט זיך

בענטשען. דעם נגיד, זאָגט ער, בעדאַרף מען נעהמען אויף דער אַנדערע מיט איהם שפּילען די קאָמעדיע, מאַכען מיט איהם די קאַפּעקע״ — ס׳טייטש, איסר אַליין איז דאָך שוין אויך אַ נגיד, טאָ נעהם־זשע איהם, שוטה אייגער, אויף דער אַנדערע, ווער, דו בהמה, איסר׳ס אַנדערער, איסר׳ס נשמה! איסר אַליין איז דאָך אויך אַ כח, נו, נעהם און שטעל אַ פּינטמיהל, איכר זאָל דרעהען דיינע רעדער! ס׳טייטש, געבראָטענע טויבען פליהען דיר אין מויל אַריין, און דו, בהמה, שרייעסט עסען!...

איך וויל אייך דאָ נישט אַ ים בריינגען, איך הויב־אָן איסר׳ן חנפה׳נען, זוך מיר אוים טויזענטער וועגען, ווי צו איהם זיך צו־שמייכלען, ווי איהם אינגוועניג אין האַרץ אַריינצוקריכען, ביז איך האָב איהם למזל דער־טאַפּט און ווער, אין אַ גוטער שעה, זיין נשמה!... איסר איז דאָך נישט מעהר ווי אַ מענש, ער האָט אויך ליעב געהאַט, מען זאָל איהם חנפה׳־נען, קעצקען, מען זאָל איהם בעוואונדערן און פון איהם שטאַרק הנאה הָאָבען; הגם ער האָט זעהר גוט געוואוסט, וואָס פאַר אַ האַפּט, וואָס פאַר אַ ממשות דאָס חנפה׳נען האָט. ער אַליין, אַ שטייגער, אַז ער זאָגט איינעם: איהר זענט דאָך אַ חכם, אַ גוטער, אַ פרומער, אַ בעל־צדקה, אַ כשר׳ער, עהרליכער מאַן, הייסט עס גאָר קאַפּויר: אַ שוטה זענט איהר, אַנ׳אַכזר, אַ צבוע׳ק, אַ קאַרגער הונד, אַ גנב־שבגנבים, דאָס שוואַרצ־אַפּעלע פונ׳ם אויג! אַזוי איז שוין, אַ פּנים, אויף דער וועלט, אַז איט־ליכער לאָזט זיך איינרעדען, איטליכער האָט ליעב זיך צו נאַרען... נאָר מיינט נישט, אַז דאָס איז מיר גרינג אָנגעקומען. נישט אַזוי גיך טהוט זיך, ווי עס רעדט זיך. עס האָט לאַנג געדויערט ביז מיר איז געראָטען צו ווערען איסר׳ס חשוב. אייך וועט אפשר קשה זיין, ווי ווערט עס פון אַ משרת אַ חשוב? אי, האָט אויף מיר קיין פאַראיבעל נישט; אויב אַזוי, קענט איהר דאָך נישט די וועלט! כמעט אַלע משרתים זע־נען חשובים, און כמעט אַלע חשובים זענען משרתים.

אַז דער עולם האָט דאָ אַרויסגעזעהן מיין חשיבות, אַז איך בין איסר׳ס נשמה, זיין חשוב׳ער משרת, האָט מען מיך אָנגעהויבען צו גלע־טען, אָבצוגעבען מיר אַ ברייטען גוט־מאָרגען, ווי דער סדר־העולם איז. אַזוי געוועהנטליך איז שוין דער איינפיהר מששת ימי בראשית. אויבען און אונטען, אויף דער וועלט, אַז מען בעדאַרף עפּים האָבען צו דעם פּריץ, זעהט מען פריהער זיך צו־שאַרען צו זיינע חשוב׳ע משרתים. זיי צו נעמעלען. אַריינצולאָזען זיך מיט זיי אין עפּים אַ שמועס מיט זיסע רעדעלעך, צו ווערען כלומר׳שט מיט זיי נאָהענטע שמעלקעס. אַזוי אַנב

מאַקי אַריינשטופען זיי עפּים אין הענטעל, טראַכטענדיג זיך דערבּיי, לאָמיך זיי פערשטאָפּען דאָס מויל, לאָזען זיי זיך נישט קרימען, נישט משטין זיין, נישט בּילען. אָדער גאָר אַזוי: ניש'קשה, לאָזען זיי דעם פּריץ בּיים וועג געהענדיג אַריינלאָזען אין אויער אַ גוט וואָרט, אַ משרת אַ מליץ יושר קען אַ מאָל זעהר פּיעל העלפען. דאָס וואָס אַ משרת פּועל'ט אַ מאָל בּיי זיין אדון, קענען עס גרויסע לייט נישט פּועל'ן — דער משרת ווייסט בּיים אדון דאָס האַרץ און פאַרזועהט איהם מיט אַזעלכע זאַכען, וואָס מען טאָר נישט זאָגען... האָט איינער בּעדאַרפט צו איסר'ן — און ווער האָט דען נישט בּעדאַרפט צו איסר'ן? — דאָ האָט ער שוין פּריי-הער אָבּגעניצט מיין לאַסקע, עס זאָל זיין בּאַוויליגט פון מיר, איך זאָל בּעטען פאַר איהם רחמים און דערמאָנען איהם צו גוטען בּיי אַ שמועס מיט רב איסר'ן. פון געלד און מתנות איז שוין קיין רעדע נישט געווען מיט „יהי-רצון" אַליין איז מען נישט אָבּגעקומען. יענער האָט געמיינט אַבּי בּיי מיר האָט ער גע'פּועל'ט, אַז איך זאָל בּיי רב איסר'ן פערוואָר-פען פאַר איהם אַ וואָרט, איז ער שוין געהאָלפען, חאָטש איך האָבּ מיר געוואוסט מיינס, אַז איסר אַליין קען איהם אַזוי פּיעל העלפען, טאַקי אויף איסר'ס רעד, „ווי אַ טויטען בּאַנקעס". וואָס אַרט עס מיך? לאָז ער טיי-נען און געבּען געלד. און ווען אפילו ס'איז אַ מעגליכקייט געווען יאָ צו העלפען, וועט דאָך איסר נעהמען און טאָן זיינס גאָר אָהן מיין שתדלנות. יהיה-איך-שיהיה, אַזוי צו אַזוי, וועט דאָך איסר אַלץ נעהמען געלד און מאַכען ווי דער שטיינער זיינער: „מיר וועלען זעהען, מיר וועלען זעהען, מיר וועלען זעהען!" היינט צו-וואָס טויג איך נאָך דאָ אין דערמיט? נאָר ווייטער טאַקי, וואָס אַרט עס מיך? לאָז יענער מיינען און גע-בּען געלד.

אָט אויף אַזאַ אופן האָבּ איך מיר אָנגעהויבּען בּיסלעכווייז נתגדל צו ווערען, צו נעהמען אויף זיך לייבּ און טאַקי צונויפגעקליבּען שענע עטליכע גילדען.

יח

פוצען און קליידען זיך, דאָס איז געווען מיין בעסט פערגניגען, ווי דער שטייגער איז פון אלע אויפגעקומענע משרתים, וואָס האָבען ליעב ארויפצוציהען אויף זיך אלצדינג, וואָס נאָר זיי קענען — צו געהן בע־האנגען מיט בליטשענדיגע קייטלעך, קנעפּלעך, פינגערלעך און זייערע שטיוועל זאָלען גלאַנצען ווי די שפּיגעלעך, בכדי אויפרייסען דער וועלט די אויגען, זי זאָל זיך אויף זיי וואונדערן און הידוש'ן. שבת פלעג איך געוועהנטליך מיך אויספּוצען ווי אַ טאָק און דורכגעהן זיך מיט מיינע חברים, צו ווייזען זיך אויף חדושים פאַר דער וועלט און צו בעטראַכ־טען די אַלע ווייבלעך און מיידלעך, וואָס געהען קאָמפּאַניעס־וויז שפּאַ־צירען. איך האָב געקענט אין דער שטאָדט כמעט אַלע דינסטען און גע־וואוסט מעשיות, היסטאָריעס פון אַ סך ווייבלעך, צווישען וועלכע איך האָב געהאַט זעהר פיעל בעקאַנטע.

אַז איך האָב איינמאָל שבת־נחמו געשפּאַצירט מיט חברה אין דער שטאָדט, וואו עס האָבען זיך געשאָטען יודישע טעכטער אין זיידענע און סאַמעטענע מלבושים, בעהאַנגען מיט פּערעל און מיט אַלערליי מיני ציי־רונג, איז מיר אַקעגען געקומען עפּיס אַ מיידעל, אָנגעטאָן זעהר פּראָסט אין אַ סיטצען קליידעל, ריין ווי זילבער. איהר פּנים האָט געשיינט ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערען און פערטונקעלט אַלע אַנדערע מיט זייערע פּערעל און דימענטען, זיי האָבען אַקעגען איהר זיך אָנגעזעהן ווי אַ ליכט אַקעגען דער זון. ביי דער זייט איז איהר געגאַנגען אַ יונגער מאַן, אַ סטאַטעטשנער, זעהר שען געוואַקסען. איהר שענקייט האָט מיר פערנו־מען די אויגען, איך בין געבליבען אַ היבשע צייט שטעהן ווי צוקאָכט און נישט געהערט נישט געזעהן, וואָס אַרום מיר טהוט זיך. אַז איך בין שפּעטער אַביסעל צו־זיך געקומען און מיך אַרומגעקוקט, האָב איך זי מעהר שוין נישט געזעהן. זי האָט דערווייל זיך פערמישט צווישען דעם עולם און פערשווינדען געוואָרען, אַזוי ווי אַ פליהענדיגער שטערען אין

די זומער-נעכט. נאָר איהר בילד אָבער איז מיר געבליבען איינגעבאַקט טיעף אין האַרצען. און פון יענער צייט אָן האָב איך זי נישט געקענט אויף א רגע אַרויסשלאָגען פון׳ם קאָפּ. עס האָט תמיד פאַר מיר זיך אויסגעמאָלט איהר פנים, איהר געשטאַלט, און ביי-נאַכט, אין דער פינסטער, האָבען אָקעגען מיר געפונקעלט, געלויכטען איהרע ברענענדיגע אויגען ווי צוויי ליכטיגע שטערען אויס דעם שוואַרצען אָבגרונט העט-העט אויבען אין הימעל. עס האָט מיר אַלץ געדאַכט, אַז זי איז מיר שוין לאַנג בעקאַנט, דאַכט זיך, איך האָב זי אין מיין לעבען שוין א מאָל געזעהן, נאָר ווען און וואו האָב איך נישט געקענט מיך דערמאָנען. דאָס איינשפּאַרעניש עפּיס זיך צו דערמאָנען און נישט קענען איז אַזאַ מין צער, וואָס צו פיהלען עס — איז אינשטאַנד נאָר יענער, וואָס איז דערמיט געפּריווט געוואָרען. דאָס האָט מיר געקראַצט. געפּיקט אין קאָפּ א שרעקליכער נאָר משוגע צו ווערען. איך האָב מיר פאַרגענומען, אַז איך מוז מיך דערגעהן, ווער דאָס מיידעל איז און אויפזוכען, וואו זי זיצט.

א מאָל בין איך צווישען טאָג און נאַכט גראָד געגאַנגען ערגיץ אין א פאַרלעגען געסעל. דער בלויער לויטערער הימעל האָט ביי די ברעגען זיך בעדעקט מיט שוואַרצע פּאַסען וואָלקענס, אין וועלכע עס האָבען צייטענווייז זיך דורכגעוואָרפען בליצען ווי לאַנגע פייערדיגע שטרייפעלעך. אין דעם געסעל איז געווען שטיל, נישט קיין פּוס פון א מענשען, און איך בין מיר געגאַנגען זעהר פערטראַכט, עפּיס שטאַרק מרה-שחורה׳דיג. פּלוצלים דערהער איך א ביטער געשריי, וואָס האָט מיך אָנגעחאַפּט ביים האַרץ. איך גיב א בליק — אַקעגען מיר לויפט איינער מיט א פּעקעל גיך און געשווינד, ווי א גנב, וואָס וויל אַנטרונען ווערען. שטעה! האָב איך א געשריי געטאָן, זיך געשטעלט בעהאַרצט דעם פאַרשוין אַקעגען און אויפגעהויבען אויף איהם מיין גראָבען שטעקען. יענער האָט זיך שטאַרק דערשראָקען, אַרויסגעלאָזט פון די הענד דאָס פּעקעל און אַליין איז ער אַנטלאָפען, גיך פאַרשווינדען געוואָרען. נישט ווייט פון מיר נעבען א פּלויט איז געלעגען אויף דער ערד עפּיס א מענש. אַז איך בין צוגעלאָפען צו איהם מיט דעם פּעקעל, האָט ער אפילו קיין ריהר זיך נישט געטאָן. אין דרויסען איז דערוויל טונקעל געוואָרען פון א שטיק שוואַרצער חמאַרע, וואָס האָט זיך אָנגערוקט אויבען אין הימעל. איך חאַפּ אין איילעניש אָן דעם מענשען ביים קאָפּ און מונטער איהם. מיט א מאָל הויבט אָן שטאַרק און אָפט צו בליצען, איין בליץ נאָך דעם אַנדערן, און איך דערזעה אַקעגען מיר א פּאָר אָפענע ברענענדיגע אויגען. עס האָט מיר א

קלאַפּ געגעבען אין האַרץ, דער קאָפּ האָט מיר זיך פאַרדרעהט און איך בין געבליבען שטעהן שטאַרק פערמישט. איך האָב דערקענט זי — דאָס איז געווען זי!...

זי האָט מיר דערצעהלט, אַז זי איז פריהער אַביסעל געגאַנגען אַליין דאָ אין דעם געסעל, איז אונטערגעשפּרונגען עפּיס אַ פּאַרשוין, האָט איהר דערלאַנגט אַ שטאַרקען זעץ איבער דער האַנד און געשווינד אַרויס־געהאַפּט ביי איהר דאָס פּעקעל מיט העמדער, וואָס זי האָט, ווי אַ נעה־טערין, אַנגענומען ערגיץ אין אַנ'אָרט. ווען איך זאָל נישט געווען אונטער־קומען און אָבנעהמען ביים גנב די זאַכען, — האָט זי געזאָגט מיט טרעה־רען אין די אויגען — וואָלט זי געבראָכען געוואָרען פון ברויט און נאָך אַריין אין אַ מיאוס'ן רוף ביי לייט. קיינער וואָלט איהר מעהר קיין שטאָך אַרבייט נישט געגעבען. זי האָט מיר געדאַנקט פונ'ם גאַנצען האַרצען, דאָס פּנים האָט איהר דערביי געפלאַמט און איטליכער בליק פון איהרע פּייערדיגע אויגען האָט מיך געבריהט, גע'שרפה'ט. איך האָב געפיהלט, אַז אָט־אָט ווערט מיר אינוועניג צושמאָלצען דאָס האַרץ ווי וואַקס. !

— גאָט זאָל אייך בעצאָהלען! — האָט זי מיר צולעצט געזאָגט מיט אַ ציטערדיג קול, און געוואָלט געהן איהר וועג.

— ניין, ניין! — האָב איך מיך אָנגערופען צוקאָכט, איך וועל אייך בשום אופן נישט לאָזען געהן איצט איינע אַליין, איך מוז אייך אונטער־פיהרען ביז צו אייער היים

זי האָט זיך עפּיס ווי געקווינקעלט, דאָס פּנים איהרס האָט געזאָגט, אַז איהר איז עפּיס פריקרע צו געהן אין דער צייט מיט אַ פרעמדען יונ־גען־מאַן. נאָר איך האָב זי נישט געלאָזט קומען צום וואָרט, געשווינד גענומען צו מיר אין האַנד איהר פּעקעל העמדער און בין מיט איהר גע־גאַנגען ווייטער דורך געסלעך, וואוהין זי האָט מיך געפיהרט. דעם גאַנ־צען וועג האָבען מיר נישט גערעדט כמעט קיין וואָרט. איך האָב נאָר אונטערוויילעכס אויף איהר געקוקט און געציטערט, ווי אין אַ קדחת. און ווען זי האָט מיך אָנגעריהרט ביי דער האַנד בשעת־מעשה, אַז זי פלעגט אַלץ וועלען צונעהמען ביי מיר דעם פּעקעל, [נישט מטריח צו זיין מיך מיט דעם טראָגען, איז מיר דורך דעם גאַנצען לייב דורכגעלאָפען עפּיס אַ קעלט, דאָס בלוט איז מיר געבליבען שטעהן פערגליווערט אין די אָדערען און עס האָט מיר פערנומען דער אָטהעם. אַזוי זענען מיר ביידע

געגאַנגען, ביז זי האָט מיך צוגעפיהרט צו אַ שטוב, וואָס אויף דעם טי־רעל, אין הויף אַריין, איז געהאָנגען אַ קליין ווייס שילד מיט שוואַרצע כתיבה׳טע אותיות: „דאָ זיצט גאָלדע יאַקאָבזאָהן די נעהטערין״.

— יאַקאָבזאָהן! — טהו איך אַ זאָג פערוואונדערט, דערמאָנענדיג מיך אין יאַקאָבזאָהן, וואָס האָט מיך אַ מאָל אַרויסגעפיהרט פון דער נויט, נאָך דער מעשה מיט דעם חזן, אַז איך בין געבליבען ווי אויף׳ן וואַסער, און ביי וועלכען איך האָב געגעסעןביידע טעג ראש־השנה

— יאָ! — רופט זי זיך אָן — איך הייס גאָלדע יאַקאָבזאָהן. וואָס איז עפּיס אייך אַזאַ וואונדער?

— אייער טאַטע איז מיר פון גאַנץ לאַנג בעקאַנט — האָב איך גע־ענטפערט — ער האָט מיר אַ מאָל געהאָלפען אין אַ שלעכטע צייט.

— מיין טאַטע איז שוין עטליכע יאָהר טויט — האָט זי געזאָגט מיט אַ זיפץ, טיעף פון׳ם האַרצען.

— אייך געדענק איך, אַז איהר זייט נאָך געווען אַ קליין מיידעלע —זאָג איך מיט אַ שמייכעל, שוין מיט מעהר מוטה אַריינקוקענדיג איהר אין פנים, ווי אַ שטיקעל בעקאַנטער. —

— אַזוי! זעהר אָנגעלעגט, כ׳לעבען!

און איידער מיר האָבען זיך געזעגענט האָט אַ שטאַרקער דונער געטאָן און אַ שלאַקס־רעגען האָט אָנגעהויבען צו פלייצען ווי אַ מבול. זי האָט מיך געבעטען אַריינצוגעהן מיט איהר צו זיך אין שטוב, איבער־וואַרטען דאָרט דעם רעגען. עס פאַרשטעהט זיך, אַז איך האָב עס גע־טאָן בשמחה און בין פון דעם רעגען זעהר שטאַרק צופרידען געווען. פון מיינטוועגען האָט געמעגט גיסען אַ מבול, גאַר קיינמאָל נישט אויפהערען, און איך זאָל בלייבען מיט איהר אינאיינעם אין שטוב ווי אין נח׳ס תבה.

די שטוב, אין וועלכער איך בין אַריינגעגאַנגען, איז בעשטאַנען פון איין חדר, איבערגעטיילט אין דער מיט מיט שפּאַנישע ווענטלעך. אין העלפט איז געווען אַ צימער אויף צו שלאָפען, די אַנדערע העלפט— אַ צימער אויף צו זיצען. ביים ערשטען אָנבליק האָט מען געקענט זעהר גרינג אַרויסזעהן, אַז דאָרט וואוינען מענשען אָרעמע, אָבער נישט קיין

פוילע, אָבגעלאָזענע. דאָרט האָבן , געפונען עטליכע אַלטע בײנק־לעך מיט אַ קאַנאַפּקעלע, איבערגעצויגען מיט אַ געלבליכען, אָבגעליאַקע־וועטען סיטץ. נעבען דער וואַנד איז געשטאַנען אַ קאָמאָדע איבערגע־דעקט מיט אַ טישטוך, ווייס ווי שניי, און דערויף איז געווען אויסגע־שטעלט שמאָכטעלייען: אַ פּאָר קליינע פּאָרצעלײענע שעלכלעך מיט רויטע קווייטען, אַ צוויי בלויע געשליפענע קעלישקעלעך, אַ פושקעלע אַ שילד־קרעטע:ס, אַ שפּיגעלע און קליינע פּאַרפומע־פלעשלעך, וכדומה נאָך אַזעלכע קלײניגקייטען, וואָס זענען געווען די גאַנצע צירונג, דאָס שײנ־דעל אין שטוב. דערצו האָט מען נאָך געקענט צורעכענען די עטליכע בלומענטעפּלעך אויף די פענסטער, און מיט זייד אויסגעשטריקטען פּאָר־טרעט פון משה רבינו, האַלטענדיג די לוחות אויף דער האַנד. נעבען פענסטער איז געשטאַנען אַ טיש, אָנגעלעגט מיט לײנוואַנד, מיט פּאַסמעס פעדעמלעך און מיט אַלע אַנדערע זאַכען, וואָס צו דער אַרבייט.

אַרײנקומענדיג אין שטוב, האָט גאָלדע מיך פאָרגעשטעלט פאַר איהר מוטער, אַ דאַרע, אַ שלאַפע יודענע פון אַ יאָהר פופציג, דערצעה־לענדיג איהר אין־קורצען דאָס גאַנצע בעגעגעניש איהרס, ערשט נישט לאַנג, אין געסעל דאָרט. די מוטער האָט מיר געמאַכט אַ שענעם ברוך־הבא און מיך געבעטען זיצען. נעבען עק טיש אויף אַ בײנקעל איז גע־זעסען אַ קליין מיידעלע פון אַ יאָהר אַכט, זי האָט כלומר׳שט עפּיס ווי גענעהט און אונטערוויילעכס אויף מיר געקוקט מיט גנבה׳שע אייגלעך. גאָלדע האָט זיך אויך געזעצט נעבען טיש און פונאַנדערגענומען דאָס פּעקעל. וואָס זי האָט געבראַכט. איך בין געזעסען ווי אַ חתן־בחור און נישט גערעדט קיין וואָרט. אויפ׳ן האַרץ איז מיר געווען פרעהליך, איך האָב געקוקט, ווי גאָלדע אַרבייט מיט איהרע ווייסע פולע הענטלעך און עס האָט מיר עפּיס שטאַרק הנאה געטאָן.

עטליכע מינוט איז מען אַזוי געזעסען שטיל, דערנאָך איז געוואָ־רען אַ רעד איבער דעם וועטער, ווי נויטיג דער רעגען איז, די אַלטע האָט אפשר אַ מאָל צעהן איבערגע׳חזר׳ט, אַז דאָס געהט נישט קיין רע־גען, נאָר ברויט געהט עס, און האָט געמאַכט האָפנונגען, אַז נאָך דעם רעגען וועט מיט עטליכע גראָשען זיכער וועלוועלער ווערען דער מקח פונ׳ם פוד מעהל. גאָלדע האָט עפּיס זיך איבערגעווינקען מיט דער מו־טער און איז אַרויסגעגאַנגען. די אַלטע איז געבליבען נעבען מיר, האָט אַלץ גערעדט און אַרויפגעקומען אין שמועס דערויף, ווי דער מאַן איה־

דער, אַ ליכטיגען גן־עדן זאָל ער האָבען, האָט אַ צייט נעבעך געקרענקט און
פערקרענקט דעם לעצטען גראָשען, ביז ער איז געשטאָרבען, און איבער־
געלאָזט זי, וויסטע אלמנה, מיט צוויי קינדער ווי אויף דעם וואַסער.
נאָר גאָט ברוך־הוא אָבער האָט זי געבענשט מיט אַ טאָכטער, וואָס איז
ווייט אין דער וועלט צו זוכען איהר גלייכען. איהר גאָלדעניו איז גוט
און פרום, מיט אַלע מעלות. זי אַרבייט נעבעך טאָג ווי נאַכט, נעהט,
שטיקט און נעמט זיך די אויגען אַרויס איבער דער נאָדעל, ווי ס'איז
אַרויסצוברענגען דאָס שטיקעל פרנסה. מען לעבט טאַקי אין דחקות, אין
צרות, איהר ביטערע, שווערע אַרבייט קלעקט קוים־קוים אויף די נויי־
טיגסטע בעדערפעניש, נאָר ניט צו פאַרזינדיגען, מען לעבט דאָך פאָרט.
גאָט ווייסט וואָס פון אונז וואָלט געוואָרען, ווען נישט גאָלדעניו.

— אַ ודאי מעג איך מיך פרעהען, זיך שעצען גליקליך מיט אַזאַ
מתנה פון זיין ליבען נאָמען, נאָר ווי וויינט אין מיר אָבער דאָס האַרץ—
זאָגט זי מיט אַ שטאַרקען זיפץ און טרעהרען שטעלען זיך איהר אין די
אויגען — ווי טהוט מיר, אוי, וועה דאָס האַרץ קוקענדיג, ווי גאָלדעניו
אַרבייט אויף אונז אַלע מיט נויט־שוויים, נעבעך, שטעלט איין דאָס גע־
זונד, דאָס לעבען, און פאַרגינט נישט אויף זיך אַליין אויסצוגעבען אַ
מאָל, איהר זאָלט זאָגען, אפילו אַ צובראָכענעם שילינגער. וואָס איך
בעט זי אַ מאָל: גאָלדעניו, נשמה מיינע! האָב רחמנות אויף דיין לעבען,
קויף דיר עפּים אויף צו דערקוויקען זיך, און רוה זיך אַביסעל אויס,
נשמה מיינע: ענטפערט זי אַלץ מיט אַ געלעכטער: איך בעדאַרף מיך
נישט קוויקען, מאַמע! עס נודעט מיך חלילה נישט ביים האַרצען. לאָזען
זיך קוויקען יענע, וואָס זיצען פאַרלעגט די הענד און ווייסען אַליין נישט,
וואָס עס גערהט זיי אָב. אויף אויסרוהען זיך איז דאָ ביי אונז אַ גרויסער
טאָג שבת. אָט אַזוי ענטפערט זי אָב תמיד מיט אַ ווערטעל און טהוט
טאַקי ווייטער דאָס איהריגע שטיל, פיין, ווי אַ שטילע טויב. לאָז מיר
זיין פאַר איהר קאָפּ!...

אין מיטען שמועס איז אַריינגעקומען גאָלדע און אַנידערגעשטעלט
אויפ'ן טיש אַ טאַץ מיט פיער גלעזער טהע!

אַז מיר האָבען אָבגעטרונקען טהע, האָט דער רעגען אויפגעהערט.
גאָלדע האָט געהייסען איהר שוועסטערל זיך געהן לעגען שלאָפען

— געה, שיינדעלע — האָט זי צו איהר געזאָגט, און זי אַ גלעט
געטאָן איבער דעם קעפּעלע — דיר איז שוין צייט צו שלאָפען. דו וועסט
בעסער פריהער אויפשטעהן. דיין לעהרער וועט שוין היינט נישט קומען.

שיינדעלע האָט אַ קוש געטאָן די מוטער, אי די שוועסטער, געזאָגט איטליכען אַ גוטע נאַכט, און געגאַנגען שלאָפען. מיר איז שוין אויך צייט געווען צו געהן. איך האָב מיך אויפגעהויבען פונ׳ם בּיינקעל, זיך געזעגענט און אַוועקגעגאַנגען.

די האַלבּע לבנה האָט געשיינט און איז ווי אַ גילדען שיפעלע זיך געשוואומען אין דעם גרויסען, בּלויען ים פון דער לופט, וואָס איז געווען רוהיג, שטיל אָהן אַ שום ווינטעלע. דער הימעל האָט מיט טויזענטער ליכטיגע שטערען אַראָבּגעקוקט ווי אַ פאַרליבּטער חתן אויף דער געליבּטער ערד, וואָס איז געווען אָנגעטאָן אין אַ גרין קלייד פון גראָז, פערפוצט מיט אַלערליי שענע בּלומען, פון וועלכע עס האָבּען געשמעקט זיסע, געשמאַקע ריחות ווי פון די טייערסטע פאַרפומעס. פרעש האָבּען לוסטיג געקוואַקעט אין די טייכלעך און ערגיץ פון אַ גאָרטען האָט זיך אָנגערופען אויף זיין קול אַ סאָלאָוויי, איין בּריה אויף דער וועלט — אַ כּפּרה אַלע חזנים!... מיר האָט עפּיס אויך זיך געזונגען אויפ׳ן הארץ. איך האָבּ געהענדיג אונטערגעזונגען און אַליין נישט געהערט וואָס. נאָר צוקומענדיג נאָהענט נעבּען דער היים, האָבּ איך מיך עפּיס ווי אַ חאַפּ געטאָן און דערהערט לייזער דעם שניידער׳ס אַ ניגונ׳דעל, ווי מען בּעזעצט אַ כּלה. אַ, אין דר׳ערד אַריין, פאַלגע! האָבּ איך אין שפּאַס געשאָלטען לייזער׳ן און מיט אַ פרעהליך שמייכעלע איהם אָבּגעשיקט צו אַלדי שוואַרץ־יאָהר.

הערט אַ מעשה! נאָך אַזאַ פרעהליך בּעגעגעניש האָט די גאַנצע נאַכט מיר זיך גאָר גע׳חלומ׳ט — עפּיס טרויערדיגע סצענעס: מען וויינט מיך אָב מיט טרעהרען, קולות פון מענשען שרייען עפּיס אַרויס ווי פון דער ערד — געוואַלד, וואָס האָט מען צו אונז געהאַט!...

יט

איך האָב אָנגעהויבען צו ווערען ביי גאָלדען אין שטוב אַנ׳אָפּטײ־גאַסט, עס האָט מיך געצויגען אַהינצו עפּיס ווי אַ מאַגנעט. מיך האָט געצויגען צו איהר נישט איהרע מעלות און מדות טובות, ווי זי דערנעהרט זיך כּשר און האַלט אוים שען־פיין אַנ׳אַלטע מוטער און אַ שוועסטערל מיט איהר אַרבייט. ניין! אַזעלכע זאַכען האָט איסר׳ס אַ תּלמיד נישט געקענט שעצען. געלד, דאָס איז געוועהן ביי מיר דער אַרשין אויף צו מעסטען עס מענשענס מעלות, אויך דאָס וואָגשאָל, דאָס געוויכט אויף אָבצוּוועגען אַלע מיני מדות טובות. אַ קלוגער, אַ בּריה — אַ מענש, האָט ביי מיר געהייסען דער, וואָס האָט געלד און לעבט אין וואוילטאָג. ווי אַזוי ער האָט דאָס בּעקומען און אויף וועמענס הוצאות ער לעבט — דאָס מאַכט גאָר נישט אויס. אין אַזעלכע זאַכען געהען אַריין מיט זייערע רעכנונגען נאָר אָרמעלייט, שלים׳מזל׳ניקעס, מחמת קנאה און פּערדראָס, ווי אויך מחמת דעם, בּכדי מיט זייער בּערעדען יענעם, צו פאַרגלעטען דערווייל זייערע אייגענע פעהלער, פאַר וואָס זיי זענען שלים׳מזל׳ניקעס, טויגעניכסטען, און צו קיהלען זיך דערמיט אַבּיסעל דאָס האַרץ, צו טרייסטען זיך כּלומר׳שט פאַר דער וועלט, אַז דאָס אָרעמקייט זייערס איז נאָר פאַר זייער גוטען חאַראַקטער, דערפאַר, וואָס זיי קענען נישט ווי אַנדערע זיין פאַלשע, נידעריגע מענשען. ניין! נישט גאָלדע׳ס שענע, גוטע מעלות זענען מיר געפעלען, מיר איז געפעלען געווען נאָר איהר שען פּנים, מיך האָט געצויגען צו איהר אַ מגושם׳דיגע ווילדע ליבּשאַפט. וואָס איך האָב מיט דער ליבּשאַפט געמיינט, דאָס האָב איך מיר נאָך אַליין קיין חשבּון נישט געקענט אָבגעבען — איך בין מיר דערווייל צו גאָלדען געגאַנגען. תּחלת האָב איך איהר געבּראַכט אַרבייט, מיר געלאָזט נעהען ביי איהר העמדער, מאַנישקעס און דערנאָך פלעג איך מיר שוין אַזוי קומען גלאַט ווי אַ גוטער בּעקאַנטע.

אין דער גאַנצער צייט, וואָס איך בין געגאַנגען צו גאָלדען, פלעג

איך דאָרט אין שטוב בײ איהר אַלץ טרעפען יענעם יונגען־מאַן, וועלכען איך האָב דאָס ערשטע מאָל שבת בעגעגענט, געהענדיג מיט איהר שפּאַצירען. ער איז געװען דאָרט זעהר הײמיש װי אַנ׳אײגענער, אַ גאַנצער בן־בית, ער פלעגט לעהרנען מיט שײנדעלען, העלפען אין שטוב, ברענגען אַ מאָל מיט זיך פונ׳ם מאַרק נײטיגע זאַכען, אויך אַ מאָל לײען און געבען אונטער אײן אײנגער צײט. קײנער אין שטוב האָט איהם נישט געאירצט און איהם גערופען פּראָסט בײם נאָמען — מיכל.

מיכל איז געװען אַ שרײבער, װאָס פלעגט לעהרנען מײדלעך און יונגלעך שרײבען, און ציהען דערפון זײן שטיקעל פּרנסה. פון אַ שמועס אַ מאָל מיט דער אַלטער, האָב איך מיך דערגאַנגען, אַז מיכל איז אין דער פאַמיליע אַ גאַנצע אָנהאַלטעניש, אַ גרויסע שטיצע, אָהן איהם װאָלט אויסגעקומען אַ מאָל זעהר שלעכט. ער איז איהרער אַ קרוב און איז גאָלדעניו׳ס שוין כמעט אַ חתן. לעת־עתּה איז דאָס נאָך פאַר דער װעלט בסוד, נאָר אין אַ קורצער צײט פערהאָפט זי, אם־ירצה־השם, מאַכען תּנאים און ברעכען טעפּ. די דאָזיגע װערטער האָבען מיך געשטאָכען אין דער זיבעטער ריפּ, נאָר איך האָב מיך געמאַכט נישט־װיסענדיג, גלײך װי עס געהט מיר גאָר נישט אָן.

זינט יענער צײט האָב איך געהאַלטען מיכל׳ען פאַר אַ שונא, װאָס שטעהט מיר אין װעג, און האָב אַלץ געטראַכט, װי איהם בײ־צוקומען. איך פלעג מיך װי אַ קעצעלע צושאַרען צו גאָלדען אי צו דער מוטער מיט גוטע, זיסע רײדעלעך, שפּילען זיך מיט שײנדעלען, און ברענגען איהר אָפט אַ צוקערקעלע, אָדער עפּיס אַ שפּילכען, אין דער האָפנונג צו װערען דורכדעם אַ חשוב און אָראָבשטופּען מיכל׳ען, אַװעקשטעלען איהם אין דער זײט. אײנמאָל האָב איך מיך אפילו געפּריװוט געבען עפּיס געלד, אַז איך האָב בעמערקט אין שטוב איז עפּיס אײנג; נאָר גאָלדע האָט מיר געהײסען צוריקנעהמען דאָס געלד, עפּיס מיט אַזאַ שמײכעלע, װאָס האָט מיך געלעהרענט דרך־ארץ און װאָס איז געװען אַ סך ערגער װי אַ פּאַטש. דאָס האָט נאָך טױזענד מאָל מעהר פערשטאַרקט מײן שנאה צו מיכל׳ען. עס האָט מיך געברענט װי אַ העליש פײער, נאָר װאָס מעהר אָבער די שנאה מײנע צו איהם איז געװאָרען אַלץ שאַרפער, האָב איך מיך אַלץ מעהר פאַרשטעלט, גערעדט מיט איהם צוקער־זיס און געװיזען איהם תּמיד אַ פרעהליך פּנים. פאַרשטעלען זיך, דאָס האָב איך שוין אין יענער צײט זעהר גוט געקענט, װײל דאָס איז די ערשטע זאַך. װאָס אַ קלײן

מענשעלע בעדארף קענען. אז איסר האט שוין פארגענומען זיך איינעם צו בעגראבען, פלעגט ער איהם אויפנעהמען זעהר פריינדליך, לויפען איהם אקעגען מיט א שמחה און זיך קושען מיט איהם אין די פיסקלעך. מאכען יענעם די מיתה בנשיקה, דאס הייסט, קושענדיג ביי יענעם די נשמה „כמוך", לויט די רעד פון א חכם, דערמיט וואס מען קלייבט אויס פאר דעם חבר א שענע מיתה, א שטילען טויט, אז קיין האהן אפילו זאל נישט קרעהען... אזוי האט געזאגט איסר ווארגער!

איך פלעג קומען צו גאלדען אויסגעפוצט און אויסגעשמירט די האר מיט א סך פאמאדע, בכדי דערמיט צו געפעלען און אראבווארפען אין איהרע אויגען מיכל'ען, וואס איז געגאנגען פראסט געקליידט. נאר ביי גאלדען האבען קליידער גאר נישט אזוי אויסגעמאכט. זי האט מיר נאר איינמאל דעליקאט אנצוהערעניש געגעבען, אז פון צופריעטע פאמאדע אויף יענעמס קאפ בעקומט מען דעם קאטער. מיכל האט דערביי א שמייכעל געטאן, און אינווייניג אין מיר האט געקאכט, געזאטען אויף איהם דאס בלוט. שיינדעלע האט א מאל זיך אבגערופען:

— פע, מיכל, ווי דו געהסט, רב איציק־אברהם'על שיינט טאקי, ער איז אויסגעפוצט, אויסגעצוואגען מיט רויטע בעקעלעך און פאמסענע ליפעלעך ווי א שען מיידעל.

— נארעלע! — האט מיכל איהר געענטפערט גאנץ רוהיג — וואס זאל איך טאן, אז איך בין ארעם און האב נישט אזא דיענסט, וואס זאל מיר אויף אלצדינג טראגען.

מיר האט זיך געדאכט, אז מיכל גיט מיר א שטעכווערטעל, אז איך בין א משרת, און וויל מיך דערמיט ביי איטליכען שטארק אראבהארפען. איך האב עס אבער אראבגעשלונגען, פערביסען די ליפען און נישט אבגעענטפערט קיין קרוםווארט.

אויף אזא אופן איז אוועקגעגאנגען דער גאנצער זומער און א שטיק פונ'ם אסיען. איך בין שיער אויס דער הויט נישט געשפרונגען פאר גרויס ליבשאפט, נאר ס'איז גאר נישט געוועזען צו מאכען. מיכל איז מיר געשטאנען ווי א ביין אין האלז. איך האב געזעהן, אז איך וועל מיך נישט איילען דעם ביין ארויסנעהמען, וועל איך דערווארגען ווערען. עס האט בוין געהאלטען, אז אט־אט ווערט מיכל א חתן פאר גאלדען. די אלטע האט איהם ליעב געהאט ווי אנ'אייגען קינד און זי האט געוואלט

דערלעבען דעם טאָג צו נעהמען איהם פערבינדען מיט איהר טאָכטער אויף אייביגע יאָהר. זי האָט אַ פּאָר מאָל געמאַכט אַ שמועס פון די הכנות, וואָס מען בעדאַרף דערצו האָבען און אַלע אין שטוב זענען גע-זען פרעהליך. שיינדעלע איז אַזש געשפּרונגען פאַר פרייד, געשטיפּט, זיך גערייצט מיט מיכל'ען און געפאַלען איהם דערנאָך אויפ'ן האַלז, אַרומנעהמענדיג איהם מיט ביידע הענטלעך. גאָלדע האָט געקוקט אויף זיי מיט פייכטע ברענענדיגע אויגען, וואָס האָבען אויסגעדריקט זעהר פיעל תענוג און איז רויט געוואָרען ווי פייער. ס'איז איהר דענסטמאָל אין פּנים נישט געווען אַריינצוקוקען, ווי אין דער ליכטיגער זון, אַזוי שען איז זי געווען. איך האָב אויך געמאַכט אַ פריינדליך פּנים ווי אַ היימישער מענש, וואָס עס טהוט איהם הנאָה, אַז אין הויז איז אַ שמחה. נאָר אין האַרץ אָבער האָט מיר געברענט אַ גיהנום. אַוועקגעהענדיג פון דאָרט האָב איך געקריצט מיט די צייהן און געשוואָרען, אַז איך מוז זוכען עפּיס אַ גוט מיטעל, ווי צום גיכסטען אָברוימען מיר דעם וועג צו גאָלדען

עס האָט נישט לאַנג געדויערט און דאָס מיטעל איז מיר געקומען אין האַנד אַריין. בשעת נעהמען רעקרוטען ביי אונז אין שטאָדט האָב איך אָבגעאַרבייט שטילערהייט, דורך איכר'ן, און מען האָט מיכל'ען גענומען פאַר אַ רעקרוט!...

איך בין געקומען צו גאָלדען, האָב איך געטראָפען, אַז דאָרט אין הויז איז תשעה-באָב. די אַלטע ליגט אין בעט, קראַנק, צובראָכען און אויפ'ן קאָפּ אַ נאַס טיכעל מיט קאַלטע וואַסער. גאָלדע איז בלייך ווי די וואַנד מיט רויטע געשוואָלענע אויגען און דרעהט זיך אַרום נעבען דער מוטער מיט צופּאַטעלטע האָר, פערזאָרגט, פעראומערט ווי אַ דער-שלאָגענע. שיינדעלען איז גאָר נישט צו דערקאָנען, אַזוי געענדערט איז זי — זיצט איינגענורעט אין אַ ווינקעלע, פאַרלעגט די הענטלעך און קוקט מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען אויף דער ערד. ביי מיין אַריינקומען צווייגען זיך אַלע מיט אַ מאָל, גיסען הייסע טרעהרען, אָהן ווערטער, ווי או-גליקליכע, בשעת זיי דערזעהען זייער בעסטען פריינד.

— וואָס איז אַזוינס געשעהן? — פרעג איך ווי אַ תם און בלייב שטעהן כלומר'שט פערוואונדערט.

אַקעגען אַ פּאָר מינוט איז נישטאָ קיין ענטפער, דערנאָך רעדט די אַלטע אַרויס אויף אַ וויינענדיג קול, ווערגענדיג זיך מיט טרעהרען: אַז אַך

און ווינד איז מיר! מיכל... נישטא מיכל!... די חאפערס, ווער איז מיר, האבען גענומען מיכל'ען!...

עס עפענט זיך איהר א פרישער קוואל טרעהרען. גאלדע זיצט נעבען איהר אויפ'ן בעט, אנגעבויגען מיט ביידע הענד אויפ'ן פנים. די קראנקע מוטער לעגט איהר די האנד אויפ'ן קאפ און אלע וויינען, יאמערען, ווי מען בעקלאגט א טויטען. איך מאך א טרויעריג פנים, זיפץ בלומר'שט, קרעכץ, און אין הארצען טהוט מיר הנאה קוקענדיג אויף גאלדען, וואס צו איהר פארשטעלט מיר איצט קיינער נישט דעם וועג. איך עס זי מיט די אויגען, אנקוקענדיג זי פון אויבען ביז אראב, ווי א וואלף קוקט אויף א שעפעלע, אויף וועלכעס ער שארפט די צייהן. און ביי מיר אין הארצען טראכט איך: ניש'קשה, דו וועסט זיין מיינע, וועסט פון מיינע לאפעס זיך שוין נישט אויסדרעהען...

כ

אַ פּאָר חדשים זענען נאָך דער דאָזיגער סצענע פּערגאַנגען. מיכל'ען האָט מען אָבגעגעבען און אַוועקגעפיהרט העט ווייט, פון וואַנען מען קומט נישט צוריק אַזוי גיך. ביי גאָלדען אין שטוב איז געוועזן אַ חורבן, אַלצדינג דאָרט האָט געטרויערט און פערלוירען זיין געשטאַלט, די בלומענטעפּלעך זענען געשטאַנען פערדאַרט, ווייל ס'איז נישט געלעגען קיינעם אין זינען זיי אין דער געהעריגער צייט צו בעגיסען. די קליינינגקייטען אויף דער קאַמאָדע זענען נישט אויסגעשטעלט געוועזן מיט אַ שענעם סדר, ווי פריהער, און אויף „משה רבנו“ איז געלעגען אַ געדיכטער שטויב. ער האָט אויסגעזעהן עפּיס מרה־שחורה'דיג און אַרויסגעקוקט פון אונטער דעם גלאָז עפּים ווי בייז, זעהר שטאַרק ברוגז. מיר, ווענינגסטענס, האָט זיך אַזוי געדאַכט, און איך פלעג מיך היטען אויף איהם אַ קוק צו געבען... שיינדעלע האָט אויפגעהערט צו לערנען, נישט געהאַט מעהר מיט וועמען זיך צו שפּילען. זי איז אַראָב פונ'ם לייב, אויסגעגאַנגען ווי אַ ליכט און איז געוואָרען גאָר אוים קינד. אויף גאָלדען איז געלעגען די ערד, קיין פרעהליכע מינע האָט מען פון איהר נישט געזעהן. ס'איז איהר עפּים ווי נישט ניחא געוועזן צום לעבען. די אַלטע פלעגט קוקען אויף איהרע קינדער, שאָקלען מיט'ן קאָפּ און זיך בעוואַשען מיט טרעהרען. זי פלעגט אַלץ איינפאַלען און צייטענווייז ליגען אין בעט.

איך פלעג עפּטערס קומען אין הויז, זיצען בשעת גאָלדע פלעגט אַרבייטען, פלעג זי שטאַרקען מיט גוטע, זיסע ריידעלעך און מיט מיינע טרייסט־ווערטער געזוכט, אַלץ וואָס ווייטער־ווייטער זיך אַריינצו'גנב'נען אין איהר האַרץ. שפּעטער אַביסעל האָב איך בעמערקט אין שטוב אַ ביטערע עלענד. גאָלדעס האַנד־אַרבייט אַליין, ווי שטאַרק זי האָט זיך געמאַטערט, געפּלאַגט און קריעה געריסען, האָט נישט געקלעקט אויף די אַלע לעבענס־בעדערפניש, ווייל די בעלוינונג פאַר איהר אַרבייט איז געוועזן זעהר

קליין. דרינען האָט בעשיינפערליך זיך אַרויסגעוויזען, ווי מיכל געהט אָב, ווי שטאַרק נוצליך ער איז פאַר דער אָרעמער פאַמיליע געווען. זיין חלק הילף האָט איצט געפעהלט. דערצו איז נאָך גראָד דענסטמאָל געווען טאַקי וועניג אַרבייט אויך, מען האָט בעדאַרפט געהן איינמאָל אין דער אַפּטייק אַריין נאָך אַ רעצעפּט פאַר דער אַלטער און דערויף איז נישט געווען קיין גראָשען. איך האָב מיך איינגעשטעלט און פאַרגעלעגט גאָלדען צו נעהמען בײַ מיר עפּיס געלד. גאָלדע איז רויט געוואָרען, האָט אַראָב־געלאָזט די אויגען און נישט געענטפערט קיין וואָרט. מען האָט געזעהן, אַז בײַ איהר אינוועניג אין האַרץ איז נישט רוהיג. דאָרט רויִשט אַ שרעקליכער שטורמווינד פון ביטערע געפיהלען. איך האָב גאָלדען גע־געבען צו פאַרשטעהן, אַז איך לײַ איהר עס אויס נאָר אויף אַ צייט, זי מוז עס נעהמען צוליב דער קראַנקער מוטער, וואָס גענייטיגט זיך אַצינד אין דעם רעצעפּט, וואָס זעהר מעגליך, אַז דרינען הענגט אָב איהר לע־בען. די אַלטע האָט בשעת־מעשה בײַ איהר אין בעט דאָרט גראָד אַ שטאַרקען קרעכץ געטאָן, גאָלדע איז פערצאַפּעלט געוואָרען, גענומען בײַ מיר מיט אַ ציטערדיגער אייז־קאַלטער האַנד דאָס געלד, אַרויפגעהאַפּט אויף זיך אַ שאַל און איז געשווינד אַרויסגעלאָפען פון שטוב...

בײַ מיר אין שטיבעל בין איך איינמאָל שפּעט בײַ נאַכט געלעגען אויף מײַן געלעגער און נישט געקענט קיין אויג צוטאָן; עס האָט פון מיר זיך אָבגעטאָן דער שלאָף. די ליבשאַפט מיינע צו גאָלדען האָט מיך שרעקליך געפּייניגט, נישט געלאָזט רוהען און איך האָב מיך גענומען טראַכטען, וואָס קען פאָרט דערפון ווערען? ביז וואַנען נאָך וועל איך מיך אַזוי פּייניגען און נישט ברענגען די זאַך צו אַנ'עק. נאָר אויף וואָס פאַר אַנ'אופן אָבער ברענגט מען עס צו אַנ'עק? — חתונה האָבען? נאָר דאָס איז פאַר מיר זעהר אַ שווערע זאַך, דאָס לוינט מיר נישט מכּמה טעמים: ערשטענס, וועל איך דורכדעם מוזען אויסטרעטען פון דינסט בײַ איסר'ן, און אַוועקגעהן פון איסר'ן הייסט אַזוי פיעל ווי אָבזאָגען זיך פון פערדינען גרינג געלט, פון אַ גליקליכען לעבען אָהן צער, אָהן מיה, אָהן קאָפּוועהטאָג און אויפגעבען אַלע מיינע האָפנונגען אויף שפּעטער; צווייטענס, וואָס וועל איך בײַ איהר נעהמען? גאָרנישט! זי איז דאָך הויל נאַקעט אַזוי ווי די מאַמע האָט זי געבוירען. זי וועט מיר אָנהאָבען אַ סך קינדער, פּופּקעלעך, וואָס וועלען מיר פאַרדרעהען דעם קאָפּ, איך וועל אויפעסען דאָס ביסעל געלד און וועל דערנאָך בלייבען אַ קבצן, אַ טוי־געניכטס, אַ לא־יוצלח צו קיין זאַך נישט אין דער וועלט, וועל ליידען,

פערשוואַרצט ווערען, ווי איך בין אַ מאָל אין דער זגענד פערשוואַרצט געוואָרען, און צוליב וואָס? צוליב אַ ליבשאַפט!... איסר, האָב איך געטראַכט, וואָלט אוים מיר זיכער געמאַכט דעם גרעסטען גע־לעכטער.

„ליבשאַפט איז נישט מעהר ווי אַ שען פּנים׳ל, אַ זייפענבולבע, וואָס שפּילט פאַר׳ן אויג אין אַלערליי וואונדער־שענע קאָלירען און פּלוצ־לים צושפּרינגט עס, מען ווייסט נישט, וואוהין עס קומט אַהין. דאָס איז אַ שפּילכען, אַ קליינינקייט, וואָס מען בעדאַרף עס טאַקי נאָר פאַר אַ קליינינקייט בעקימען און וואָס עס לאָזט זיך זעהר גרינג איינהאַנדלען, אַבי מען איז נאָר קיין שוטה נישט. ליבשאַפט — דאָס איז אַ דעקטוך, אונטער וועלכען עס לאָזט זיך גרינגער איינער דעם אַנדערען צו זיך אויף אַ צייט אַריינצונאַרען. דאָס איז אַ קונציג אויסגעאַרבייטע נעץ, צו פאַנגען דרינען שוואַכע מענשלעך, וואָס צוקריכען ווי אַ שנעע און צוגיסען זיך באַלד, ווי מען גיט זיי נאָר עפּיס אַ וואַרם״... — אַזוי האָט געזאָגט איסר וואַרגער.

זאָל איך קיין נאַר נישט זיין און דערגרייכען מיין וואונש אָט טאַקי אויף דעם פּראָסטען אופן?... נאָר דאָס איז אָבער אַ ריינע אונמעג־ליכקייט. ווי איך האָב געקענט גאָלדען, איז גאָר אונמעגליך געוועזען אַזעלכעס אפילו צו טראַכטען. זי האָט תמיד געקענט עפּיס זיך אַזוי האַלטען, אַז מען האָט געמוזט האָבען פאַר איהר דרך־ארץ און די צונג האָט זיך נישט געלעגט אַרויסרעדען איהר אין די אויגען עפּיס אַ מיאוס וואָרט. איינמאָל האָב איך מיך אַרויסגעחאַפּט מיט עפּיס נישט אַזאַ שען ווערטעל, וואָס ביי אַנדערע געהט עס איין, נישט צומאַכען דערויס קיין שום פּירוש, האָט זי דערביי געמאַכט עפּיס אַזאַ מינע, אַז איך בין בטל געוואָרען און אַ קעלט איז מיר דורכגעלאָפען אין אַלע מיינע אברים. ניין! אַזעלכע ווי גאָלדע לאָזט זיך נישט איינהאַנדלען, אַרייננאַרען... מען זאָל אפילו קלוג זיין ווי צעהן רוחות. וואָס־זשע דען, לאָמיך איג־נאָנצען אַ שפּיי טאָן און זי פאַרגעסען? דאָס, האָב איך געפיהלט, איז איבער מיינע כוחות, גיכער וואָלט איך מיך אָבגעזאָגט פון מיין לעבען איידער פון איהר. די ליבשאַפט מעג זיך זיין, ווי איסר זאָגט, טאַקי אינגאַנצען אַ שפּילכען. אָבער איך האָב אַזאַ שפּילכען בשום אופן נישט געקענט אַוועקוואַרפען. איך האָב געטראַכט, געטראַכט און ווידער גע־קומען צום ערשטען — אין ברירה, טאַקי חתונה האָבען! אַי, וואָס,

דאָס קען מיר דאָך שאַטען צום עסק? נו, דערצו וועט מען מוזען גע־פינען עפּיס אַ פּאָרטעל, מאַכען עפּיס אַ פּשרה, עס זאָל אי אַהין אי אַהער גוט זיין. חתונה מוז מען האָבען און וואָס גיכער איז אַלץ בעסער. מעהר פּלאַגען זיך האָב איך שוין קיין כח נישט. עס מוז באַלד נעהמען אַנ'עק. גאָלדע בעדאַרף זיין מיינע!... מיט דעם דאָזיגען געדאַנק בין איך איינגעשלאָפען און געהאַט זיסע גוטע חלומות

אויפגעשטאַנען בין איך אַביסעל שפּעטליך אויפ'ן טאָג און האָב בײַ מיר אָבגעמאַכט, עס זאָל אפילו דונערן און בליצען, מוז איך היינט פאַרנאַכט מיט גאָלדען מיך דערקלערען. דענסטמאָל איז גראָד געווען פאַר פּסח, גאָלדען איז זעהר איינג געווען, זי האָט בעדאַרפט זעהר פיעל האָבען און נאָך נישט געהאַט קיין אָנהויב אויף יום־טוב. צו מיין זאַך איז דאָס געווען פונקט די בעסטע צייט. אַז איך בין גע־קומען צו גאָלדען, האָב איך זי געטראָפען איינע אַליין זיצענדיג איבער דער אַרבייט. די אַלטע איז געלעגען אין בעט אונטער די שפּאַניש־ווענטלעך, און שיינדעלע נעבען איהר. מען האָט פון דאָרט נישט מעהר געהערט ווי אַ הוסטען — דאָ הוסט די אַלטע און דאָ שיינדעלע, ביידע האָבען געקייכט אין איין אָטהעם, גלייך ווי זיי האָבען זיך פאַרהערט, ווער פון ביידע קייכט שטאַרקער. דערצו האָט נאָך צוגעגרילצט אַ גריל, און אינאיינעם איז אַרויסגעקומען עפּיס אַ משונה־שרעקליכער קאָנצערט. גאָלדע איז געווען פערזאָרגט, אַלץ געגעהט, געמאַכט מיט דער נאָדעל און נישט פערגונען זיך אפילו אַ רגע אויפצוהויבען דעם קאָפּ.

איך האָב מיר אָנגעהויבען אַ שמועס מיט מוסר זאָגען, האָב גע־מוסר'ט גאָלדען, פאַר וואָס זי האָרעוועט אַזוי איבער די קרעפטען, פערלירט איהר געזונד און האָט נישט קיין רחמנות אויף זיך אַליין, נישט אויף דעם הויזגעזינד, וואָס האַלט זיך אינגאַנצען נאָר אויף איהר, און נישט אויף איהרע גוטע פריינד, וואָס איהר געזונד איז זיי שטאַרק טייער און וואָלטען פאַר איהר דאָס לעבען אַוועקגעגעבען... גאָלדע האָט בײַ די דאָזיגע ווערטער אויף מיר אַ בליק געטאָן און אין דעם בליק איז געלעגען עפּיס אַזוינס, וואָס איז שווער איבערצוגעבען. איך האָב גערעדט נאָך מעהר בעהאַרצט, וואָס ווייטער־ווייטער אַלץ מיט מעהר פייער און בין אַרויס לסוף מיט דער גאַנצער שפּראַכע, אַז זי איז מיר ליעב ווי דאָס לעבען און איך וואָלט מיך געשעצט איבערגליקליך,

ווען איך זאָל מיט איהר חתונה האָבען. גאָלדען איז די נאָדעל פון ד פינגער אַרויסגעפאַלען און זי איז געבליבען זיצען צומישט, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף ביידע הענד. אויף אַ פּאָר מינוט לערך בין איך אַנשוויגען געוואָרען, עס האָט מיך בעשלאָגען אַ שוויים און דאָס הארץ האָט מיר שטאַרק געקלאַפּט, גלייך ווי איך וואָלט איבערגעגאַנגען אַ הויכען באַרג.

דאָס הוסטען און קייכען פון אונטער די ווענטלעך איז אַלץ געגאַנגען שטאַרקער און שטאַרקער. אַ צובראָכענע שויב פון פענסטער האָט זיך געשאָקעלט אַהין און אַהער פון׳ם ווינד און צוגעקלאַפּט צום טאַקט עפּיס זעהר מרה־שחורה׳דיג. מיר האָט זיך געעפענט ווייטער אַ מויל, איך האָב גערעדט מיט היץ, גערעדט־גערעדט און אַלץ איינגערעדט גאָלדען. איך האָב געשילדערט איהר איצטיגע לאַגע, ווי זי איז געקוועטשט פון אַלע זייטען. איך האָב איהר אָנגעוויזען אויף דער קראַנקער, שלאַפער מאַמען מיט שיינדעלען, ווי זיי ליידען נעבעך און קומען אָב. נאָר צוליעב זיי אַליין בעדאַרף זי עס טאָן. ביי מיר וועט דאָך זיי אַלע, אם ירצה השם, זיין גוט, מיר וועלען לעבען גליקליך און צופרידען, אַז גאָט און לייט וועלען הנאה האָבען. גאָלדע האָט מיר אַריינגעקוקט אין פּנים און הייסע טרעהרען אין גרויסע טראָפּענס, ווי פּערעל, האָבען איהר געטריפט פון די אויגען.

— לאָזט מיך צורוה, אַ קורצע צייט — האָט זי זיך אָנגערופען עפּיס מיט אַ קול פון געבעט, גלייך ווי איינער וואָס איז אין דער קלעהם — איך וועל מיך אַביסעל בעטראַכטען, זיך מישב זיין מיט דער מאַמע און אייך געבען אַ קלאָרע תשובה.

אַז איך בין געקומען אויף מאָרגען צו גאָלדען, האָב איך זי געטראָפען זיצענדיג אונטער די ווענטלעך נעבען דער קראַנקער מאַמען. די אַלטע האָט מיך אָנגענומען ביי דער האַנד און געזאָגט, אָנווייזענדיג מיר מיט׳ן קאָפּ אויף גאָלדען, אַז זי וויליגט איין אָבצוגעבען מיר אין די הענד אַריין איהר טייערן בריליאַנט, איהר שאַץ, איהר מתנה פון זיין ליבען נאָמען; נאָר איך זאָל אָבער וויסען, ווי זי טייער צוהאַלטען, ווי זי צו שאַצען. דערביי טאַקי האָט זי צוגעשטעלט אַ פּונקט, אַז איך זאָל זיך אָבזאָגען פון מיין שטעלע, וואָרום ווי אַ גרויסער חשוב איך בין, פאָרט טאַקי בין איך דאָך נאָר אַ משרת; און איהר גאָלדעניו׳ן אָבגעבען פאַר אַ משרת איז איהר נישט לכבוד, אויך איז נישט לכבוד איהר מאַן, גאָלדעס טאַטען, עליו השלום, און איהר גאַנצער משפּחה. איך האָב

..ך אקענען דעם געשטעלט, איהר אויסגעזוויזען ווי ס'איז נישט גוט, פישט קלוג, אָבצוזאָגען זיך פון אזא גילדענער שטעלע, וואָס טראָגט מיר פיעל איין און איך קען דאָרט מיט דער צייט ווערען אַ מענש, וואָס אַ מענש הייסט.

— אַ סך מיוחסים, כ'לעבען — זאָג איך מיט גז'זות — ליגען מיר אַ מאָל צו די פיס, זענען מיר מקנא און וועלען מיר ערשט שפעטער, אם ירצה השם, נאָך מעהר מקנא זיין. ניש'קשה! איך בין שוין איצט אזא מיוחס ווי זיי אַלע. נאָר ווי די מעשה איז, אַצונד אָבזאָגען זיך איז זעהר קרום, אַ גרויסע עברה. לעת־עתה איז פיעל גלייכער אין אַלע אופנים, איך זאָל נעבען איסר'ן אי נאָך דער חתונה טאַקי ווייטער בלייבען. וואָס מאַכט עס אוים? זאָל זיך דאַכטען, איך בין אַ קרעמער און זיץ גאַנצענע טעג אין קלייט, אָדער איך בין אַ סוחר און פאָהר די גאַנצע וואָך אַרום. אין ליידיגע צייטען, ווי אויך שבת און יום־טוב, וועל איך מיר צוברענגען ביי זיך אין דער היים. לעת־עתה מוז זיין אַזוי און שפעטער איז דאָך גאָט אַ טאַטע... מסתמא וועט שוין זיין רעכט... אי, וואָס, אייך קומט אַלץ פאַר פאַרט עפּיס משרת, ס'איז אייך עפּיס פריקרע פאַר דער וועלט, נו, וועלען מיר אָבמאַכען די חתונה שטיל אָהן דער פּ:ספע, אָהן רעש, אָהן געפילדער און זיך מוזען בעגעהן אָהן די אַלע מיוחסים. אָט פון וועמען, מ'שטיינ'ס־געזאָגט, מען האָט דאָ צו רעדען!...

דער שפיץ איז געווען, מיינע רעד זענען אָנגענומען געוואָרען, און מיר האָבען געמאַכט אַ האַנדשלאָג.

— זעה־זשע, זאָלסט אָבהיטען מיין בריליאַנט, חשוב האַלטען מיין קינד, מיין טייערע נשמה! — האָט די אַלטע נאָך אַ מאָל מיך געבעטען און זיך צוויינט. גאָלדע מיט שיינדעלען האָבען אויך געוויינט, געחליפעט און איך בין דענסטמאָל געווען אויף דעם זיבעטען הימעל פאַר פרייד, וואָס מיר איז געראָטען אָבצומאַכען די זאַך גלאַט, אַזוי ווי איך האָב מיר געוואונשען.

ל"ג־בעומר אין אַ שענעם טאָג בין איך מיט גאָלדען איינאיינעם מיט דער מוטער און שיינדעלע זיך דורכגעפאָהרען נישט ווייט אין אַ דערפעל, און פאַר אַ מנין יודען דאָרט אָבגעשטעלט אַ שטילע חתונה.

כא

די ערשטע צייט נאָך דער חתונה האָב איך געהאַט מיט גאָלדען זעהר אַ גוט לעבען. אַלע אין שטוב זענען צופרידען געווען. איך בין טאַקי ווי פריהער געווען ביי איסר׳ן אין הויז, האָב מיך געהאַלטען אין איהם אייזענ־פעסט און געאַרבייט אין מיין זאַך זעהר געשמאַק, נאָך פיעל געשמאַקער ווי אַ מאָל. מיר איז קיין רגע נישט אַרויס פונ׳ם זינען, אַז איך בין אַ בעווייבטער און בעדאַרף האָבען געלד. איך האָב מיר גוט איבערגע־חזר׳ט אין קאָפּ די אַלע הלכות „קליין מענשעלע״ מיט אַלע פירושים פון רב איסר׳ן, אויך מיט מיינע אייגענע הגהות, וואָס איך האָב דריינען ווי אַ למדן מופלג אויפגעטאָן שטאַרק שכל׳דיגע גאָר אַ חריפות. לאָז די וועלט פון איצט אָן פיהלען, וואָס פאַר אַ גרויסער למדן, וואָס פאַר אַ כלי־שלמה, אַ צאַצקעלע איך בין, לאָז זי גוט טאַקי פיהלען, אַז איך האָב אַ ווייב, אַז איך בין אַ בעל־הוצאה און בעדאַרף היינט אַ סך האָבען; לאָז זי געבען געלד און אויסשטעהן מיינע הוצאות. ניש׳קשה, די וועלט איז נישט קראַנק, דער רוח וועט זי נישט נעהמען! — אַזוי האָב איך ביי מיר אין האַרץ אָבגעמאַכט און אַרויפגעצויגען די מקחים אויף מיינע אַלע אָנשטעלען, וואָס איך האָב אָנגעהויבען שטאַרק מיט חשק צו מאַכען.

איסר׳ס גביר, דער גרויסער בער, האָט געטאַנצט ביי איסר׳ן אין דער אויבער־קאָמעדיע, און איסר אַליין האָט געטאַנצט ווי אַ בערעלע אין מיין אונטער־קאָמעדיע. מיר האָבעןביידע געהאַט גרויס שפע. דער נאַ־רישער עולם איז ביי איטליכער געלעגענהייט צו אונז געגאַנגען בעטען, אַז מיר זאָלען טאָן, מיר זאָלען העלפען, און דערפאַר געצאָהלט געלד אין טאָג אַריין. מיר האָבען געמאַכט די שפיל און זענען ביידע געווען צופרידען. איך האָב בעקומען אַ גרויסען חשק צו געלד. וויפיעל איך זאָל נישט געווען פערדינען, איז מיר אַלץ ווייניג געווען, און האָב שטאַרק געציטערט איבער׳ן קערבעל.

אין דערהיים ביי מיר האָט מען געלעבט זעהר קאַרג. איך פלעג

זעהן איינשפּאָרען, איינקאַרגען, ווי ווייט נאָר מען קען, און זעהר ברוגז זיין, אַז ס'פלעגט אַוועקגעהן אַן'איבעריגער גראָשען. די אַלטע פלעגט זיך דערויף בלאָזען און אַ מאָל זאָגען, אַז איך צעהל די גרויפּען אין טאָפּ אַריין און פערגין קיינעם ניט דעם ביסען. איך פלעג מיך צוריק בלאָזען, און איהר געבען שטעכווערטלעך, אַז אויף פרעמדס איז איטליכער אַ נותרן; אַז מען זאָל מיך אומזיסט האָדעווען — מהיכא-תיתי, וואָלט איך אויך קיין קאַרגער נישט געווען. גאָלדען פלעגען אַזעלכע ווערטער קרענקען, זי פלעגט אַזש געל און גריז ווערען, און נישט איינמאָל נאָר איז צוליעב ד"ם צווישען אונז אַרויסגעקומען אַ רוגז. ס'איז אַ מאָל געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז איך האָב מיאוס מיך צוקריגט מיט גאָלדען, זי גראָב בעליידיגט, געזידעלט ווי אַ משרת קען, בין איך אין כעס אַרויסגעלאָפען פון שטוב, אַ שטאַרקען קלאַפּ געבענדיג מיט דער טיר, און אַקעגען אַ וואָך נישט געקומען אַ היים.

די פריערדיגע הייסע ליבשאַפט מיינע האָט אַלץ וואָס ווייטער-ווייטער זיך אָבגעקיהלט. גאָלדע'ס שען פּנים איז ביי מיר געוואָרען אַ געוועהנטליכע זאַך, איך האָב שוין דרינען גאָר נישט עפּיס אַזוינס אַרויסגעזעהן, אַ פּנים ווי אַלע פּנים'ער מיט אַ נאָז, מיט אויגען. גאָלדע האָט ביי מיר פערלאָרען דעם חן און אויסגעזעהן פּראָסט אַ ווייבעל ווי אַנדערע ווייבלעך. איך האָב אין האַרץ חרטה געהאַט אויף דעם גאַנצען שידוך. צו וואָס האָט דאָס מיר געטויגט, האָב איך ביי מיר געטראַכט, נעהמען מיר אַזאַ שווערען יאָך, אַ גאַנצע געזינד, וואָס פרעסען מיר אָב דעם קאָפּ און ברענגען מיך אויס? נאָר אַ בייזע שעה איז אויף מיר דענסט-מאָל אָנגעקומען, וואָס איך האָב מיך געלאָזט פערפיהרען פון אַ שען פּנים'ל און אויסגעבראַכט דערויף אַזוי פיעל געלד. וואו איז דענסטמאָל געווען מיין שכל, מיין פערשטאַנד? האָב איך מיך גע'חידוש'ט; ווי קום איך צו אַזאַ נאַרישקייט? איך האָב אַלץ ביי מיר גערעכענט, וויפיעל די נאַרישקייט האָט מיר אָבגעקאָסט, מיט וויפיעל איך וואָלט איצט רייכער געווען, אַז איך זאָל זי נישט געווען טאָן. און דאָס האָט מיך שטענדיג געערגערט אַזוי, אַז איך פלעג מחמת דעם זיך אַלץ קרימען, קוקען אויף איטליכען אין שטוב מיט אַ פינסטער פּנים און האָב נישט גערעדט דאָרט מיט קיינעם קיין גלייך וואָרט. אין אַ צייט פון אַ פּאָר יאָהר איז גאָלדע פון מיר געוואָרען אויסגעשטאַנען, זי האָט געהאַט פון מיר די גאַל, נאָר זי האָט אַלצדינג אַראָבגעשלונגען און פלעגט אפילו נישט הויך וויינען, קיין פּיפּס אפילו נישט געטאָן.

אין מיטען־דרינען בעדאַרף זיך גראָד טרעפען, אַז דער גרויסער גביר, הגדול והנורא, ביי וועלכען איסר איז געוועזן די נשמה, זאָל גאָר פלוצלים אַ שטאַרב טאָן און די ווינט־מיהל מוז בלייבען שטעהן — די רעדער קענען מעהר זיך נישט דרעהען!... מיט דעם גביר'ס טויט ווערט מיין רב איסר אויס נשמה, און מיט רב איסר'ס אויס־נשמה־ווערען ווער איך דאָך אויך ממילא אויס נשמה, אויס אַלץ מיט־אַנאַנדער. דער עולם האָט ביסלעכווייז זיך אַרומגעקוקט, זיך אָבגעהאַלטען ביז ער האָט מיט דער צייט שוין גאָר אויפגעהערט צו געהן מיט בקשות צו איסר'ן. דערצו נאָך איז איסר'ן שוין טאַקי שטאַרק צוגעטרעטען דאָס עלטער, ער איז געוואָרען אויסגעוועפּט, עפּיס גאָר עובר־בטל, נישט דאָס פנים, נישט דער שכל, די חכמה, וואָס אַ מאָל. היינט אַז איסר איז אויס חשוב געוואָרען, פאַרשטעהט זיך דאָך, בין איך אויך אויס חשוב געוואָרען און שוין מעהר נישט געגאָלטען, אַקוראַט ווי אַנ'אָבגערופענע מטבע. ביי איסר'ן בין איך נאָך אַלץ טאַקי געבליבען דער איינענער חשוב, און נישט אויפגעהערט ביי איהם צו גילטען; נאָר ווי באַלד אָבער ער האָט מיר שוין מעהר נישט געקענט נוצען, האָב איך איהם בעדאַרפט אויף נייינציג טויזענט כפרות, איך האָב איהם אַזוי געהערט ווי אין טשערנעוויץ די מגילה. אַזוי האָט דאָך געזאָגט איסר וואַרגער! זיינע ווערטער. איך האָב דאָך בקבלה טאַקי פון איהם אַליין. איך האָב נישט לאַנג געטראַכט און אָבגעטראָטען פון איסר'ן, וואָס ער האָט ביי מיר אַ פנים געהאַט ווי אַ נבלה.

אַ גע'פגר'ט בעשעפעניש מאַכט אויף דעם מענשען נישט אזאַ טרויעריגען, שלעכטען רושם, ווי אַ בעשעפעניש, וואָס איז „ווי גע'פגר'ט" און האָט נאָך פאָרט אַ סימן לעבען. איך זאָג עס אַקעגען מיר און אַקעגען נאָך אַ סך נפשות, ווי אַ שטיינער, אַקעגען אַנ'אויסגעוואָרענעם בעל־טאַקסע, אַנ'אָבגעזאָגטען שתדלן, אַנ'אויסגעמאַכטען מאַכער, אַ וואָכענדיגען כלי־קודש און אַלערליי מיני פערשוועכטע, אַראָבגעוואָרפענע קהל'ס־לייט. מילא אַ פגירה איז חאָטש אַ פגירה, עס לעבט נישט און בעדאַרף נישט קיין שום זאַך; יענע לייט אָבער, יענע נפשות, אַז זיי ווערען אויס און פערלירען זייער פרנסה, אין וועלכער דאָס חיות זייערע איז געהאַנגען אַ צייט מיט יאָהרען — זיי נעבעך ווערען אמת טאַקי פגירות, אָבער לעבעדיגע צאַפּלדיגע פגירות, פגירות — וואָס ווילען עסען, טרינקען, חאָטש אַ ביסעל משקה, און בעדאַרפען אַלצדינג טאַקי האָבען! נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אַז זיי קענען זיך נישט ריהרען;

אז זיי זענען, לא־עליכם, גרויסע ביטערע קאליקעס, האבען, דאכט זיך, א מויל, הענד און פיס און טויגען נישט פון דאנען אהין!...

דאס הארץ, כ'לעבען, רייסט קוקענדיג אויף אזעלכע לעבעדיגע פגירות, אזעלכע שלימ'מזל'דיגע, מחילה, פערשטונקענע בעשעפעניש!

אט אזא מין בעשעפעניש בין איך געווען, נאכדעם אז איך האב אבגעטראטען פון איסר'ן. איך האב נישט געוואוסט, וואס מען טהוט, צו וואס מען נעהמט זיך, ווארום חוץ מיין קליין מענשעלדיגע פרנסה האב איך דאך גאר נישט געקענט און צו קיין שום זאך נישט געטויגט. די לאגע מיינע איז דענסטמאל געווען זעהר א שלעכטע. איך האב געלעבט פונ'ם גרייטען: געביטען קערבלעך און געגעסען. און ביי איטליכען קערבעל, וואס איך האב צוביטען, איז מיר אבגעפאלען א שטיק פלייש, געשטארבען געווארען אנ'אבר. שטענדיג בין איך געווען אין כעס, האב קיינעם אין שטוב נישט פערגונען דאס לעבען און צו איטליכען בעזונדער זיך געצוכט. ביי איטליכען גראשען, וואס איך האב גאלדען געגעבען אויף דער הוצאה, פלעג איך איהר פערצאפען דאס בלוט, אלץ זאגען: וואס וויל מען פון מיר האבען? איך קען נישט אויסהאלטען אזא געזינד.

די אלטע האט פון מיר געקייעט די ערד, זי האט זיך פארעסען און האט פאר הארצוועהטאג מסוכן קראנק זיך אריינגעלעגט אין בעט אריין. מען האט געזעהן, אז עס עקט זיך דאס לעבען, זי וועט נישט געדויערן לאנג, איך בין זיך מודה, אז איך האב איהר געוואונשען דעם טויט און עס האט מיר אין הארץ הנאה געטאן, וואס באלד וועל איך פטור ווערען פון א מויל, און די הוצאה וועט קלענער ווערען. דעריבער האב איך מיך פארשטעלט, זיך געמאכט, כלומר'שט ווי איהר קרענק ריהרט מיך ביי דער נשמה, איך בין נאר אוים מענש. איך האב נישט געקארגט אויף קיין דאקטאר, אויף קיין אפטייק — אבי גיכער זי זאל שוין זיך איבערפעקלען... איך האב זי בעדינט ווי א געטריי קינד, גאנצע נעכט נישט צוגעמאכט קיין אויג, איהר איינגעגעבען די רפואות און געטראכט דערביי: ווען וועט דער מלאך־המות דיך שוין צונעהמען? ביי איטליכען אין שטוב בין איך געהויבען געווארען פאר מיין געטריישאפט, דערפאר וואס איך לעג מיך דא אזוי אוועק און מען האט מיר פארגעסען אלע צרות, וועלכע מען איז פון מיר פריהער אויסגעשטאנען. נאלדע פלעגט מיך אפט טרייבען פון דער מוטערס בעט, איך זאל געהן אבי־סעל מיך אויסרוהען, נאר זי האט עס ביי מיר בשום אופן נישט געקענט פועל'ען

— געה דו — האָב איך איהר דערויף געזאָגט — דו, נעבעך, געה לעג זיך אַביסעל צו און איך וועל מיר דאָ בלייבען אַליין, ניש׳קשה.

איך דערמאָן מיך איצט מיט שרעק יענע ווינטערדיגע נאַכט, ווען די אַלטע איז געלעגען שטאַרק פערדולט מיט פערגלאָצטע אויגען, גע־רעדט עפּיס נישט צו דער זאַך און אין האַרץ האָט בייַ איהר שרעקליך געחריפעט, אַזוי אַז מען האָט געהערט אויף דער גאַנצער שטוב, גלייך ווי עמיצער וואָלט געזעגט האָלץ. גאָלדע איז נישט טויט נישט לעבעדיג געזעסען נעבען בעט אויף אַ בייַנקעל מיט רויטע פערוויינטע אויגען און נעבראָכען די הענד. שיינדעלע, די אויסגעבליכטע, אויסגעדאַרטע, אויס־געטריקענטע שיינדעלע, האָט מיט אַ פינסטער פּנים געקוקט אויף דער נוטה־למות׳ר מאַמע, געקוקט און געחליפעט, און חליפענדיג זיך שרעקליך פערי־הוסט. פּלוצלים האָט די אַלטע זיך אויפגעזעצט, געקוקט אויף איהרע קינדער און טיעף פונ׳ם האַרצען דערלאַנגט אַ זיפץ.

— איך בעט דיך — האָט זי אויף אַ שלאָף קול צו מיר זיך אָנ־גערופען, נאָכדעם אַז זי האָט פריהער אָקעגען אַ מינוט שוויַיגענדיג מיך אָנגעקוקט מיט אַזאַ בליק, וואָס האָט מיך דורך און דורך דורכגע־נומען אין אַלע גלידער — איך בעט דיך, האָב רחמנות אויף מיינע קינ־דער! זיי בלייבען, נעבעך, עלענד ווי אַ שטיין — יתומים אָהן פאָטער און מוטער, אָהן אַ קרוב, אָהן אַ גואל... איך וועל רוהיגער געהן פון דער וועלט, רוהיגער ליגען אין קבר, אַז דו וועסט מיר עס הייליג צו־זאָגען און טאַקי מקיים זיין...

זי האָט ווידער אַ מאָל אַ זיפץ געטאָן, אַרויפגעלעגט איין האַנד צו גאָלדען, די אַנדערע צו שיינדלען אויפ׳ן קאָפּ און זיי געבענשט שטילערהייט, קוים־קוים וואָס מען האָט געהערט איהר קול. ביידע קינדער זענען צושמאָלצען געוואָרען וויינענדיג און צוגעפאַלען צו דער מוטער, וואָס האָט זיי געהאַלזט, געקושט, צוגעקוועטשט צו איהר האַרץ. זי איז באַלד טאַקי אָהן כח אַנידערגעפאַלען ווידער אויף איהר געלעגער, זיך אומגעקעהרט מיט דעם פּנים צו דער וואַנד, אַ חראָפּע געטאָן — און אַנשלאָפען געוואָרען אויף אייביג...

גאָלדע מיט שיינדעלען האָבען אַרויסגעלאָזט אַזאַ יאָמער, אַזאַ ביטער קלאָג, אַז אַ שטיין האָט עס געקענט אפילו ריהרען. איך האָב פאַרשטעלט דעם פּנים מיט ביידע הענד און — ס׳איז אַ וועהטאָג,

אַ חרפּה, אַ שרעק צו זאָגען — און עפּיס אַ שמייכעל געטאָן צופרידען. חי איך וואָלט פון מיר אַ שווערע משא אַראָבגעוואָרפען.

די אַלטע, דאָס איז געוועזן לעת־עתּה דער צווייטער קרבּן, וואָס איז דורך מיר געפאַלען. שפּעטער אַביסעל האָט בעדאַרפט געהן אַ גאַנג אויך דער דריטער קרבּן — די דאַרע אויסגע־טריקענטע שיינדעלע!..

כב

מיר איז דערנאָך שטאַרק נמאס געוואָרען צו זיצען אין דער היים מיט פאַרלייגטע הענד, און לאָזען שימלען די גוטע מתנה, דאָס שטאַרקע געפיהל פון אַ קליין מענשעלע, וואָס איך האָב אין מיר געהאַט. אַ עברה, כ'לעבען, אַז אַזאַ געפיהל זאָל פערפאַלען ווערען, אַזאַ גוטע מתנה זאָל פוילען, ווערען אַ לעגער=סחורה, אין דער צייט אַז איך בין נאָך יונג מיט אַלע קרעפטען און וואָלט דערמיט געקענט מאַכען דאָס בעסטע געשעפט, געהן אין גאָלד! איז דען נאַר, האָב איך געטראַכט, איין צבוע'טשיץ אַ וועלט, און ווייטער איז שוין מעהר נישטאָ קיין אַנדערע שטעדט מיט יודען, וואו מיין סחורה זאָל האָבען אַנ'אָבגאַנג? די וועלט, ברוך=השם, איז גרויס. עס זענען דאָ נאָך יודישע שטעדט. יודען זענען אומעטום יודען מיט איין טבע, מיט איין כאַראַקטער, און יודישע מאַכערס, יודישע גבירים זענען אויך דאָ, אָהן עין=הרע, ווי מיסט, וואָס לאָזען זיך מסתמא נעהמען אויף דער אַרענדע און וואָס מען קען מיט זיי מאַכען די שפיל! צו וואָס=זשע זאָל איך פערוויסטען מיין לעבען, פוילען דאָ אין דער היים ביז איך וועל אויפעסען מיין ביסעל געלד און ליידען דערנאָך דחקות, צרות און לייד ווי אַ מאָל, וואָס אַז איך דערמאָן מיך נאָך אַ צונד, ציטערט אויף מיר די הויט און עס שטעלען זיך מיר קאַפויר די האָר? ניין, בלייבט ביי מיר, מען טהאָר דאָ מעהר אַזוי נישט זיצען! כל=זמן איך בין נאָך יונג און האָב נאָך שענע עטליכע גילדען, מוז איך פרוּווען דאָס גליק און אויף מזל זיך אַוועקלאָזען.

— זיי געזונד! — האָב איך אין איין שענעם מאָרגען געזאָגט גאָלדען, וואָס איז דענסטמאָל געווען מעוברת, און בין אַוועק אין דער וועלט אַריין.

גלופסק איז דער בעסטער פלאַץ, וואָס איז מיר באַלד געפעלען. זי איז אַ גרויסע יודישע שטאָדט מיט אַ סך נאַראָנים, וואָס לאָזען זיך

פיהרען ביי די נעז פון איטליכען בעזונדער און איטליכער טראָגט נאָך די נאָז זיינע אַקעגען, שטופט זיך מיט איהר פאָראויס, בכדי מען זאָל די אָנגעהמען ביי איהם צום ערשטען, ווייל ער מיינט, אַז לאָזען זיך פיהרען ביי דער נאָז איז אַ חיוב, אַ יודישע זאַך, וואָס אַנדערש קען עס גאָר נישט זיין. גלופסק איז אַ שטאָדט מיט זעהר פיעל חברות, מיט אַלערהאַנד גבאים, מיט אַלע מיני כלי־קודש און מיט אַלערליי שענע יודען. און גאָט שפייזט פון די געהערנערטע בופלאַקסען ביז די אייער פון די כנים, ער שיקט דאָרט די דאָזיגע מיני בעשעפענישען אויך צו זייער פרנסה בכבוד. קורץ, גלופסק איז מיר באַלד טאַקי זעהר געפעלען, פאַר מיר אַקוראַט ווי געוואונשען. זי איז פאַר מיר געווען דאָס, וואָס אַ שטענדיגע זומפיגע בלאָטע איז פאַר אַ זשאַבע, וואו די קען זיך קוואַקען און צופיהרען אַביסעל די הענד.

דענסטמאָל בין איך אַלט געווען אַ יאָהר דריי־פיער, און, מי יודע, אפשר פינף, זעקס, זיבען און צוואַנציג יאָהר. איך האָב מיינע יאָהרען נישט געצעהלט, און ווי אַ סך יודען ביי אונז, אין יענער צייט, נישט געוואוסט, ווען איך בין געבוירען געוואָרען, און דאָס איז אויך נישט געשטאַנען פערשריבען, — וואָרום אַזוי, פאַרשטעהט איהר, איז געווען גלייכער... און גאָר אַ חוץ דעם, צו וואָס האָט עס געטויגט וויסען דער טאָג פון געבוירען ווערען איז ביי מיר, ווי ביי אַנדערע יודען, נישט קיין יום־טוב. יאָהר־צייט פונ'ם יום־המיתה — דאָס געדענקט אַ יוד, אָבער יאָהר־צייט פונ'ם געבורטס־טאָג — צו־וואָס? עס קומט אויס עפּיס משונה ווילד. געלד האָב איך ביי מיר געהאַט, און דעריבער איז מיר גרינג געווען בעקאַנט צו ווערען מיט די גלופסקער פיינע בריות. זאָגען פלעג איך זאָגען, אַז איך טראַכט דאָ מאַכען עפּיס אַ געשעפט, אָבער אין אמת אַריין האָב איך גאָר אַרויסגעקוקט אויף מיין אַרענדע, וואָרום חוץ דער אַרענדע האָב איך געטויגט אויף גיין און ניינציג כפּרות. מיין גאַנצע כונה איז געווען צו נעהמען דאָרט דעם גרעסטען גביר אויף דער אַרענדע און מאַכען מיט איהם די קאָמעדיע, ווי רב איסר אַמאָל מיט זיין גביר

ווי איהר ווייסט דאָך, איז דער גלופסקער גביר געווען אַ גרויסער פאָרנעהם אין דער גובערניע. זיין כח איז געווען גאָר קיין קאַטאָוועס ניט. און ווי גרוים, אַזוי פראָסט איז ער ביי זיך געווען. ער האָט ליעב געהאַט זיך אָבצוגעבען מיט אלע נאַרישקייטען, און צו גוי־

מען אַלצדינג, וואָס פערלויפט זיך אין שטאָדט, וואָס קאָכט זיך ביי איטליכען אין טאָפּ. און דאָס איז דאָך פאַר מיר געווען טאַקי אַזוי ווי אַנגעמאָסטען, אַזעלכע ווי ער האָב איך טאַקי ווי אין לעבען אריין בעדאַרפט האָבען. מיט אַזאַ כח ווי ער, האָב איך געפיהלט, קען מען דרעהען רעדער, קעהרען וועלטען. נאָר ווי אַזוי אָבער קומט מען צו איהם? ווי אַזוי דערטאַפּט מען איהם אין די הענד אריין? דערצו, האָב איך אַרויסגעזעהן, קען מען אַנדערש נישט קומען, סיידען צו ווערען אַ עכטער גלופּסקער תּושב, אַריינצודרעהען זיך ווי אַ איי-נגענער צווישען די גלופּסקער כּלי־קודש און ווערען מיט זיי פער-קניפּט און פערבונדען. איך האָב אָנגעהויבען מכּח דעם שטאַרק צו טראַכטען.

דערווייל איז אַוועקגעגאַנגען אַ היבשע צייט און איך בין מיט דעם פּלאַץ אַלץ וואָס ווייטער מעהר בעקאַנט געוואָרען. שדכנים האָבען מיך נישט געלאָזט רוהען און אַרום מיר זיך געדרעהט, ווי די בינען. זיי איז געפעלען געווען, אַז איך בין אַ אַלמן. פון וואַנען זיי האָבען דאָס געוו-סט, ווייס איך אַליין נישט, פאַר זיי איז, אַ פּנים, גענוג געווען דאָס אַליין, וואָס איך בין אַ מאַנסביל און זיץ אַ צייט אָהן אַ ווייב, מסתּמא בעדאַרף איך און וויל חתונה האָבען, אַנדערש האָט זיי זיך גאָר נישט געלייגט אין קאָפּ. דעריבער פלעגען זיי מיך בעפאַלען ווי די היישרע-קען און מיר אָנשלאָגען שידוכים. איך פלעג זיי צוהערען תּמיד מיט אַ שמייכעל און ביי מיר טראַכטען, וואָס אַרט עס מיך, לאָזען זיי זיך רעדען, עס איז דאָך דערווייל גלאַט גוט, אַ פערגניגען צו שמועסען פון כּלות, צו פערברייינגען די צייט אין אַ שמועס איבער שענע מיידלעך, און דוקא מיט וועמען? מיט פרומע יודען, וואָס רעדען פון מיידלעך, שטעלען אַרוים זייער שענקייט, זייער פיינקייט, וואָס לויבען־אָב אין טאָג אריין זייערע מעלות און לעקען פון זיי די פינגער מיט גרויס חשק און התלהבות... מהיכא־תּיתי, האָב איך געטראַכט, לאָזען יודען זיך רע-דען, אפילו צוועצטערהייט, וועמען קען עס אַרען?... די שדכנים האָ-בען דערווייל מיך צוטראָגען אויף טעלערלעך און מיט זייערע רעד מיך אַריינגעבראַכט אין אַ גוטען שם ביי דער גאַנצער שטאָדט: אַז איך בין שטאַרק רייך, אָנגעשטאָפּט מיט געלד, אַ יחסן, אַ קלוגער, אַ בריה— אַ מענש, איך זינג גאָר מחיה, דערצו בין איך נאָך אַ דימענט, אָהן אַ גאַל, מיט אַ יודיש האַרץ און מיט גילדענע מעלות. גאַנץ גוט, האָב איך מיר געטראַכט, רעדט, רעדט, יודישע קינדער, נאָט

אײך אַ טרונק בראַנפֿען און רעדט װי װײט איהר קענט!... אײנער פֿון די שדכנים האָט מיר צו לעצט אָנגעשלאָגען אַ שידוך, דוקא נישט קײן געלד, אָבער מיט אַ גרױסען פֿײנע־בריה, מיט אַ בעריהמטען יחסן, אײנער אין דער װעלט

דער גרױסער פֿײנע־בריה, מיט װעלכען מען האָט מיר גערעדט, האָט געהײסען מיט אַ פֿיערנאָרענדיגען נאָמען: רב יוסף־מאַרקעל רב מאָניש־לײבעלעס. ער איז געװען אײנגעטונקט אין יחוס, געשטאַמט פֿונ'ם פּאַרצײטיגען גלופּסקער רב'ם געזינד. כל ימיו האָט ער קײן האַנד אין קאַלט װאַסער נישט אַרײנגעטאָן, נאָר פֿון דעם יחוס זײנעם תמיד זעהר שען געלעבט און אױסגעגעבען קינדער. גאָט האָט איהם געלײטזעליגט מיט אַ סך דאַרע, שװאַרצע, מיאוסע מײדלעך, צו אַלע מעלות נאָך גרױסע שלימזלניצעס, נאָר ער האָט זײ אַלע אױסגעבראַכט, װי מען זאָגט, אױפ'ן לױט. גרױסע נגידים, װי אַ שטײגער, אױפגעקומענע משרתים, פּלוצלים רײך־געװאָרענע קלײנע מענשעלעך, פּלעגען פּשוט אױסגעהן מיט רב יוסף־מאַרקעל רב מאָניש־לײבעל'ס זיך משדך צו זײן און זיך אײנקױפֿען דורכדעם אין יחוס. קױם האָט זײנע אַ טאָכטער דערלעבט אַלט צו װערען פֿערצעהן, פֿופֿצעהן יאָהר, האָט זיך שױן געפֿונען אױף איהר אַ בעלן, [װאָס ער איז געשװינד פֿערלאָפֿען אַנדערע דעם װעג, אױסגעכאַפּט די טײערע מציאה פֿון זײנע הענד און נאָך איהם געגעבען אין בײטעל אַרײן. דאָס מײדעל, װעלכע מען האָט מיר גערעדט, איז געװען נאָך שװאַרצער, מיאוס'ער פֿון איהרע אַלע איבעריגע שװעסטער, מיט אַ אױסגעװײקט פּנים'ל, קלײן, דאַר, װי גרוגרת דר' צדוק — אַ פֿײג הײסט עס, ר' צדוק'ס אַ אױסגעטריקענטע פֿײג!... אין פֿערגלײך מיט גאָלדען האָט זי אַ פּנים געהאַט װי אַ מאַלפּע אַקעגען אַ מענשען. דער שדכן אָבער האָט אין איהר קײן שום חסרון נישט געפֿונען, בײ איהם אין די אױגען האָט זי געהאַט דעם ידישען חן.

— מילא — האָט ער געזאָגט — מילא, אַז זי איז אַביסעל טונקעל, אָדער נײם איך נאָך װאָס אַזױנס, נו מילא, װאָס מאַכט עס אױס? װער קוקט אױף אַזעלכע נאַרישקײטען און װעמען בעדאַרפֿען אַזעלכע קלײניגקײטען אָנגעהן? מילא װאָס מאַכט עס אַ ידען אױס שװאַרצליך צי װײסליך אַביסעל? עט, אַלץ אײנס, כ'לעבען! דער עיקר איז דאָך דער קרן אַלײן... אָט אזי װאָס מען

בעדאַרף קוקען. און אויב דער קרן, וואָס איך גיב אייך דאָ פּאָר, איז גוט — דאָס, דאַכט זיך, קען אַ בלינדער אפילו אויך אָנטאַפּען.

עס פאַרשטעהט זיך, אַז איך האָב געלאַכט פון דעם שדכן׳ס דאָזיגע ווערטער. פונדעסטוועגען האָב איך הנאה געהאַט איהם אויסצוהערען און דער שדוך איז מיר אַלץ וואָס ווייטער מעהר אין קאָפּ אַריין. עס האָט זיך מיר געעפענט די אויגען און איך האָב דערזעהן, אַז דער איינציגער וועג, אויף וועלכען איך קען קומען צו מיין אַרענדע און מאַכען אַ גליק, איז טאַקי נאָר דורך אַזאַ מין שידוך. רב יוסף־מאַרקעל רב מאָניש־לייבעל׳ס איז דאָך אַ כלי־קודש, אַ קאָכלעפעל, אַ גבאי אין אַ סך חברות איז איינגעזעהן ביי דעם גביר, וואָס לעגט אויף איהם גרויס כבוד או האַלט זיך מיט איהם עצות מכח יודישע זאַכען, הייסט אַז איך זאָל ווערען זיינער אַ איידעם, וואָלט איך דאָך געוואָרען זעהר גרינג דעם גביר׳ס נשמה, ער וואָלט דאָך ביי מיר געטאַנצט נאָר אַ וואונדער. איך וואָלט געוועזען געהאַט שפע, אַריין אין די גרויסע אלפים און געלעבט גליקליך, נאָך אַ סך בעסער ווי איך האָב מיר אַ מאָל פאָר־געשטעלט! נאָר אַי, וואָס, דער קרן? זי איז דאָך מיאוס? נו, מילא, באמת טאַקי, וואָס מאַכט עס אויס! נו אַז גאָלדע איז אַ שענע, מילא וואָס־זשע קומט מיר פון איהר שענקייט אַרויס? אַלצדינג איז נוט מיט ברויט...

איך האָב מיך דערמאָנט אין גאָלדען, און געהאַט גרויסע צרות, וואָס זי העננט מיר ווי אַ קאָלטען און איז אויסען אויף מיין נשמה. איך האָב זי אין הארצען געשאָלטען און געטראַכט, ווי מען ווערט פון איהר פּטור.

דער שדכן האָט דערוויל געטאָן זיינס, מיר אַלץ געפּיקט, געפּיקט דעם קאָפּ און געזאָגט, אַז באם איך וועל מיך נישט איילען, וועט אונ־טערשפּרינגען אַ אַנדער בעלן און וועט אויסחאַפּען אַזאַ גליק, אַזאַ כשר׳ע מציאה ביי מיר פון די הענד. עס וועט מיר דערנאָך משונה באַנג טאָן. איך האָב מיך געלאָזט איינרעדען און דער שדכן האָט ווי אַ בריה מיך פלוצלים צונויפגעפיהרט מיט רב יוסף־מאַרקעל רב מאָניש לייבעל׳ס, פאַר וועלכען ער האָט אָנגעזאָגט אויף מיר הרים־וגבעות און אויסדערצעהלט שבחים, נאָך מעהר ווי אויף אַ יודענס מצבה. אַלץ גוט, אַלץ שען, נאָר דער עיקר, וואָס דער מחותן האָט געפאָדערט, אַז

גװוען, איך זאָל נישט האָבען פונ'ם ערשטען װײַב קײן קינדער. פרעמ־
דע קינדער אָנהענגען זײַן טאָכטער האָט ער נישט געװאָלט בשום אופן;
איך האָב איהם פערזיכערט, אַז איך האָב נישט קײן קינדער, דער שדכן
פון זײַן זײַט האָט איהם װעגען דעם געשװאָרען בײַ זײַנע הײליגע נאמנות,
אי בײַ זײַן חלק עולם־הבא וכדומה נאָך אַזעלכע מיני שבועות... מיר
האָבען למזל געמאַכט אַ תקיעת־כף און אָבגעלעגט די תנאים אויף אַ
קורצע צײַט שפּעטער. איך האָב מיך געשמאַק גענומען טראַכטען, צו
געפינען עפּים אַ מיטעל, װי איך זאָל דערװײַל אין דער דאָזיגער
צײַט לױז װערען פון גאָלדען — שאַ, שטיל, קײן האָהן זאָל נישט
קרעהען.

כג

אַקעגען אַ דריי וואָכען נאָך דעם תקיעת־כּף איז אין צבוע־טשיץ אָהענד־צייט אַריינגעפאָהרען אַ בויד און זיך אָבגעשטעלט נעבען גאָלדעס שטוב. אַ קאַלטע לופט האָט געוועהט און אַראָבגעבלאָזען פון אַ טייל ביימער די געלע בלעטלעך, וואָס האָבען ליגענדיג אויף דער ערד זיך שטילערהייט געשרשקעט צווישען זיך עפּיס זעהר אומעטיג און אָנגעמאַכט אויפ׳ן האַרץ אַ מרה־שחורה. פונ׳ם בויד איז אַרויסגעקראָכען אַ מענש, וואָס איז פאַמעליך צוגעגאַנגען צו דער טיר און געבליבען דאָרט אַביסעל שטעהן מיט אַזאַ מינע, גלייך ווי איהם וואָלט עפּיס פריקרע געזען אַנצונעהמען ביי דער קליאַמקע. דער דאָזיגער פּאַרשוין איז געווען טאַקי איך מיט מיין כּבוד אַליין.

ביים אַריינקומען אין שטוב האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרץ און איך בין געבליבען שטעהן נעבען דער טיר אָהן לשון. גאָלדע איז איינע אַליין געזעסען אויף דער ערד, אין אַ ווינקעל, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ, מיט דעם פּנים אַראָב, אויף אַ בּיינקעל, גלייך ווי זי האָט געדרעמעלט און נישט בּעמערקט ווי איך בין אַריינגעגאַנגען. אויפ׳ן פענסטער האָט מיט אַ רויטען פלאַם געבּרענט אַ חלב׳דיג ליכטעל, דערביי איז געשטאַנען אַ גלאָז וואַסער מיט אַ שטיקעל ליינווענט. איך האָב באַלד פערשטאַנען, וואָס דאָס אַלצדינג בעטייט, און אין מיר האָבען געקאָכט פערשידענע געפיהלען. איך האָב מיך דערמאָנט אין מיין ערשטען אַריינקומען אהער, ווי פרעהליך, ווי שען דאָ האָט דענסטמאָל אַלצדינג אויסגעזעהן; ווי שטאַרק צופרידען האָט דאָ אַ מאָל זיך געלעבט אַ אָרמע פאַמיליע! אַלע דאָ אין שטוב האָבען זיך ליעב געהאַט, האָבען געהאַט גוטע האָפנונגען אויף שפּעטער, און מיט דער האָפנונג געלעבט דערוויל זעהר גליקליך. פּלוצלים האָב איך מיך אַהער אַריינגעחאַפּט, ווי אַ קאַץ אין אַ נעסט פון גליקליכע, צופרידענע טויבען און האָב פון איטליכען געמאַכט אַ עק. מיכל איז ערגיץ פערוואָגעלט, נישט צו וויסען, וואו זיין

געבליבן איז היינגעקומען, די אַלטע מוטער און שיינדעלען האָב איך גע-טריבן אין דער ערד אַריין, און אַצונד וויל איך איינגאַנצן עקען מיט גאָלדען — פערוויסטען איהר אויף אייביג דאָס לעבען...

איך האָב געטאָן אַ טריט ווייטער. גאָלדע האָט ווי פון שלאָף זיך אויפגעחאַפּט און מיך אָנגעקוקט אַ רגע, עפּיס ווי צומישט. מיט איהר בלייך פּנים, אויף וועלכען ס'איז געלעגען אויסגעדריקט די גרויסע צרות, וואָס זי איז אויסגעשטאַנען, אי מיט איהרע רויטע פערשוואָלענע אויגען, אין וועלכע עס האָט זיך אָבגעשפּיגעלט איהר פינסטער געמיטה, האָט זי אין מיר אויף אַ ווײַלע דערוועקט אַ מענשליך געפיהל פון רחמנות און איך האָב נישט-ווילענדיג אַ זאָג געטאָן: וואָס מאַכסט-דו, גאָלדע?

— אַ טייערער גאַסט, כ'לעבען! — האָט גאָלדע מיט אַ טיפען, ביטערען זיפץ זיך אָנגערופען און אוועקגעקעהרט דעם קאָפּ — נאָך אזא לאַנגע צייט שווייגען האָט ער זיך פאָרט דערמאָנט און איז געקומען מנחם-אבל זיין דאָס ווייב!... אָט וואָס איך מאַך, שבעה זיץ איך... אַך, שיינדעלע, שיינדעלע!...

— גאָלדע! — האָב איך אַ זאָג געטאָן, געמאַכט עפּיס מיט דער צונג און אַליין נישט געוואוסט, וואָס איך רעד. אזוי צומישט בין איך געבליבען פון איהרע לעצטע ווערטער, וואָס זי האָט עס געזאָגט אזוי טרויעריג, אַז עס האָט געקענט ריהרען אפילו אַ שטיין.

— וויסט און פינסטער איז מיר דאָס לעבען. איך וואָלט מיר בעסער געוואונשען דעם טויט, ווען נישט ער... קום! — האָט גאָלדע, אויפשטעהענדיג פון דער ערד, געזאָגט שוין ווייכער אַביסעל, מיך אַריינגעפיהרט אין אַלקיר אונטער די ווענטלעך און איז מיט מיר צו-געגאַנגען דאָרט צו אַ וויגעלע, וואָס אינעווייניג איז געלעגען אַ שלאָפענדיג קינד, מיט ביידע צונעמאַכטע הענטלעך אויפ'ן מיילכען און אַ זיס שמיי-כעלע איז איהם צייטענווייז איבערגעפלויגען איבער דעם פּנים'ל — אָט, צוליב וועמען איך וויל לעבען! — זאָגט זי, אָנווייזענדיג מיר אויף דעם קינד און דאָס פּנים ווערט איהר דערביי לעבעדיגער, פרעהליכער.

דאָס קינד האָט פּלוצלים געעפענט די אייגל'עך, זיך גענומען זויגען אַ פינגערל, געבעבעט און געמאַכט קינדערשע אָנשטעלען. די מאַמע האָט גאָר אָנגעקוואָלען און פאַרגעסען אין דער מינוט איהרע ביטערע צרות, גלייך ווי זי אַליין איז געוואָרען אַ קינד

— קוק נאָר, זוהן — האָט זי אויף קינדעריש געפֿעדט צום קינד — קוק נאָר, ווער דאָ שטעהט: טיאַ־טיאַ! מיט ליעב דיר דיין גאַסט! אָט איז דיין טיאַ־טיאַ, טיאַ־טיאַ!...

עס האָט אין מיר פּלוצלים אָנגעהויבען צו זידען דאָס בלוט, איך האָב דאָך דעם מחותן געגעבען אַ וואָרט, אַז איך האָב נישט קיין קינד און אַצונד זעה איך נאָר ליגט פֿאַר מיר דאָ אַ קדיש, וואָס טויג מיר כּלל נישט צום עסק. דאָס געפֿיהל פֿון רחמנות איז מיר באַלד אויסגעלאָשען געוואָרען, איך בין געשטאַנען אָנגעלאָדען מיט אַ ברוגז׳דיג פּנים און אָנגעקוקט בייז דאָס אומגליקליכע קינד, נעבעך, וואָס האָט אָנגעהויבען צו מאַכען פֿיסקעלעך און שטאַרק צושריגען זיך.

— שאַ, שאַ! — האָט גאָלדע צו איהם געמאַכט — שאַ, נאַרעלע, וואָס האָסט דו אַזוי מורא פֿאַר׳ן טיאַ... פֿאַר דיין טיאַ־טיאַ? — און בשעת זי בויגט זיך אָן צום קינד, נעהם איך אַרויס פֿון בוזעם־קעשענע אַ געשריפֿטס און מהו עם געשווינד אַ וואָרף איהר אין די הענד אַריין מיט די ווערטער:

— אָט האָסט־דו דיר עס פֿון מיר אַ גט!...

גאָלדע בלייבט שרעקליך צומישט, גלייך ווי מען וואָלט איהר געגעבען מיט אַ האַק איבער׳ן קאָפּ, זי גלאָצט אויס אַ פּאָר גלעזערנע אויגען און קוקט, נישט צו רעדען אַ וואָרט.

— הער נאָר אויס, גאָלדע! — רוף איך מיך אָב צו איהר — ווי די מעשה איז, דו ביסט מעהר נים מיין ווייב, מיר געהערען זיך שוין ביידע נישט מעהר אָן. נאָר אַז דו ווערסט קיין נאַר נישט זיין, נישט מאַכען דערפֿון קיין רעש און האַלטען ביי זיך דאָס קינד, וועל איך דיך מסתמא נישט פֿערלאָזען און וועל דיר צייטענווייז צושיקען עפּיס געלד.

ביי די דאָזיגע רייד מיינע האָט גאָלדע אויסגעשאָסען עפּיס מיט אַ משונה ווילדען געלעכטער, אַזוי אַז איך האָב געמיינט, זי איז זיכער אַראָב פֿונ׳ם זינען. דער דאָזיגער ווילדער מין געלעכטער איז איבערגעגאַנגען דערנאָך אין אַ ביטער געשריי.

— אַרויס — צושרייעט זי זיך אויף מיר, נעהמט אָן אַ שטאָלצע מינע — דו ביסט נישט ווערטה, רשע, אַ רגע צו בלייבען דאָ אין שטוב, וואו עס האָבען געלעבט אַ מאָל ערהליכע לייט. וואָס זעגען דורך דיר

געגאנגען פון דער וועלט! זיי רוהיג, איך וועל אזא פארשוין ווי דו נישט נאכיאָגען. ס'איז מיר נאָר א חרפה צו זאָגען, וועמען איך האָב געהאַט פאר א מאַן. מעגסט דיר גאַנץ רוהיג חתונה האָבען! איך און מיין קינד בעדאַרפען מיר דיין הילף נישט האָבען! כל זמן איך לעב, וועל איך מיר, נישקשה, מיט מיינע הענד כשר פערדינען אונזער בעדערפעניש. ארויס פון דאַנען, זאָג איך דיר, און פארגעס גאָר, אז דו האָסט ערגיץ א קינד. אַרויס, אַרררויס!...

איך האָב געשווינד מיך אַרויסגעכאַפּט פונ'ם שטוב און בין באַלד טאַקי אין דער איינענער נאַכט אַוועקגעפאָהרען.

כד

דער שווער מײַנער רב יוסף־מאַרקעל רב מאָניש־לײבעלס איז געווען אַ טײַער שליסעלע, וואָס האָט געעפֿנט פֿאַר מיר אַלע טירען פֿון די גרעסטע גלופּסקער פֿײַנע־בריות און מיר ענטפּלעקט אַ סך סודות פֿון דער גאַנצער כּנופֿיא שטאָדט־פֿיהרער. זײַן יחוס און זײַנע זכות־אָבות זענען מיר בײַגעשטאַנען, צו ווערען אַ שענער ייד. אַ גבאי אין חברות, אַרײַנצושטעקען די נאָז אין שטאָדט־זאַכען און צו נעהמען לסוף דעם גלופּסקער גביר אויף דער אַרענדע. אָט דענסטמאָל ערשט האָב איך אָנגעהויבען ווערען אין שטאָדט אַ גאַנצער טהוער. געמאַכט מיט דעם בער מײַנעם די שפּיל כּרת איסר וואַרגער, און יודען האָבען געצאָהלט פֿאַר אַלע אָנשטעלען אין טאָג אַרײַן. איך האָב כּחוש טאַקי אַרויסגעזען איסר'ם ווערטער, אַז „אַזאַ טײַער, אַזאַ גוט, אַזאַ גאָלדען און אַזאַ נאַריש פֿאָלק, ווי יודען זענען, איז אויף דער גאַנצער וועלט נישטאָ"...

מײַן ודוי וועט אײַך דאָ געבען צו פֿאַרשטעהן אַ מעשר מן המעשר פֿון מײַן דרך און פֿון מײַן אויפֿפֿיהרונג אין מײַן לעבען.

על חטא שחטאתי באיש־קטן — דאָס טײַטש: אַ קליין מענשעלע. אַ כּפּרה, האָב איך געזאָגט, אַלע מלאכות אין דער וועלט. פֿון זיי קען מען אײביג נישט אויפֿקומען, מען בלײַבט דערנידעריגט, דערשלאָגען, תּמיד דעראונטער, דאָס כּפּרה־היהנדעל. לאָזען אַנדערע אַרבײַטען, פֿון מײַנעטוועגען חאָטש די כּפּרה ווערען, איך אָבער וויל לעבען, זײַן אַ לײַדיגגעהער און טאַקי גוט לעבען.

ועל חטא שחטאתי בארענדע — די אַרענדע מײַנע, זעהר אַ גרינגע אײַנבּרענגענדיגע פּרנסה, האָט מיר פֿערשטאָקט דאָס האַרץ. איך האָב ניט געגלויבט אין אמת, אין אָרענטליכקײט, אין רחמנות, אין פֿרײַנדשאַפֿט און אין אַלע אַנדערע גוטע מענשליכע געפֿיהלען. איך האָב נישט מעהר געוואוסט נאָר דאָס, וואָס מיר טויג, וואָס מיר נוצט און

נעריסען בײַ אומליבען, אי בײַ אָרעמע, אי בײַ אַלמנות און יתומים, וויווײַט איך האָב נאָר געקענט. אַז אַ אָרעמאַן האָט פֿאַר מיר געוויינט, געגאָסען טײַכען טרעהרען, האָט עס מיך נישט אָנגעהויבען צו ריהרען. וואָס טויג מיר טרעהרען, פּלעג איך בשעת מעשה טראַכטען, גיב בעסער געלד! תּן לי הרכוש והדמעות קח לך — דאָס הייסט אויף קליינמענשעלדיג לשון: „זשיד דאַוואַי גראָשי!" אָדער; הונד, גיב געלד און מיט די טרעהרען וואַרג זיך אַליין!...

על חטא שחטאתי בבל תשחית — דאָס טײַטש, מען טאָר נישט פֿערדאַרבען, און איך האָב יאָ פֿערדאָרבען. איך האָב גענומען אַ גביר, גאָטס אַ מין בעשעפֿעניש אויף צוויי פֿיס מיט אַ פּנים, אַ געשטאַלט ווי בײַ אַ מענשען און געמאַכט פֿון איהם אַ בער.

ועל חטא שחטאתי בבהמה זו — וואָס איך האָב געזינדיגט מיט דער דאָזיגער בהמה. דער פּירוש דערפֿון איז אַזוי: אַלע בײַ אונז יודען קוקען, ווי דער שטײַגער איז, דעם גביר אין מויל אַרײַן און ווילען איהם צובאַמקען אין אַלצדינג, וואָס זיי טהוען. אין זײַער גאַנצער אויפֿפֿיהרונג: אין זײַער פֿרומקייט און אמונה-זאַכען, אין זײַער מגדל זײַן די קינדער, אין זײַער לעבען בײַ זיך אין דערהיים און אין מאַרק, זעהט זיך בעשײַנפּערליך אַרוים דעם גביר׳ס גוסט, זײַן געשמאַק און זײַן כאַראַקטער. די אַלע דאָזיגע הנהגות פֿון עפּיס אַ שטאָדט, גוטע צי שלעכטע, קלוגע צי נאַרישע, געווענדט זיך זעהר פֿיעל טאַקי אין דעם, וואָס פֿאַר אַ מין מענש דער דאָרטיגער גביר איז. דעריבער, אַז איך האָב מיט מײַן גביר, די בהמה, געמאַכט נאַרישע העויות, וואָס האָט אונז שטאַרק געפּאַסט צום עסק, זענען דורכדעם אַ סך טאַקי געוואָרען בהמות און האָבען, נעבעך, זיך מיאוס נאַריש געמאַכט. וואָס מעהר נאַרישער, איז אַלץ אויסגעקומען שענער, יודישליכער. אַ נאַר האָט אָנגעהויבען שטאַרק צו גילטען, ווער שמועסט דערצו נאָך אַיין עם-האָרץ, דער איז גאָר אַרויף אויף אַ הויכער מדרגה... איך, וועה איז מיר, פּלעג קוקען און הנאה האָבען פֿון מײַנע נאַראָנים. איך פּלעג אויף זיי קוקען ווי דער אָקסענהענדלער אויף זײַנע אָקסען און מיט אַ פֿרעהליך הארץ אָבשאַצען דעם ריוח, וואָס מען קען פֿון זיי האָבען.

על חטא שחטאתי בגלוי-הוראות — דאָס הייסט ענטפּלעקונג פֿון נײַע מיני דינים. דײַנים, מורי-הוראות, די האָב איך געהאַלטען אין מײַנע הענד, זיי האָבען געמוזט טאָן אַלצדינג, וואָס איך האָב געהייסען.

אויפטאָן אַזוינע משונה'דיגע, וכו', פון וועלכע מען האָט קיינמאָל נישט געוואוסט, נישט געהערט. זיי האָבען גע'אסר'ט אַזעלכס, וואָס מען האָט געמעגט, וואָס כשר — געמאַכט טריף, אַלץ נאָר אַזוי ווי מיר האָט געטויגט, ווייל זיי האָבען דאָך נישט געקענט מיט מיר אַיינרייסען, אויס מורא, איך זאָל זיי חלילה נישט ברעכען פון ברויט. גרויסע גאַלגאַנסקע היהנער, אַ שטייגער, האָבען די דיינים, נעבעך, זיי געמוזט אסר'ן און אויסדרינגען, אַז זיי זענען גאָר מיני אָדלער, נאָר מהאי־טעמא, ווייל איך האָב אַזוי געהייסען, ווייל איך האָב געהאַלטען בלאַט מיט דעם בעל־טאַקסע, און איהם האָט דאָך נישט געטויגט, מענשען זאָלען זיך גלאַט עסען אַזעלכע גרויסע היהנער, אַזוי פיעל פלייש אָהן טאַקסע און וואָס פאַר זיי קומט־אַיין שחיטה־געלד, ווי פאַר קליינע היהנער

ועל חטא שחטאתי בדבור־פה — בדאַנאָסען הייסט עס. איז איינעם נישט געפעלען געווען אַ מאָל מיינע הנהגות אין דער שטאָדט, ער האָט נישט געקענט צוזעהן דעם שרעקליכען שווינדעל, ווי מען פאַר־בלענדט דעם עולם די אויגען; ווי מען פאַרדרעהט איהם דעם קאָפּ; ווי מען פיהרט איהם ביי דער נאָז און מען פערפיהרט איהם ביז דעם האַלז אין מיאוסע בלאָטעס אַריין — אַזעלכען פלעג איך און מיינע לייט פער־זאָרגען מיט אַ שפּרוך, מיט אַ „שיר־המעלה“, אַ דאַנאָסעל הייסט עס, וואָס מיר פלעגען שיקען אַהין, וואו מען בעדאַרף. און אויף אַזאַ אופן האָבען מיר אַ סך מיילער פערשטאָפּט.

על חטא שחטאתי בהוקעם־פוקעם — איך פלעג מאַכען מיט דער רייף, צאַפּען פון דער וואַנד געלד, מאַכען פון שניי גאָמעל־קעס, אַריין יענעם אין דער גרגרת, שטעהן פון דער וויטענס און דער־לאַנגען אַ בים, מאַכען פון שוואַרץ ווייס, רעדען מיט אַ מענשען און פון דער העלער הויט אַרומשטעקען איהם מיט פעדערען, חאַפּען פיש פאַר די נעץ און מאַכען פּוג'ם מויל אַ חאָליעווע, וכדומה נאָך אַזעלכע פאָקוסען, וואָס אפילו פיענעטע, דער בעריהמטער פאָקוסניק, איז נישט ביכולת געווען זיי צו מאַכען.

ועל חטא שחטאתי בוויבאָרעס — יענע מעלות, וועלכע מען בעדאַרף האָבען אין מענשען אויף אויסצוקלייבען זיי צו עפּיס אַ התמנות, ווי אַ שטייגער: עהרליכקייט, פערשטאַנד, אַ קאָפּ, אַ מויל און אַ פּען וכדומה — אָט די דאָזיגע אַלע מעלות, מיט וועלכע מען קען אַ פּנים האָבען פאַר דער וועלט און פיעל נוצען ברענגען דער שטאָדט,

זענען פאַר מיר און פאַר מיין כנופיה געווען גאָר חסרונות. איך האָב בעדאַרפט דוקא אַזעלכע, וואָס האָבען נישט קיין פּנים פאַר דער וועלט און קענען קיין נוצען נישט ברענגען דער שטאָדט, ווארום דאָס וואָס האָט געטויגט דער שטאָדט, האָט לחלוטין מיר נישט געטויגט. איך האָב גאָר בעדאַרפט האָבען עפּיס אַ לאַפּענמיצעל, אַ לאַ־יוצלח, אַ לעדערנעם דישעל, וואָס איך זאָל איהם בייגען וואוהין איך וויל, וואָס פאַר אַ גראָשען זאָל ער פערקויפען זיין נשמה, וואָס ער זאָל זיך שטאַרק מכניע זיין און חנפה'נען מיך מיט מיין גאַנצען פּעקעל. און וויל דער גלופּסקער עולם איז דאָך געווען תמיד שטאַרק פערנאַרישט, ווי אַ קליין קינד, און זיך געלאָזט פיהרען ביי דער נאָז, דעריבער האָט ער תמיד בשעת וויבאָרעס אויף אַ גלאַסנע, אָדער אויף אַ רב וכדומה, אויסגעקליבען יענעם לאַפּענמיצל, יענעם טויגעניכטס, יענעם לעקיש, וועלכען איך האָב געוואָלט, און דורך וועלכען ער פלעגט דערנאָך בעקומען ביכוועהטאָג. וואָס ווייסט דען אַ נאַריש קינד צו בערעכענען, וואָס שפּעטער וועט זיין? ער איז זעהר גערן צו פאָלגען אַלצדינג, אַבי מען גיט איהם אַ שמיר איבער די ליפּעלעך מיט אַביסעל וויין, מען רוקט איהם אַריין אין הענטעל אַ לעקעכעל און מען פערשטאָפּט איהם דאָס מויל מיט אַ קנישיקעל... אַי דערנאָך וועט איהם דערפון גרימען אין בייכעל און עס וועט איהם באַקום אַרויספאַלען, נו מילא, וועט איהם טאַקי וועה טאָן. דעם עולם, דעם נאַרישען קינד מיינעם, פלעגט דאָס קנישיקעל נישט בעקומען, ער פלעגט עס שפּעטער טאַקי אויסקריינקען און איז דורכדעם שטאַרק, נעבעך. פונ'ם פּנים אַראָב.

על חטא שחטאתי בחברות — צדקה־חברות האָב איך זעהר ליעב געהאַט פאַר דעם גרויסען נוצען, וואָס מען האָט פון זיי... מתעסקים בעקומען דאָך אַ נאָמען: בעלי־רחמים'ס, כלי־קדש, און צו דעם דאָזיגען טיטעל פאַלט זיי נאָך שטילערהייט אויך צו אַ אָפּטער, זעהר אַ היבשער, אַ שענער גראָשען. מיין שווער האָט דערגרייכט דעם טיטעל „דייסטוויטעלני טאַיני גבאי“, דאָס הייסט אַ גבאי, וואָס חברה'ש געלד איז ביי איהם אין די הענד בסוד־סודות און קיינער חוץ איהם ווייסט נית, וואוהין דאָס געלט קומט אַהין... איך בין אויך אַריינגעטרעטען אין אַ סך חברות און זיך דערדינט צום טיטעל נאמן, דאָס הייסט איינער פון יענע מיני מתעסקים, וואָס מען גלויבט זיי אויף נאמנות: אַלצדינג וואָס זיי טהוען איז געטאַן און זענען נישט מחויב

קיינעם רעכענונגען אָבצוגעבען... מיר האָבען אַלע, איטליכער אויף זיין שטייגער, געמאַכט האַפּ=לאַפּ און אַלצדינג אַז געבליבען „האַטע פּאַקרישקע״...

על חטא שחטאתי בטאַקסע — די טאַקסע פון פלייש אָדער דאָס קעטטעלע איז דאָס פּער׳עיפוש׳טע, אומריינע אָרט, וואָס דאָרט האַלטען זיך וואַנצען, ווערעם און נאָך אַזעלכע מיני שרצים; זי גיט ביי אונז אַרויס יענע מיני מענשעלעך, יענע מיני שלעק, וואָס עסען=אָב דעם קאָפּ און טהוען=אָן גרויסע צרות; זי איז אַ אָנשיקעניש, אַ פּלאָג, וואָס לאָזט זיך פיהלען אין יודישע אינטערעסען און האָט אַ חלק אין אַלע צרות. דורך דער טאַקסע זענען יודען קראַנק, דאַר, אויסגעמאָגערט און ליידען ביטערע שלאַפקייטען, וואָס געהען איבער בירושה פון דור צו דור. דורך דער טאַקסע געפינט מען זיך ביי אונז תמיד אַ אויסרעד, ווי צו בערייסע דעם עולם. איטליכער גראָשען טאַקסע=געלד ציהט ווי אַ מאַגנעט צו זיך צו נאָך אַ סך יודישע גראָשענס, עס לעגט זיך אַלץ צו, עס ווערט אַלץ געהעכערט, געהעכערט אַ גראָשען אויף אַ גראָשען, ביז עס ווערט פון זיי אַ היבש בערגעל. דורך דער טאַקסע שפּרינגען האָפּ=טעסוויז אַרויס און האָבען ביי אונז אַ קיום יענע מיני נפשות, וואָס פערשווינדלען דעם עולם מיט אַלערליי נאַרישקייטען און נאַרען איהם אויס. עס שפּרינגען דורך איהר אַרויס און האָבען דורך איהר זייער גאַנצע יניקה די אַלע גאָטס=סטראַפּטשעס, קאָכלעפּעל, באַסאַקעס און אַלערליי מיני בעלי=טובות, וואָס נעהמען צו פשוט דאָס חיות מיט זייער גוטסקייט און פרומקייט. קורץ, דורך דער טאַקסע בעקומען אַ סך מענשעלעך ביי אונז כח, די שליטה, צו טאָן אַלצדינג, וואָס זיי טויג און וואָס זיי ווילען. איך אַליין, ווערה איז מיר, בין דאָך געווען איינער פון יענע מענשעלעך. איך אַליין פלעג דאָך אויך זויגען פון דער טאַקסע און געהאַלטען פאַר איהר תמיד שטאָל און אַייזען, ווייל איך האָב געוואוסט דעם סוד, אַז כל=זמן ביי יודען וועט זיין די טאַקסע, וועלען זיי בלייבען אין גלות ביי אַזעלכע מענשלעך, ווי איך מיט מיין גאַנצער כנופיא, מען וועט זיי קענען האַלטען אין דער מורא ווי קליינע קינדער, אַרויספיהרען זיי אויף נאַרישקייטען, און טאָן מיט זיי אַלצדינג, וואָס מען וויל. איך האָב געהאַלטען פאַר דער טאַקסע און די טאַקסע האָט מיך געהאַלטען אויף די פיס. איך האָב געגעסען אומזיסט דאָס שענסטע, דאָס בעסטע פלייש, און די אָרעמע לייט האָבען געצאַהלט טייער און געגריזעט ביינער. זיי, די אָרעמע לייט, זענען

געוועז די שאָף און איך דער וואָלף, איך האָב געביסען, געוואָרגען און
גענוג יודיש בלוט אין מיין לעבען אויסגעזויגען...

על חטא שחטאתי ביראת שמים — אַלע פאַלשקייטען
מיינע האָב איך אַריינגעלעגט אין דער יראה. עס פלעגט עפּיס אויס=
קומען, אַז אַלצדינג, וואָס איך טהו, איז נור לשם=שמים, איך נעהם
מיך אָן גאָט׳ס קריוודע, און וויל פערהיטען זיינע יודען, זיי זאָלען בליי=
בען טאַקי דאָס, וואָס זיי זענען. און ווייל פאַר מיר מיט מיין כּנופיא
איז גלייבער געוועזן, אַז יודען זאָלען בלייבען נאַראָנים, דערשלאָגענע
מענשען, דעריבער קענט איהר דאָך שוין פאַרשטעהן, ווי מיר האָט ניט גע=
שמעקט יענע קלוגע זאַכען, וואָס וואָלטען זיי געקענט עפענען די אויגען;
ווי שטאַרק איך האָב, כּלומר׳שט פון גאָט׳ס וועגען, מיך נאַריש געמאַכט
און זיך אָבגעגעבען מיט אַלע קרעפטען, די מינדסטע נאַרישקייטען צו
דערהאַלטען; ווי ווייט פאַלש איך בין געוועזן און וואָס פאַר אַ מין טעם
מיין יראת=שמים האָט געהאַט. איז אַ מאָל אָנגעקומען עפּיס אַ גוטע זאַך
אויף יודען, האָב איך עס גערופען אַ גזרה און אַיינגעווענדעט אַלע מיט=
לען אינאיינעם מיט מיינע לייט, די דאָזיגע גזרה מבטל צו זיין. יודישע
קינדער, אַ שטייגער, זאָלען זיך לערנען שרייבען, רעכענען, בכדי צו
פערדינען דערנאָך זייער ברויט בכבוד, דאָס האָט ביי אונז געהייסען
אַ גזרה. יודען זאָלען געהן שען און נישט זיין מעהר בזוי ומבוזה
מיט יענע מאוס׳ע קליידער וועלכע זייערע שונאים האָבען פאַרצייטענס זיי
געצוואונגען זיך אָנטאָן, האָט ווייטער געהייסען אַ גזרה. תאָמר איז דאָ
אַ סברה, אַז די טאַקסע זאָל בטל ווערען, האָט אויך געהייסען אַ גזרה...
דערווייל האָבען מיר צו די גזרות נישט דערלעגט, פאַרקעהרט, פיעל
האָבען דערפון געמאַכט אַ פרנסה איין לעבען זיך דאָרט ערגיץ... גאַנץ
שען נאָך ביז אַצינד. מיר, פושע=ישראל, מיר אַ שטייגער, איז פון
לאַפּעטמיצלעך און יאַרמולקעס, נישקשה גענוג געלד אין קעשענע
אַראָבגעפאַלען.

ועל חטא שחטאתי בכּנופיה ובבל=ולך, בלשון הרע,
במאַניפאַרגעס ובמסירות, בנצחנות, בסוף=שהור ובסוד=סודות, בעזות,
בפאַקטרעווען, בצביעות ובציגיינעריש; בקאָמעדיעס, בקהל=שטיבעל
ובקאַנטאָרען, ברכילות וברשעות; בשטותים, בשקרים, בשתדלנות
ובשווינדעל; בתנועות ובתקיפות. דער פּרוש פון די דאָזיגע אַלע זאַכען
ליגט פון אויבען=אויף, און איך פערשפּאָר עס אייך גאָר צו דערקלערען.

כח

אויבען האָב איך געזאָגט, אַז בטבע בין איך נישט געווען קיין נאַר, קיין שוטה, איך בין נאָר געווען אַ דערשלאָגענער, אַ פערוואָגעלטער, אַזוי מוז איך אַצינד בעמערקען, אַז כפי עס זעהט אויס, בין איך, אַ פנים, פון דער נאַטור אויך נישט געווען אַזוי גראָב, שלעכט, נישט מעהר איך בין געווען פערפיהרט. די גרויסע צרות, וואָס איך בין אַמאָל אויסגעשטאַנען פון דער וועלט, און אויך איסר'ס תורות האָבען מיר פערשטאַרקט דאָס האַרץ און מיך געמאַכט שלעכט. נאָכ'ן אָבטאָן אַ שרעקליכע מעשה רע פלעגט אין מיר אַ מאָל דורכלויפען עפּיס נישט קיין אַנגענעהמעס געפיהל, וואָס פלעגט מיך אויף אַ רגע אַ שטאָך טאָן ווי אַ שפּילקע, אָבער נאָר אויף אַ רגע און באַלד טאַקי אויפהערען. אָט האָט איהר, אַ שטייגער, גוטמאַנען! אַזאַ בראַווער אָרענטליכער מאַן מיט אַ גוט האַרץ ווי גוטמאַן, וואָס האָט מיך אַזוי פריינדליך בעהאַנדעלט, איהם, הערט אַ מעשה, איהם און אַלע אַנדערע זיין גלייכען, האָב איך געוויכט ווי אַ עיפּוש! איז מיר צו די הענד געקומען אַזעלכע ווי ער מיט ביכלעך, האָב איך איהם אָבגעטאָן שפּיצלעך ווי דעם ערגסטען שונא. ס'איז פון מיין זייט געווען טאַקי אַ מעשה רע, איך האָב עס אַ מאָל אויך טאַקי געפיהלט, נאָר פיינט האָבען אַזעלכע האָב איך געמוזט, אַנדערש האָב איך נישט געקענט.

„יענע לייט, וואָס מאַכען ביכלעך, אַ, נישט געדאַכט ווערען זאָלען זיי! האַסען זאָל מען זיי, היטען זיך ווי פאַר פייער זאָל מען פאַר זיי! אַריינצוקריכען יענעם אין דער גרגרת זענען זיי אויסען, אָנצוטאָן צרות מיט זייערע בעשרייבעכטסען און שטעכווערטלעך. אַלץ אגיל ואשמח — קיילעכדיג און שפּיצעכדיג איז ביי זיי. אַ נס, וואָס דער עזעל האָט קיין הערנער נישט, וואָס אַזעלכע אָנשיקענישען האָבען נישט קיין געלד, קיין גראָשען ביי דער נשמה, און זענען, געלויבט דער אויבערשטער, קבצנים, גרויסע דלפנים. זיי בעדאַרפען פאָרט אָנקומען צו אונזער גראָשען, זיסט,

האָלט געווען שלעכט! די איינציגע רפואה אַקעגען די וואַנצען, זיי זאָלען גישט אַזוי בייסען, איז ט גראָשען — פערשטאָפּען זיי דאָס מויל און אַגב טאַקי אונטען=אַרום זיי בעגראָבען", — אַזוי האָט געזאָגט איסר וואַרגער!

און איסר'ס אַ וואָרט איז ביי מיר געווען אַ תורה!

נאָר דאָס אַלצדינג איז געוועדט געווען פריהער, אַז דער יצר=הרע פון געלד איז ביי מיר געווען זעהר שטאַרק, איך האָב ווי אַ גאָמקע אַלץ געזאַפּט=געזאַפּט, און די מורא פאַר'ן אָרימקייט מיט אַלע זיינע צרות און לייד איז מיר שטענדיג געשטאַנען פאַר די אויגען, וואָס=זשע פאַר אַ אָרט האָט געקענט ביי מיר אין האַרצען פאַרנעהמען אַ גוט געפיהל? העכסטענס איז עס ווי אַ בליץ דורכגעלאָפען און באַלד פערשוואונדען געוואָרען. שפּעטער אָבער, אַז איך האָב מיך איבערגענוג אָנגעזאַפּט, שוין געחאַפּט די זעט, די מורא פאַר'ן אָרימקייט איז שוין אַוועק אין דער זייט, דער יצר=הרע איז געוואָרען שוואַכער, — דענסטמאָל האָט זיך אין מיר געריהרט דער פערשלאָפענער יצר=טוב, איז אַרויס פון אַ פערבאָרגען ווינקעל טיעף אין מיין האַרץ מיט אַ שטיקעל מוסר, פריהער געלאַסען, שטיל, געצעהלטע ווערטער, און וואָס ווייטער=ווייטער האָט ער זיך צורעדט אויפהויבענדיג דאָס קול, אַלץ העכער און העכער, בייזער און בייזער. אומשטענדען אַזוינע, נישט קיין גוטע, מיט וועלכע איך בין אין די לעצטע יאָהרען געפּריוויט געוואָרען, זענען געווען ווי בוימעל אויפ'ן פייער פון גיהינם, וואָס האָט געברענט אין מיר.

דאָס ווייב, זאָגט מען, איז דאָס הויז. ווי דאָס ווייב, הייסט עס, אַזאַ פּנים האָט דאָס הויז. און ווי איך האָב אַרויסגעזעהען, איז דאָס טאַקי אמת. מילא פון מיין ווייב וויל איך דאָ ניט רעדען. איך בין איהר מוחל... די רעדע איז דאָ פון מיין הויז. מיין הויז, זאָג איך, האָט קיין פּנים ניט געהאַט, איז געווען פערלאָזט, דאַכט זיך, נגידי'ש מעבעל, צאַצקעלעך, צירונג; נאָר דאָס אַלצדינג אומריין, שמוציג, מיאוס דערויף צוקוקען, אַ פּנים ווי אַ שוואַרץ=יאָהר. עס האָט דאָרט געהערשט אַ מרה=שחורה, געשמעקט מיט חורבה, אינגאַנצען נישט ווי אַ הויז בעדאַרף זיין. אין די יונגע יאָהרען, אַז איך בין געווען מיט לייב און לעבען אַריינגעטאָן אין דעם קערבעל, תמיד הו=האַ, פלעג איך מיך נישט=וויסענדיג מאַכען — מילא, עט, גאָרנישט! און אַז מיר האָט זיך געוואָלט אַ מאָל

אביסעל לעבען, אנטאן זיך תענוג, פלעג איך עס זוכען אין דער פרעמד. אויף דער עלטער אבער, אז עס ווילט זיך האבען רוה, זיצען א מאל צווישען היימישע, ביי זיך אין שטוב, האב איך שטארק געפיהלט ד' עלענדקייט, דאס אומגליק מיינס, אז איך האב נישט קיין היים און דאס האט געפיהרט דערצו, אז מיר איז נישט ניחא געווארען דאס לעבען. בעטראכטענדיג מיינע אלע מעשים ארום און ארום, האב איך שטארק בעדויערט, אלץ געזאגט: רבונו=של=עולם, אי, האב איך געזינדיגט! און אלץ מיך געפרעגט: צו וואס, געוואלד, האט עס מיר געטויגט, אט די גאנצע מיה, די אלע זאכען מיינע? צו=וואס די רייכקייט, פאר וועמען?... צוויי קינדער מיינע, שוואכע, קרענקליכע, זענען מיר אויך נישט לאנג געשטארבען, דאס האט מיר געבראכען דאס הארץ. און דערשלאגען ווי פון א דונער האב איך מיט א ביטער געמיטה אלץ געפרעגט דאס אייגענע טאקי: צו וואס איז די רייכקייט, אז איך בין אזוי עלענד, אז איך האב נישט קיין דאס... קיין הויז, קיין היים מיין איך? אי רבונו=של=עולם, איך האב אזוי פיעל געזינדיגט — געוואלד, צוליעב וועמען?!

אט דענסטמאל פלעגט מיר אלץ זיך פארשטעלען דער גוטער און שטילער גוטמאן. ווי פריינדליך, ווי צוגעלאזט ער איז צו אלע מענשען געוועזען. ער איז געוועזען, נעבעך, א ארימאן, נאר ווי געלויכטען, געפינקעלט האט אין איטליכם ווינקעלע ביי איהם אין שטוב! וויפיעל פערגניגען האט ער געקליבען פון זיין שענער טייערער ווייב, א גילדענע בעל=הבית'טע, און פון זיינע גוטע, געלערענטע קינדער, וואס האבען איהם הערצליך געשעצט און געליבט! ער האט געליטען דחקות. פונדעסטוועגען ווי לוסטיג און צופרידען ער איז תמיד געווען...

א מאל, געדענק איך, האט זיין ווייב, נעבעך, זעהר געוויינט. ס'איז שוין געווען נאהענט צו פסח, אינגאנצען עטליכע טעג, און דא איז נאך נישט געווען אין שטוב קיין סימן אויף יום=טוב. ער האט מיך ארומגעשיקט א גאנצען טאג מיט ביכלעך, נאר קיינער האט זיי אין די הענד אפילו נישט געוואלט נעהמען. איטליכער, צו וועמען איך האב אבגעטראגען קוויטלעך, האט שטארק פאדדרעהט די נאז און מיר נישט געענטפערט קיין גוט ווארט. די מאדאם, די גוטע טייערע מאדאם, זיין געטריי ווייב, וואס האט איהם שטארק ליעב געהאט, האט נעבעך געוויינט און איז געווען זעהר פעראומערט.

— אך — האט גוטמאן זיך אנגערופען און זי געטרייסט — זייט

כ׳לעבען, נישט, נשמה מיינע, מיט דיינע טרעהרען! אונז איז נאָך בעסער ווי אַנדערע רייכע דורך שווינדעל, וואָס מאַכען יום־טוב פון נישט־כשר פערדינטע געלד. מיר האָבען חלילה בײַ קיינעם נישט צוגענומען, קיינעם קיין שלעכטעס נישט געטאָן. מיר ליידען?... נאָר פאַר דעם אמת צו ליידען איז פיעל בעסער און שענער ווי פון דעם שקר גליקליך צו זיין. זאָרג נישט, מיין לעבען, זאָרג, כ׳לעבען, נישט! גאָט האָט געהאָלפען, גאָט וועט ווייטער העלפען. אַ ברירה וועט ער דען האָבען? מסתמא וועט ער דאָך מוזען ווי ס׳איז עפּיס אַרויסהעלפען. וואָס ניצט מ׳ר באמת צוויי רעק מיט אַ פעלץ? טראָגען טראָגט מען דאָך נאָר איין ראָק, נישט קיין צוויי, און דער פעלץ איז, כ׳לעבען, אויך איבעריג, עס גערהט דאָך צו זומער, ליגענדיג אין קאַסטען קען איהם נאָך גאָר דער מאָיל אויפעסען. אָט, כ׳לעבען, אַבראַם, פויל זיך נישט, נעהם טאַקי באַלד דעם פעלץ מיט מיין ראָק און געה פערזעץ זײַ, פערקויף זײַ, טהו מיט זײַ וואָס דו ווילסט, וועלען מיר האָבען מצה אויף פסח, כרפס און מרור מיט אַלע זיבען זאַכען.

די דאָזיגע סצענע האָט מיר תמיד זיך פאָרגעשטעלט פאַר מיינע אויגען. איך האָב געזעהן, אַז גוטמאַן איז גליקליך געווען אָהן געלד. איז דאָך, אַ פנים, געדרונגען, אַז דאָס גליק בעשטעהט נישט אין געלד, נאָר אין עפּיס אַנדערש — אַז נאָר עהרליכע לייט זענען גליקליך און צופרידען. דערבײַ איז מיר נאָך אַרוף אויף דעם זינען, וואָס ער האָט אַ מאָל געזאָגט יאַקאָב זאָהב׳ען: „ליידען הייסט חנפה׳נען, צבוע׳טשען. דער חונף, דער צבוע׳ק מוז תמיד זאָ זיך פירכטען, תמיד זיך היטען אזוי ווי דער גנב״. איצט ערשט האָב איך אָנגעהויבען בעשיינפערליך אַרויסצוזעהן, ווי אמת, ווי ריכטיג זיינע ווערטער זענען. גוטמאַן האָט נאָר מיט דעם שכל זיינעם פערשטאַנען, אַז דעם חונף, דעם צבוע׳ק איז אזוי שלעכט ווי דעם גנב, וואָרום זיי אַלע מוזען שטענדיג מורא האָבען, זיך היטען, מען זאָל זיי נישט דערטאַפּען, מען זאָל נישט דערגעהן זייערע מיאוס׳ע זאַכען — און צו זיין שטענדיג אין דער מורא, צו בעדאַרפען שטענדיג זיך בעהאַלטען, איז עפּיס נישט אַזאַ געשמאַקע זאַך. איך אָבער האָב דאָס אייגענע טאַקי געפיהלט בײַ מיר אין האַרץ, געפיהלט, אַז אַ פאַלשען מענשען איז עפּיס גלאַט שלעכט נאָר אָהן אַלע טעמים. עפּיס מאַטערט עס איהם, עפּיס ליגט איהם ווי אַ שטיין אויף דעם האַרצען, עפּיס קאָכט אין איהם דאָס בלוט, דער קאָפּ ווערט איהר שיער נישט צוזעצט, עס ברענט אין איהם אַ גיהנם, אַ העליש פייער, עפּיס

איז איהם ענג די וועלט און ער ווייסט נישט, זיך וואוהין צוטאָן. ער וואָלט געשפרונגען אויס דער הויט און גערן געוועזן פון זיך אַליין צו אַנטלויפען ערגיץ, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט, העט־ווייט־ווייט צו אַלדי שוואַרצע יאָהר

איך פלעג אויך האָבען בייזע, ביטערע חלומות. עס פלעגט מיר זיך אויסדאַכטען, אַז איך האַלט אַ חלף און קוילע. איך פלעג הערען קרעכצען, זיפצען, האָרחלען, גוסס׳ען און מיינע פּאָלעס זענען געווען פערשלומפּערט אין בלוט. מיכל, דער גוטער, דער שטילער מיכל, פלעגט מיר אָפּט זיך דרעהען פאַר די אויגען, טויט בלאַס ווי די וואַנד. ער פלעגט אויף מיר קוקען זעהר בעטריבט, מיר ווייזען אויף די קייטען, אין וועלכע ער איז געווען געפענטעט, און מיט אַ טרויעריג פּנים מיך אַלץ פרעגען: גוואַלד, יצחק־אברהם, וואָס האָב איך דיר געטאָן?...

די אַלטע און שיינדעלע פלעגען אויסוואַקסען, ווי פון אונטער דער ערד, ביידע פלעגען הוסטען, זיך פערקייכען; ביידע פלעגען זיך איינעסען אין מיר מיט רויטע ברענענדיגע אויגען און שרייען: אָט איז אונזער מלאך־המות! אָט איז ער, דער רוצח, דער קוילער! פּלוצלים פלעגט פון זיי ווערען אַ הויפען ביינער, פון די ביינער פלעגען אַרויסקריכען ווערים און גיפטיגע שלאַנגען, זיך לאָזען צו מיר מיט אָפענע מיילער און מיך בייסען, שטעכען, ווי מיט שפּילקעס...

מעהר פון אַלע פלעגט מיך קרייגקען גאָלדע. זי פלעגט מיר זיך אויסדאַכטען, ווי זי זיצט דערשלאָגען, פערוויסט, פעראומערט מיט עפּיס אַ שטיקעל אַרבייט אין די הענד. זי נעהמט און צושטעכט זיך די פינגער, נאָר זי פיהלט אָבער נישט, גיט זיך אפילו נישט קיין קרים, זי נעהמט אַלץ ווייטער, ווי אַ מאַשינע, און שאָקעלט, וויגט מיט׳ן פוס אַ שווערע סקריפּענדיגע וויג, צוזינגענדיג דערביי „אַליו־ליו־ליו־ליוניו"! אויף אַ משונה אומעטיג קול. די וויג אָבער איז לעדיג, קיינער איז אין איהר נישטאָ. גאָלדע! שריי איך, וואו איז ער? וואו איז דאָס קינד? גאָלדע וויגט און זינגט ווייטער נישט צו רעדען מיט מיר קיין וואָרט:

אַ ליו־ליוליו בידנע קינד,
וועה איז דער מאַמע, וועה און ווינד!

אינוועניג און וויגע,
ליגט א קלאָר ווייס ציגעלע —
ציגעלע מע! ציגעלע מע!

ניט=זשע שריי, נים=זשע וויין,
ביסט דאָך עלענד ווי א שטיין —
ציגעלע מע! ציגעלע מע!

וויסט און פינסטער איז דיין וועלט,
לייד=זשע שטיל הונגער און קעלט —
ציגעלע מע! ציגעלע מע
דאָרט אין דרויסען, הער נאָר, הער,
וואָיעט א וואָלף, ברומט א בער —
ציגעלע מע! ציגעלע מע!

לעדיג, לעדיג איז דאָס וויגעלע,
אוי, נישטאָ מיין קלאָר ווייס ציגעלע!
א ליו=ליו=ליו בידנע קינד —
ועה איז דער מאַמע, וועה און וויי!

בײ די דאָזיגע ווערטער שטעהט גאָלדע אויף, בלוטיגע טרעהרען טריפען איהר פון די אויגען, זי שטרעקט אוים די הענד אין אלע זייטען און שרייט אויף א ווילד קול: אוי, נישטאָ מיין קלאָר ווייס ציגעלע! איך לויף אַרוים פונ׳ם שטוב שטאַרק צוקאָכט, עס דאַכט זיך מיר וועלף, בערען!... וועלף, בערען קנאַקען מיט די צייהן יונגע ביינדעלעך — און עס לאָזען זיך הערען פון דער ווייטענס ביטערע קולות פון א בידנע אומגליקליך ציגעלע..

כו

דאָגה בלב־איש, איז אַ מענשענס האַרץ פול מיט צרות — זאָגט דער פסוק — ישחנה, זאָל ער אַרויסדערציילן. טראָגען אין זיך צרות, נישט אַרויסזאָגען זיי, איז אַ ווייטאָג, וואָס נישט צו דערהאַלטען, אַ קעסעל פון אייזען, אַ קאָכענדיגס, קען צעזעצט ווערען, אויב די צוזויפשטיקענדיגע פּאַרע אין איהם געפינט נישט קיין אָרט אויף אַרויס־צוגעהן. ביי מיר אין האַרץ האָט געקאָכט שטאַרקער ווי אַ קעסעל — עס האָט דאָרט געברענט אַ גיהנם!... אַלטע חשבונות פון מיינע זינדיגע מעשים, ביטערע געפיהלען און שרעקליכע פינסטערע חלומות אַלע אינ־איינעם, ווי גערדיכטע פלאַמענדיגע זיילען פון פייערשפּייענדיגע בערג, האָבען אין מיר זיך געריסען, גאָר אומצוקומען. פיעל בעסער פאַר דעם זינדיגען מענשען זיין אין גיהנם, ווי דער גיהנם זאָל זיין אין איהם.

דענסטמאָל ערשט האָב איך אַרויסגעזעהן, אַז דער מענש טראָגט זיין גיהנם און זיין גן־עדן אין זיך. דער שופט זיינער זיצט אויפן גע־ריכט־שטול אינוועניג אין איהם. אוי, איך זאָל געווען קענען אויסגיסען מיין האַרץ, לינדערן אַ ביסעל מיינע ווייטאָגען. איך האָב אָבער נישט געהאַט פאַר וועמען. גאָלד און זילבער האָב איך ערוואָרבען אויף דער וועלט אַ סך, אָבער גוטע פריינד — נישט איינעם.

פאַר אַ גרויסען חסד פונ'ם אויבערשטען האַלט איך עס, וואָס ער האָט מיר איינגעגעבען אין זינען אַרויסצוזאָגען זיך, ווען נישט דורך דעם מויל, זאָל עס זיין דורך דער פען.

דער גאָט, וואָס האָט אָנגעוויזען אַ בוים, אויף זים צומאַכען דער־מיט דאָס ביטערע וואַסער אין מרה, ער האָט עס מיר אָנגעוויזען אויף צו לינדערן מיינע יסורים — די פען.

אין שווערע ביטערע מינוטען, ווען אויפ'ן האַרצען איז מיר געווען שטאַרק נישט גוט, פלעג איך אויפ'ן פּאַפּיר אויסגיסען מיין ביטער גע־

מיטה, ווי איך האָב געקענט. פריהער איז עס מיר אָנגעקומען שווערליך, איך בין נישט געווען געוועהנט, דערנאָך האָט זיך עס געגאָסען עפּיס ווי פון זיך אַליין, גלייך ווי איך וואָלט איינעם אַ גוטען ברודער מיינעם דערצעהלט, איהם ענטפּלעקט מיין האַרץ. אין פערלויף פון דער צייט איז אויסגעוואַקסען פאַר מיר אַ גאַנצע לעבענס־בעשרייבונג — און, הערט אַ מעשה, ביים איבערלייענען עס פונ'ם אָנהויב ביז'ן סוף איז מיר אַביסעל גרינגער געוואָרען אויפ'ן האַרצען! די חטאים זענען מיר שוין נישט אויס־געקומען אַזעלכע שווערע, דאָס הייסט די חטאת־היחיד, מיינע זינד, זענען נישט אינגאַנצען מיינע אייגענע זינד, נאָר אויך חטאת הצבור, אין זיי האָבען אַ חלק — און אפשר נאָך דעם גרעסטען חלק — די געמיינדע, מיט איהרע שלעכטע איינפיהרונגען.

אָט נעהמט די יודישע תלמוד־תורות!

מען נעהמט אָרימע קינדער, יתומים, נעבעך, און פערטרייבט זיי ערגיץ אין אַ חורבה, אַ שטאַל, משטיינס־געזאָגט, וואו זיי וואַלגערען זיך הונגעריגע, אָבגעריסענע אין מיסט, אין שמוץ, חאַפּען קלעפּ און שמיץ וויפיעל אין זיי געהט אַריין, און לערנען — לערנען זיי דאָרט נישט קיין וואָרט. מען מאַכט פון זיי לעדיגע, אומגליקליכע מענשען, טויגעניכטסען, נישט צו גאָט, נישט צו לייטען. — און נישט בעסער פון די ווילדע מלמדים זענען אויך, משטיינס־געזאָגט, די גבאים, וואָס טרייסלען פּוש־קעס, רייסען פון וואַגען זיי קענען, כּלומר'שט פון יודישע קינדער וועגען. איין וואָרט איז ביי זיי אַלץ: מאַכען די אָרמענקע פאַר יידען — און מאַכען זיי פאַר בהמות, אוים מענשען!..

אַ קליינינקייט עפּיס בין איך, איך עלענד יתום'ל, איינגעשטאַנען קינדווייז אין דער תלמוד־תורה! איך רעד שוין נישט דערפון, ווי מען האָט געפּייניגט מיין אויסגעדייוועוערט שטיקעל לייב, דערוויף בין איך דאָך געווען אָרעם, אַז איך זאָל ליידען הונגער, קעלט און קלעפּ, אָבער נעוואַלד, רבונו של עולם, וואָס האָט מען געהאַט צו מיין נשמה? מען האָט דאָך דערנידעריגט אין מיר די מענשליכע נשמה. נישט גענוג, וואָס מען האָט מיך נישט געלעהרענט צו קענען לעבען ווי אַמענש אויף דער וועלט, האָט מען געטוידט אין מיר דאָס געפיהל פון כּבוד, פונ'ם מענש־ליכען ווערטה דורך אַ גראָבער בענעהמונג מיט מיר — דורך זידלע־רייען, מיאוס'ע, גראָבע ווערטער.

ט דאָס איז די תורה, דאָס יודישקייט, מיט וועלכע יודען בעלי־רחמים׳ס פערזאָרגען אָרעמע קינדער!

נאַט אַייך אויך ביי אונז די מלאָכה, אַ שטייגער!

מלאכה, ווי ס׳איז בעקאַנט, איז מיאוס געפאַלען ביי יודען. אויף אַזוי פיעל ווי אַ ליידיגגעהער, אַ קלויזניק, איז אַ שיינדעל, איז אַ בעל־מלאכה אַ פלעק אין דער משפחה. דער וואָס האַלט זיך פאַר אַ שטיקעל בעל־הבית, ער מעג זיך חאָטש געשוועלען פאַר הונגער, וויל נישט די קינדער זיינע לערנען וועלכע ס׳איז מלאכה. דערויף זענען דאָ פער־וואָהרלאָזטע יתומים, קינדער פון נידעריגען, גראָבען עולם. אָט אַזעלכע שטעלען זיך עס פאַר לערנייונגלעך ביי בעלי־מלאכות און וועמענס דאגה איז עס אַכטונג צוגעבען, ווי זיי לערנען זיך און ווי מען בעגעהט זיך מיט זיי דאָרט. די מלאכה הויבט זיך געוועהנטליך אָן מיט כל־עבודות פרך: פאַמייניצעס טראָגען, וואַסער אָנטראָגען, מיט דעם בעל־הבית׳ס, קינדערלעך זיך אַרומטראָגען, דער בעל־הבית׳טע ביים איינקויפען אַלצדינג צו־טראָגען, שטיקלעך אַרבייט אַהין־אַהער אָפּטראָגען, מיט דער בעל־הבית׳ישקייט שטענדיג זיין פערטראָגען און איטליכענס קאַפּריז, קלעפּ און בעליידיגונג איבערצוטראָגען. אַ צוגאָב דערצו איז אָנהערען זיך צווישען פועלים מיאוס׳ע נבול־פה, מעשיות פון ליבעס אַזוינע און אַזוינע, וואָס תּאמר איז נאָך אין דיר איבערגעבליבען אַ פונק מענשליכקייט, לעשען זיי עס אויס אינגאַנצען. אָט דערמיט הויבט זיך אָן די מלאכה און אויסלאָזען לאָזט זי זיך אויס מיט גאָרנישט — מען איז אַ פּאַרטאַטש, אַבי־אָט, הייסט עס, מען אַרבייט.

שולדיג מאַכען אינגאַנצען די בעלי־מלאכות קען מען אויך נישט. זיי אַליין זענען דאָך אויך אַזוי, נעבעך, פערשוואַרצט געוואָרען, האָבען, ווי איך און ווי טויזענדער אַנדערע אָרעמע קינדער, אויך אָנגעהויבען די אַרבייט פון טראָגען פאַמייניצעס וכדומה ווייטער און ווייטער אַזוינע זאַכען. אַצונד ערשט קלינגען מיר טרויעריג אין די אויערען דעם שוסטערילס לידעל, מיט וועלכען ער פלעגט מיר אויף שפּאַס צו־שפּילען בשעת אַרויסטראָגען ביי איהם אַ פאַמייניצע: „תּן כבוד לאיציניו! טראָג, טראָג איציק־אַברהמניו! אין דיינע יאָהרען האָב איך גענוג פאַמייניצעס איבער־געטראָגען!“

רבונו של עולם, איך בין זינדיג, נאָר די זינד פאַלט נישט אויף מיר אינגאַנצען. איך דאַנק דיר, וואָס דו האָסט מיר געעפענט די אויגען!

דו האָסט מיר געעפענט די אויגען, רבונו של עולם, נישט אומזיסט. איך וויל טאָן אַזוינס צו פערהיטען דערמיט אַנדערע פון בייז און צו גלייך געוויזען יודען אַ וועג, צו פעררעכטען זייערע פעהלער, וואָס זיי זענען בעגאַנגען ביז אַ הער אַקעגען אָרמענקע קינדערלעך, נעבעך.

לויט דער צוואה מיינער, פון וועלכער איך שיק אייך דאָ אַריין, רבי, אַ קאָפּיע, לאָז איך איבער דאָס גרויסע הויז מיינס אויף צומאַכען דאָרט פאַר אָרעמע קינדער אַ תלמוד=תורה און אויך אַ שול, צו לערנען זיי דאָרט מלאכות. די הכנסות פון די קלייטען דאָרט און אַ טייל פּראָצענט פונ׳ם קאַפּיטאַל, וואָס איך לאָז איבער אויף עולמות, זאָלען געהן אויף אויסצוהאַלטען דיביידע שולען. אין דער תלמוד=תורה, וויל איך, זאָל געלערענט ווערען, חוץ יודישקייט און לשון=קודש, אויך דאָס לשון פונ׳ם לאַנד און וועלטליכע זאַכען, בכדי צו מאַכען פון די קינדער יודען און מענשען צוגלייך, זיי זאָלען טויגען צו גאָט און צו לייט. אין דער צווייטער שול, וויל איך, זאָל געלערענט ווערען תורה און מלאכה אינאיינעם, די לערניונגלעך זאָלען דערצויגען ווערען אַזוי, אַז זיי זאָלען נישט וויסען פון קיין חרפּות, בעליידיגונגען און דערנידערונגען און זאָלען אַרויסגעהן פון דאָרט גוטע געלערענטע בעלי=מלאכות, וואָס וועלען וויסען אַליין זייער אייגענעם ווערטה און דערמיט טאַקי צווינגען אַנדערע זיי צו שעצען, וויסען זייער ווערטה.

און כדי צו דערגרייכען דעם דאָזיגען וואונש, זענען אין די דאָזיגע שולען נייטיג צו האָבען גוטע לעהרער, מענשען מיט געפיהל און פערשטאַנד, מיט האַרץ און מיט קאָפּ, זיי זאָלען פאַרשטעהן און ליעב האָבען זייער זאַך. דער עיקר איז ליעבע, ווייל זיי וועלען דאָך האָבען צוטאָן מיט אָרמענקע, פערוואָגעלטע, עלענדע קינדער, וואָס לעכצען נאָך ליעבשאַפט, אַזוינס, וואָס אַ יונג הערצעל, אפילו פון אַנדערע לעבעדיגע בעשעפעניש, גלוסט זיך, און זיי מאַנגעלט עס נעבעך. יענעמס אַ גוט וואָרט נעהמט זיי בעסער פון אַלע שטראָף=רעד און מוסר=זאָגען אין דער וועלט און זענען גרייט צו פאָלגען אין פייער און אין וואַסער אַריין. דאָס האָב איך געפיהלט אַ מאָל קינדווייז אין מיר.

דאָס אַלצדינג אָבער פאָדערט גוטע פיהרער, וואָס אונטער זייער השגחה זאָלען די אַלע זאַכען אויף דעם בעסטען אופן דערפילט ווערען, און אַזעלכע פיהרער, ווינש איך, זאָלען זיין איהר, רבי, און דער הער גוטמאַן. מיט אייך ביידע וועט אין די נייגעמאַכטע שולען זיך פעראייניגען

תורה מיט חכמה. איהר, רבי, וועט קוקען אויף די יודישע למודים, זיי זאָלען געלערענט ווערען גוט, געהעריג, און גוטמאַן, פון זיין זייט, זאָל האָבען אַ אויג אויף די איבעריגע ענינים אין השכלה=זאַכען. ווי איך קען זעהר גוט אייך ביידען, פערהאָף איך, אַז איהר וועט ביידע איינער פונ׳ם אַנדערען צופרידען זיין. איהר ביידע ווינשט דאָך גוטס דעם פאָלק ישראל און איטליכער פון אייך וועט טאָן פאַר איהם פון זיין זייט, ווי אַזוי ער קען, און איהם ברייגגען נוצען מיט וואָס ער קען. די בעלוינונג פאַר אַזאַ מיה איז בעשטימט ביי מיר אין דער צוואה.

די הכנסות פון דעם עולמות=געלד זאָלט איהר אינאיינעם מיט גוטמאַנען געברויכען אויף נאָך גוטע זאַכען אין שטאָדט, וועלכע איהר ביידע וועט געפינען פאַר נייטיג. אויב עס וואָלט אַ סברא געווען, איינצופיהרען אין דער שטאָדט עפּיס אַזאַ מין חדר פאַר אַ סך קינדער, מיט אמת גוטע מלמדים און לעהרער, וואו דאָרט זאָל געלערענט ווערען געטריי יודישע למודים און וועלטליכע זאַכען; וואָס דאָרט זאָלען די קינדער זיך אויסלערנען צו זיין עכטע יודען און אויך ניצליכע, פאַרשטענדיגע מענשען, — אויף אַזאַ מין שטאָדט=חדר וואָלט מיר זעהר ניחא געווען, איהר זאָלט אַלע יאָהר געבען אַ געוויסע סומע פון די הכנסות פונ׳ם עולמות=געלד, נאָר בתנאי, אַז איהר מיט גוטמאַנען זאָלט האָבען די השגחה איבער דעם דאָזיגען חדר.

איך וויים, אַז אַזאַ מין שטאָדט=חדר, וואָס זאָל געפיהרט ווערען דורך אַזעלכע מענשען, ווי איהר און גוטמאַן, וואָלט פאַר יודישע קינדער געווען אַ גליק. נאָר איך וויים אָבער צוריק, אַז ווייל טאַקי פאַר יודישע קינדער וואָלט אַזאַ חדר געווען אַ גליק, וועט עס אַ סך מיני מענשעלעך בלל נישט שמעקען, זיי וועלען אַקעגען דעם זיך אַרויסשטעלען, זיי וועלען אַריינלעגען זייער שמד=שטיק אין דער יראה, כלומר׳שט איז אַזוינס עפּיס נישט יודישליך, און וועלען זוכען אַלע מיני מיטעל אַזעלכעס נישט צוצולאָזען. פונדעסטוועגען, איהר, רבי, זאָלט פון אייער זייט פּרוּוען טאָן וועגען דעם אַלצדינג, וואָס נאָר מעגליך. אולי ירחם.

דאָס אָבער וואָס דורך מיר וועט געטאָן ווערען פאַר אָרעמע קינדער דאָ, אין מיין שטאָדט, איז נאָך נישט גענוג. איין שוועלבעלע קען קיין זומער נישט מאַכען. מען בעדאַרף בעוועגען דערצו אַנדערע, זיי זאָלען אויך אַזוינס טאָן אין די אַלע יודישע מקומות דאָרט. דעריבער פערלאַנג איך, אַז מיין ווידוי מיט דער דאָזיגער צוואה מיינער זאָלען אָבגעדרוקט

ווערען, זיי זאָלען קלינגען אין די אויערען פון נגידים, פיינע־בריות, אומעטום צווישען דעם יודישען עולם. ווען אפילו די ווערטער מיינע וועלען נישט ווירקען אויף זיי, צו בעסערן זיך ביים לעבען, צו פאַר־שטעהן, ווי צו אַרבייטען פאַר זייערע אָרמע ברידער, צו טאָן גוטס און חי צו לעבען, וועלען זיי, לכל הפחות, זיך אויסלערנען ווי צו שטאַר־בען... וויפיעל נגידים מיר איז אויסגעקומען צו קענען אין מיין וועלטעל, זענען ביז דער לעצטער מינוט זייערע געבליבען דאָס, וואָס זיי זענען געווען — געשטאָרבען ווי נאַראָנים. אַט לאָזען זיי הערען דעם ווידוי און די ווערטער מיינע און אויף מיר קוקענדיג, זיך אויסלערנען חאָטש שטאַרבען, אַוועקגעהן פון דער וועלט ווי מענשען.

שטאַרבט, נגידים, שטאַרבט — שטאַרבט ווי מענשען!...

נאָר „נגידי עירך קודמין״. דאָס הייסט, ביז מיין ווידוי וועט אָנ־קומען אַנדערע צו די אויערען, זאָלט איהר דערווייל, רבי, פאַר דער קבורה מיינער, עס פאָרלייענען די אַלע אונזערע היגע נגידים. מיר וועט עס זיין אַ כפרת עון און זיי — אַ מוסר. נישקשה, לאָזען זיי וויסען!...

אויף מסדר צו זיין מיינע דאָזיגע פאַפירען ווי געהעריג, אויסצו־בעסערן די גראָבע גרייזען מיינע דאָרט, צו־צוגעבען אַביסעל פעפער, אַביסעל געווירץ, עס זאָל לאָפּצען, עס זאָל אַ טעם האָבען, אָבצודרוקען זיי אין בעזונדערע ביכלעך און צו פערברייטען זיי דערנאָך אין דער וועלט — דערויף איז דאָך איין בריה טאַקי רב מענדעלי מוכר־ספרים. איך געדענק איהם נאָך פון צבוע'טשיץ, בשעת ער איז נאָך געווען אַ יונגער־מאַן, אַ בעל־הבית'ל. איהם זאָלט איהר עס איבערגעבען און ער וועט, אַזוי פערהאָף איך, דערפילען מיין וואונש ווי צום בעסטען. עס פאַרשטעהט זיך, אז ער בעדאַרף פאַר זיין טרחה זעהר שען בעלוינט ווערען.

כז

אַ דער רב האָט אָבגעלייענט אינגאַנצען און אַנידערגעלעגט די פּאַפּירען, איז צווישען דעם עולם אין שטיבעל געוואָרען אַ קאָכעניש. די נגידים זענען געווען שטאַרק אין כעס. אַ טייל האָבען געביסען פאַר פערדרוס די ליפּען און געשוויגען. אַ טייל האָבען געזוושעט ווי די פליגען און אַ טייל האָבען געזיפצט, געאָכט, געאַייקעט.

— וואָס זיפצט איהר אַזוי, רב חנאָ! — האָט אייז נגיד זיך אָנגערופען, און אַליין אויך אַ זיפץ געטאָן.

— טאַ־טאַ־טאַ! — האָט רב חנאָ געמאַכט, צושאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ — עט, וואָהין... וואָהין ער איז פערקראָכען! היינט געה, גלויב מענשען... די וועלט איז שוין, כ'לעבען, קיין וועלט נישט... טאַקי קיין וועלט נישט, אַזאַ אַ חרפּה! אַזאַ־זאַ־זאַ... האַ, וואָס? אַ שרעק, ווי איך בין אַ יוד!... עס קומט דאָך שוין היינט אויס טאַקי, רב בעריש... נו, אַ מעשה, אַזאַ מעשה:...

— איך האָב שוין אָבער פריהער פערשטאַנען — ענטפערט בעריש — וואָהין די קויל פליהעט. אַי־אַי, בין איך אַ מבין, רב חנאָ... צו־וואָס האָבען מיר, נאַראָנים, בעדאַרפט זיצען ווי די פערד, זיצען, וואַרטען ביז די קויל וועט אונז טרעפען? האָב איך דען נישט געזאָגט: פע, פע... קומט! וואָס־זשע, האַ, זייט איהר געבליבען, ביז אין סוף אַריין הערען די אַלע שטעכווערטלעך?... נאַר צוריקשמועסענדיג! בע... מילא וואָס?... ס'איז אַביסעל טאַקי דאָס... פערדראָסיג, נאָר עט, נישקשה, רב חנאָ, מען האָט שוין אַזעלכע זאַכען געהערט. מילא וואָס איז אַזוי די מעשה?!... אודאי, לכתחילה זייט איהר אפשר אַביסעל גערעכט, ס'איז טאַקי אַביסעל דאָס... ווי הייסט מען דאָס?... נאָר בדיעבד איז — עט, גאָרנישט!... אַ נאַר בלייבט אַ נאַר און די וועלט בלייבט אַ וועלט, טאַקי ווי פריהער אַ וועלט...

— ניין, ניין, רבי! — האָבען עטליכע נגידים געשריגען: שטאַרק אויפגעבראַכט — אַזעלכעס איז נאָך נישט דערהערט געוואָרען... ס'טייטש, מען זאָל נעהמען מענשען און זאָגען זיי אין די אויגען אַריין אַזעלכע מיני זאַבענישען!... ס'טייטש, ס'טייטש, וואָס הייסט? מאַכען פון מענשען, פון אונז אַלע מאַכען, מחילה, דאָס... ווער האָט איהם געבעטען אַזוינס צו זאָגען?... אויף דיר אַליין זאָג, שרייב, אָבער וואָס געהערט דיך אָן יענער? וואָס איז דיין עסק אַריינקריכען צו יענעם... ניין, רבי! ס'איז אַ גרויס אומרעכט.

— נו, רב מענדעלי — מאַכט דער רב צו מיר נאָכדעם, אַז די נגידים זענען אַוועקגעגאַנגען — זאָגט מיר, איך בעט אייך ווער איז עס אַזוינס ביי אייך אין צבוע'טשיץ דער הער גוטמאַן?

— פון צבוע'טשיץ, רבי, בין איך שוין לאַנג אַרויס. באַלד ווי איך בין געוואָרען אַ מוכר־ספרים, בין איך מיט דעם הויזגעזינד מיינעם אַרויס פון דאָרט קיין קאַבצאַנסק און איך בין היינט אַ קאַבצאַנסקער יוד!

— אָבער גוטמאַנען קענט איהר, רב מענדעלי?

— יאָ, רבי, איך געדענק איהם זעהר גוט — אַ דייטש מיט אַ געפוצט בערדיל, אָבער זעהר אַ גוטער, עהרליכער מאַן. מען זאָגט: בעסער אַ יוד אָהן אַ באָרד, ווי אַ באָרד אָהן אַ יודען.

— בעט איך אייך טאַקי, רב מענדעלי, איהר זאָלט מוחל זיין פאָהרען קיין צבוע'טשיץ בלי־נדר טאַקי מאָרגען, אָבגעבען דעם הערן גוטמאַנען מיין בריף און זעהען מאַכען ווי איהר קענט, אַז ער זאָל, למען השם, גיך קומען אַהער, בכדי מיר זאָלען קענען באַלד טאַקי מקיים זיין צואת המת. און ווייטער בעט איך אייך, ליב־האַר־צעדיגער רב מענדעלי, איהר זאָלט נעהמען אויף אייך, אָבצודרוקען די אַלע דאָזיגע פאַפירען אין אַ סך ביכלעך, און אויסברענגען זיי בכל תפוצות ישראל פאַר אַ וואָלוועלען מקח, בכדי דער עולם זאָל זיי מעהר קויפען. מכח אייער בעלוינונג איז נישטאָ וואָס צורעדען, עס וועט אם ירצה־השם, זיין רעכט.

צוריקקומענדיג צום בית־מדרש האָב איך געטראָפען מיין פערדיל אין זעהר אַ שלעכטער לאַגע, נעבעך. קונדסים, ווייסע־חברה האָבען איהם אויסגעריסען כמעט אַלע סטרונעס, איבערלאָזענדיג איהם נאָר אקענען אַ פערציג האָר אין דעם ווידעל. עסען האָט ער געהאַט מכות. ער איז געשטאַנען ערענסט, אַראָבגעהאַנגען די אונטערשטע ליפּ, געקוקט אין ביידעל אויף די ספרים און געטראַכט. וואָס אַ פערד טראַכט קוקענדיג אויף ספרים — דאָס איז נישט פאַר אונזער מח צו פאַרשטעהן. איך ווייס נישט מעהר, מיין שלימזולניק קוקט און טראַכט, לאָז זיך זיין חאָטש פערדיש, אָבער אַלץ אַ קוק איז דאָך עס פאָרט... נישט דאָס בין איך אויסען. נו, חכם מיינער! רוף איך מיך אָן, אָננעהמענדיג איהם, דעם שלימזולניק מיינעם, ביי דער פאה, די טשאָפּרינע הייסט עס, דיר קומט היינט אַ סך האָבער. דו האָסט טאַקי געטאָן אַ גרויסע חכמה, וואָס דו האָסט מיך געפיהרט קיין גלופּסק. מיט דיין חכמה האָסט דו געבראַכט נוצען אי מיר, אי דער ליטעראַטור. דו ווייסט, פערד! וואָס אַזוינס דו האָסט געטאָן? וואָס פאַר אַ שענעם חבור מיר איז אַצונד בעשעהרט דער וועלט אַרויסצוגעבען, נאָר צוליעב דיר טאַקי, צוליעב דיין מח, וואָס האָט גראָד אַ נעהם געטאָן גלופּסק? פון היינט אָן פיהר דו מיך, פערדיל, דו חכם מיינער, איך לאָז אָב די לייצעז און לעג פאַר דיר אַוועק די בייטש!...

אויף מאָרגען האָב איך מיך גרייט געמאַכט מיט אַלע נייטיגע זאַכען און מיך געריהרט אין וועג אַריין.

אין צבוע'טשיץ קומענדיג האָב איך מיך דערוואוסט, אַז נוטמאַן איז אַרויסגעפאָהרען פון דאָרט, נישט צו וויסען וואו ערגיץ ער געפינט זיך היינט. איך האָב מיך גענומען צו מיינס און געאיילט גיכער אָבוצדריקען דעם דאָזיגען ספר, נישט געשפּאָרט מיה, ער זאָל אַרויסקומען, ווי מען זאָגט, „אגיל ואשמח“ — קוילעכדיג און שפּיצעכדיג... איך טהו נאָך אויך דאָס און דרוק דאָ:

אַ מודעה!

רבותי! װער פֿון אײַך װײסט, װאו ערגיץ געפֿינט זיך הער גוט-מאַן, אָדער ער װעט זיך מיט איהם ערגיץ בעגעגענען, זאָל מוחל זײַן מיט איהם צו רעדען, אַז ער זאָל למען-השם ולמען-השם תיכף טאַקי קוּמען קײן גלופּסק, װאו דער רב קוקט אויף איהם אַרויס, ער זאָל איני-אײנעם מיט איהם אײַנפֿיהרען אַ בעריהמטע תלמוד-תורה מיט אַ שול פֿאַר בעלי-מלאכות און מתקן זײַן דאָרט נאָך אַ סך אַנדערע גוטע זאַכען.

ישראל בני רחמנים, האָט רחמנות און טהוט עס צוליעב אָרעמע אידישע קינדער!......